

Regeringens proposition

1979/80: 84

om sjömanspensioneringen;

beslutad den 14 februari 1980.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga det förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll.

På regeringens vägnar

INGEMAR MUNDEBO

ULF ADELSONN

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar i reglerna för den särskilda sjömanspensioneringen.

De pensioner som betalas ut enligt 1972 års kungörelse om sjömanspension höjs med fem procent. För vissa utländska sjömän blir det möjligt att få förlängd sjömanspension med ett belopp som motsvarar svensk folkpension plus pensionstillskott. Små pensionsbelopp byts automatiskt ut mot engångsbelopp. Vidare föreslås att sjömanspension skall kunna bytas ut mot engångsbelopp efter ansökan av pensionstagaren. Även tjänstgöring som livbåtsman hos Sjöräddningssällskapet skall medföra rätt till sjömanspension. Dessutom föreslås vissa administrativa förenklingar.

De nya reglerna avses träda i kraft den 1 juli 1980.

Utdrag

KOMMUNIKATIONSDEPARTEMENTET PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-02-14

Närvarande: statsrådet Mundebo, ordförande, och statsråden Ullsten, Wikström, Friggebo, Mogård, Dahlgren, Asling, Söder, Krönmark, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Adelson, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Adelson

Proposition om sjömanspensioneringen

1 Inledning

För sjömän på svenska fartyg finns det sedan länge en särskild pensionering. Pension kan enligt kungörelsen (1972: 412) om sjömanspension (ändrad senast 1976: 400) erhållas av sjömän i manskapsställning med lång tjänstgöring till sjöss. Den betalas ut mellan 55 och 65 års ålder. Vid sidan av 1972 års kungörelse gäller alltså — såvitt avser tidigare intjänad rätt till pension — vissa bestämmelser i äldre författningar. Sjömanspensioneringen administreras av Handelsflottans pensionsanstalt (HPA).

Med stöd av regeringens bemyndigande tillkallade dåvarande chefen för kommunikationsdepartementet den 5 december 1975 särskilda sakkunniga¹ med uppgift att se över sjömanspensionssystemet. De sakkunniga, som antog namnet sjömanspensionsutredningen (K 1975: 09), överlämnade i februari 1976 delbetänkandet (Ds K 1976: 2) Anpassning av sjömanspensioneringen till den sänkta pensionsåldern. Lagstiftning på grundval av förslagen i betänkandet genomfördes under våren 1976 (prop. 1975/76: 188, Sfu 43, rskr 361, SFS 1976: 400).

Sjömanspensionsutredningen avlämnade i september 1978 sitt slutbetänkande (Ds K 1978: 12) Sjömanspensioneringen. Betänkandet bör — med undantag av bilagorna — fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av riksförsäkringsverket, sjöfartsverket, direktören för HPA, försäkringsinspektionen, kammarkollegiet, riksrevisionsverket (RRV), riksskatteverket (RSV), statens

¹ Numera statsrådet Carl Axel Petri, ordförande, direktören Nils Grenander och förbundsordföranden Gunnar Karlsson.

personalpensionsverk, sjöfartspolitiska utredningen (K 1977:05), Rederiföreningen för mindre fartyg, Sjöbefälets pensionskassa, Svenska maskinfäbälsförbundet, Svenska sjöfolksförbundet och Sveriges redareförening.

HPA har i en skrivelse den 2 juni 1977 hemställt om vissa ändringar i 1972 års kungörelse om sjömanspension. Förslagen innebär att mönstringstid i svenskt handelsfartyg under åren 1972 och 1973 i pensionshänseende skall få räknas som sjömansskattetid. Skrivelsen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

Efter remiss har yttranden över skrivelsen avgetts av riksförsäkringsverket, sjöfartsverket, riksskatteverket, sjömanspensionsutredningen, Svenska sjöfolksförbundet och Sveriges redareförening.

Slutligen har HPA i en skrivelse den 6 juni 1979 föreslagit ändring i reglerna för pensionering av livbåtsmän som är anställda hos Svenska sällskapet för räddning av Skeppsbrutne (Sjöräddningssällskapet). Skrivelsen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

En inom kommunikationsdepartementet upprättad sammanställning av remissyttrandena över sjömanspensionsutredningens slutbetänkande bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 4*.

2 Föredragandens överväganden

2.1 Bakgrund

Den särskilda sjömanspensioneringen i statlig regi tillkom år 1864, då det utfärdades en kungörelse om inrättande av en pensionsanstalt för sjöfolk, Handelsflottans pensionsanstalt (HPA). Nya reglementen för HPA utfärdades åren 1939, 1944 och 1961. Den nu gällande författningen är som nämnts kungörelsen (1972:412) om sjömanspension (ändrad senast 1976:400). Pensioner enligt samtliga dessa författningar utgår fortfarande. Antalet pensioner enligt de båda äldsta författningarna är dock relativt få och minskar snabbt.

Sjömanspensioneringen har successivt utvecklats från att vara avsedd som ålderdomsförsörjning till att utgöra ett komplement till den allmänna pensioneringen på så sätt att den betalas ut till dess sjömannen uppnår den allmänna pensionsåldern. Kretsen av pensionsberättigade har förändrats från tid till annan. Finansieringen av pensionerna har också förändrats. Ursprungligen bekostade staten pensioneringen. Senare tillkom hyresavgifter, som sjömännen betalade själva, och redareavgifter. Numera bekostas pensioneringen helt genom redareavgifter och fondmedel.

Pension enligt 1864 och 1939 års reglementen var livsvarig och betalades ut till både befäl och manskap med lång seglotionstid. Med 1944 års reglemente vidgades kretsen av pensionstagare genom att kvalifikationskraven sänktes väsentligt. Medan det tidigare krävdes 150 och, för reducerad ålderspension enligt 1939 års reglemente, 120 seglotionsmånader

behövdes nu inte mer än 36 seglationsmånader för pension. Pensioneringen omfattade alltjämt både befäl och manskap. Befälspensionen var livsvarig medan manskapspensionen betalades ut temporärt till 67 år, om den inte översteg ett visst belopp. Pensionen utgjordes av dels en hyresavgiftspension, som helt grundades på de avgifter sjömännen hade betalat, dels en tilläggspension som bekostades av staten och redarna. I 1961 års reglemente höjdes kvalifikationskraven åter. För rätt till sjömanspension vid 55 år krävdes minst 120 seglationsmånader. Befälspensioneringen upphörde. Pensionerna för manskapet var fortfarande temporära och betalades ut till 67 års ålder. Även utländska medborgare omfattades under vissa förutsättningar av pensioneringen. Hyresavgifterna för de ombordanställda slopades och det tidigare statliga bidraget avvecklades. Pensioneringen finansierades i stället genom redareavgifter och fondmedel.

Den gällande kungörelsen om sjömanspension trädde i kraft den 1 juli 1972. Pensioneringen är begränsad till manskap och gäller utan särskilda inskränkningar även för utländska medborgare som har tjänstgjort i den svenska handelsflottan. Sjömannen är berättigad till pension, om han har fullgjort minst 120 anställningsmånader i åldern 30–60 år och minst 80 månader av denna tid infaller efter fyllda 40 år. Även anställningstid som befäl på ett svenskt handelsfartyg får tillgodoräknas, om minst hälften av kvalifikationstiden 120 månader har fullgjorts i manskapsställning. Som anställningstid räknas tid under vilken sjömansskatt har betalats eller sjömannen varit befriad från sådan skatt. Pensionen är temporär och kan utgå tidigast fr. o. m. den månad då sjömannen fyller 55 år. Den upphör vid utgången av månaden närmast före den, då sjömannen fyller 65 år eller dessförinnan vid dödsfall.

Pensionen grundas på antalet kvalificerande anställningsmånader (manskapsmånader) som sjömannen har fullgjort innan han fyller 60 år. Årspensionen beräknas genom att antalet manskapsmånader multipliceras med vissa procentsatser av det enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring (omtryckt 1977: 630, ändrad senast 1979: 650) fastställda basbeloppet. Procentsatsen höjs i flera steg alltefter sjömannens ålder och seglationstidens längd. Sjömanspensionens årsbelopp från 55 år får emellertid inte överstiga ett och ett halvt basbelopp. Ändras basbeloppet skall pensionens årsbelopp räknas om. Börjar pensionen utgå vid högre ålder än 55 år, ökas pensionsbeloppet med 1,2 procent för varje månad som har förflutit till dess pensionen börjar utgå. För tid som infaller efter det att sjömannen har fyllt 62 år utgår inget tillägg.

Sjömanspensionen skall samordnas med vissa andra förmåner. Uppbärs folkpension eller tilläggspension i form av förtidspension, sjukbidrag eller änkepension enligt lagen om allmän försäkring och överstiger det sammanlagda förmånsbeloppet den högsta sjömanspension som kan erhållas fr. o. m. 60 års ålder, minskas sjömanspensionen med det överskjutande beloppet. Minst en tredjedel av sjömanspensionen skall dock alltid utgå.

Samordning sker vidare med bl. a. livräntor enligt bestämmelserna om försäkring för olycksfall i arbete, yrkessjukdomar och yrkesskador. Samordningsreglerna gäller även för motsvarande utländsk förmån som sjömannen är berättigad till.

Samtidigt som det nya pensionssystemet trädde i kraft den 1 juli 1972 förbättrades vissa pensioner enligt de tidigare gällande reglementena. Detta skedde genom att beloppen höjdes och pensionerna gjordes värdesäkra. Vissa äldre pensioner kunde bytas ut mot pension enligt 1972 års kungörelse, om det var förmånligare för pensionstagaren. För att undvika vissa tröskeeffekter sänktes seglationskraven för äldre sjömän under en övergångstid. Sålunda har en sjöman som är född 1922 eller tidigare rätt till pension enligt 1972 års kungörelse, om han – under tiden fr. o. m. den månad då han har fyllt 30 år t. o. m. månaden närmast före den månad då han har fyllt 60 år – har varit anställd som sjöman under minst 80 månader, varav minst hälften i manskapsställning, och i övrigt uppfyller villkoren för rätt till pension.

1972 års pensionsbestämmelser hade varit i kraft förhållandevis kort tid när sjömanspensionsutredningen tillkallades i december 1975. Utredningen var föranledd dels av önskemål från Svenska sjöfolksförbundet och HPA om förbättringar av sjömanspensioneringen, dels av att rätten till allmän pension hade utökats avsevärt under senare år. Bl. a. skulle den allmänna pensionsåldern sänkas till 65 år fr. o. m. den 1 juli 1976. Vidare hade rätten till förtidspension vidgats genom successiva reformer. Enligt direktiven skulle utredningen särskilt uppmärksamma samordningsfrågorna mellan det allmänna pensionssystemet och sjömanspensioneringen. Mot bakgrund av de stora förändringarna inom det allmänna socialförsäkringssystemet skulle utredningen också förutsättningslöst pröva vilka åtgärder som – med beaktande av bl. a. yrkets särart och näringens villkor – bäst var ägnade att ge trygghet åt sjömännen.

I utredningens delbetänkande Anpassning av sjömanspensioneringen till den sänkta pensionsåldern redovisades förslag som huvudsakligen innebar en teknisk anpassning till pensionsåldersreformen. De nya reglerna (prop. 1975/76: 188, Sfu 43, rskr 361, SFS 1976: 400) innebär att pension enligt 1972 års kungörelse upphör vid 65 års ålder i stället för som tidigare vid 67 år. För sjömän födda före den 1 juli 1921 gäller alltså äldre bestämmelser om pension till 67 år.

I sitt slutbetänkande Sjömanspensioneringen behandlar utredningen inledningsvis behovet av en särskild sjömanspensionering. För att undersöka detta lät utredningen genomföra en enkätundersökning. Vidare diskuteras i betänkandet en omläggning av sjömanspensioneringen så att den inte längre grundas på författning utan på kollektivavtal. Under utredningsarbetets gång hade diskussioner förts mellan Sveriges redareförening och Svenska sjöfolksförbundet i syfte att åstadkomma en sådan omläggning. Någon enighet kunde emellertid inte uppnås härom. Utredningen

anser att försöken att nå en sådan omläggning bör fortsätta och föreslår därför endast sådana förändringar som är behövliga och kan ske utan att det nuvarande systemets ramar förändras.

Utredningens förslag innebär i huvudsak följande. Sjömanspensionen bör höjas generellt med fem procent. Resurser härför har skapats genom att pensionsåldern 1976 sänktes till 65 år. Det ökade utrymme i sjömanspensioneringens ekonomi som erhöles därigenom bör vidare användas till att ge de icke-nordiska sjömän, som efter upphörd sjömanspension står utan annan pensionsmöjlighet eller har en ringa pension från Sverige, "förlängd" sjömanspension motsvarande svensk folkpension jämte pensionstillskott. För att minska utbetalningarna av småpensioner föreslås ett automatiskt utbyte av sådana mot engångsbelopp, när kapitalbeloppet inte överstiger ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. Utbyte av pension mot engångsbelopp skall också kunna ske efter ansökan av pensionstagaren. För ett sådant utbyte skall dock krävas särskilda skäl. I fråga om fondförvaltningen ansluter sig utredningen till kapitalmarknadsutredningens (Fi 1969: 59) förslag om att den fria sektorn för placeringar ökas från 10 till 20 procent och att förbudet mot aktieplacering slopas inom den fria sektorn. Sjömanspensioneringens administration bör enligt utredningen t. v. ligga kvar hos HPA. Förslagen presenteras utförligare i bilaga 1. I det följande kommer jag att behandla utredningens förslag i olika delar och tar därvid också upp vissa frågor som har aktualiserats vid remissbehandlingen av betänkandet.

Samtidigt med sjömanspensionsutredningens slutbetänkande avser jag även att behandla de tidigare nämnda framställningarna från HPA om tillgodosäkrande av tid för sjömanspension resp. ändring i reglerna för pensionering av livbåtsmän anställda hos Sjöräddningssällskapet.

Den 1 juli 1980 bör vara riktpunkten för ikraftträdandet av de nya bestämmelserna.

2.2 Allmänna synpunkter

Sjömanspensionsutredningen har – bl. a. mot bakgrund av den allmänna pensioneringens utbyggnad, de förbättrade möjligheterna till förtidspension och möjligheten till deltidspensionering – ställt sig frågan om det finns *behov av en fortsatt sjömanspensionering* i offentlig regi. För att få ett begrepp om det sociala behovet av en sjömanspensionering lät utredningen under hösten 1976 och våren 1977 genomföra den nämnda enkätundersökningen. Av materialet drog utredningen den slutsatsen att en stor del av dem som uppbär sjömanspension fortfarande yrkesarbetar antingen i sjömansyrket eller inom andra yrken. Det kunde därför ifrågasättas, om enbart sociala skäl motiverar att sjömanspensioneringen bibehålls. Andra skäl kunde dock enligt utredningen motivera en sjömanspensionering. Behovet av att få en stabil kår av yrkeskunniga sjömän och det därav

följande behovet av trygga och goda ekonomiska villkor kunde t. ex. vara ett sådant skäl.

I remissyttrandena har olika uppfattningar förts fram om behovet av en fortsatt sjömanspensionering. RRV menar att det numera, till följd av de stora förändringarna inom socialförsäkringsområdet, inte behövs en särskild sjömanspensionering. Sjöfartsverket, som anför kritiska synpunkter på enkätundersökningen, menar att sjukdomsfrekvensen och arbetslöshetsfrekvensen hos sjömän över 55 år talar för att en sjömanspensionering med möjlighet till pensionsuttag från 55 års ålder bör bibehållas av sociala skäl. Ett annat skäl för att behålla sjömanspensioneringen utgör enligt sjöfartsverket behovet av att få en stabil kår av yrkessjömän.

Den diskussion som utredningen har fört om behovet av en framtida sjömanspensionering synes huvudsakligen vara avsedd som en introduktion till övervägandena om en tänkt omläggning av systemet till ett system som är grundat på kollektivavtal. Några tankar på att helt avskaffa sjömanspensioneringen har utredningen inte fört fram. Diskussionen om det sociala behovet av pensionerna är emellertid naturlig, eftersom förhållandena kan skilja sig så mycket från fall till fall. Den sjöman som är fullt frisk och arbetsför och föredrar att skjuta upp uttaget av pension kan — samtidigt som han arbetar och har full lön — få pension med, som mest, drygt 40 000 kr. om året under några år. En sådan sjöman kan knappast sägas ha ett socialt motiverat behov av sjömanspension. Många sjömän med mindre god hälsa och arbetsförmåga kan dock ha ett starkt behov av det ekonomiska skydd som sjömanspensioneringen kan ge under ett antal år, innan den allmänna pensionen kan erhållas. De olikheter som jag har pekat på är självfallet ett resultat av att systemet inte bygger på individuell behovsprövning utan generellt tillerkänner sjömän med lång seglationstid pension. Just systemets utformning i detta avseende tyder på att de sociala behoven inte ensamt har varit avgörande för rätten till sjömanspension. Av prop. 1961: 80 s.45 framgår sålunda, att sjömanspensioneringen även ansågs ha en viktig uppgift att fylla genom att bidra till att skapa en stabil och yrkesskicklig sjömanskår. Det är således flera motiv som ligger bakom sjömanspensioneringen i dess nuvarande form och då inte minst den omständigheten att pensioneringen har funnits så länge. Något konkret förslag att avskaffa sjömanspensioneringen finns inte. Jag uppehåller mig därför inte ytterligare vid denna fråga. Jag vill dock understryka att det inte är aktuellt att förändra systemet mot en övergång till en huvudsakligen av sociala skäl betingad pensionering med ökade inslag av behovsprövning.

Sjömanspensionsutredningen har i betänkandet vidare diskuterat en omläggning av sjömanspensioneringen från att vara grundad på författning till att vara grundad på *kollektivavtal*. Utredningen framhåller därvid att speciella grupperns behov av pension under senare år normalt har tillgodosetts genom kollektivavtal. Sådana föreligger t. ex. för gruvarbetarna men även för befälsgrupperna på sjöfartens område. Fördelarna med kollektivavtal

är enligt utredningen att man uppnår överensstämmelse med arbetsmarknaden i övrigt och att man får ett system som lättare går att anpassa till de växlande förhållandena på arbetsmarknaden. Utredningen finner det också med nutida synsätt mer naturligt att parterna på arbetsmarknaden har det direkta inflytandet på ett pensionssystem av kompletterande natur än att detta skall ligga hos statsmakterna. De främsta nackdelarna med ett kollektivavtalsgrundat system är enligt utredningens mening att det bryter mot hävdvunnen ordning och att staten inte i framtiden skulle vara garanterad för systemet.

Under utredningsarbetets gång bereddes parterna, Sveriges redareförning och Svenska sjöfolksförbundet, tillfälle att överlägga för att se om de kunde enas om villkoren för ett system byggt på kollektivavtal och en avveckling av den nuvarande ordningen. Det var emellertid inte möjligt att då skapa enighet mellan parterna. Utredningen fann det dock önskvärt att försöken att ersätta nuvarande system med ett på kollektivavtal grundat system fortsatte.

Flera av remissinstanserna har utan vidare kommentarer anslutit sig till utredningens uppfattning. Några har lämnat närmare synpunkter på spörsmålet.

Eftersom det inte finns något underlag härför, är jag f. n. inte beredd att uttala mig i frågan om sjömanspensioneringen i framtiden bör grundas på författning eller kollektivavtal. Frågan behandlas av en särskild utredare (K 1979:06)¹ som har till uppgift att – i nära samverkan med berörda arbetsmarknadsparter – undersöka förutsättningarna för ett kollektivavtal på detta område.

Med tanke på de olika förslag som har förts fram av utredningen och av vissa remissinstanser finner jag det emellertid naturligt, att jag här redovisar några *principiella synpunkter* på sjömanspensioneringen.

Som framgår av min tidigare beskrivning av sjömanspensioneringen har den ändrat karaktär från tid till annan. Skilda regler gäller enligt de olika författningarna i fråga om bl. a. den personkrets som omfattas av pensioneringen och reglerna för intjänande av pension. Genom 1961 års reglemente begränsades pensioneringen till att enbart avse manskap. Denna princip gäller även enligt 1972 års kungörelse. Beträffande befälets ställning inom pensionssystemet beaktades i förarbetena till 1961 års lagstiftning (prop. 1961: 80 s. 45 f) att sjömanspensioneringen alltsedan år 1943 praktiskt taget helt hade inriktats på att tillgodose manskapets behov av pension. De förbättringar som genomfördes mellan 1943 och 1961 avsåg nämligen enbart manskapspensioneringen. Bakgrunden härtill var enligt prop. 1961: 80 att befälskategorierna redan i slutet av 1930-talet kollektivavtalsvägen hade träffat överenskommelse om pensionering i särskilda pensionskassor. Sjömanspensioneringen har alltså sedan relativt lång tid tillbaka varit inrik-

¹ Försäkringsrättsrådet Börje Wilhelmsson.

tad på manskapssidan. Sedan början av 1960-talet finansieras pensioneringen – förutom med fondmedel – enbart med redareavgifter. Övriga ekonomiska förmåner som en sjöman får för sitt arbete regleras genom kollektivavtal. För parterna på arbetsmarknaden torde det vara naturligt att se ett visst samband mellan sjömanspensioneringen och övriga förmåner. Med den uppbyggnad systemet numera har är det också naturligt att berörda arbetsmarknadsparterns önskemål tillmäts den största betydelse i samband med förändringar i systemet. Det bör därför framhållas att Sveriges redareförening och Svenska sjöfolksförbundet, som har varit representerade i utredningen, båda står bakom dennas förslag. Under utredningsarbetets gång har förslag till förbättringar i det existerande pensionssystemet – förslag som har återkommit i remissyttrandena – under hand lämnats över till utredningen. I den mån parterna inte själva har godtagit sådana förslag, finner jag det inte rimligt att de genomförs, i vart fall inte om de drar betydande kostnader.

Innan resultat föreligger av den utredning som arbetar med kollektivavtalsfrågan är jag inte beredd att vidta några åtgärder som påtagligt förändrar den nuvarande ordningen och lägger hinder i vägen för en kollektivavtalslösning. Sjömanspensionsutredningens förslag har emellertid utformats på ett sådant sätt att de inte skall försvåra en ev. övergång till kollektivavtal. Det finns därför inget skäl att vänta med att pröva förslagen.

2.3 Utländska sjömäns pension

Bland utredningens förslag tar jag först upp pensionsfrågan för vissa utländska sjömän som är bosatta utanför Sverige. Utredningen redogör för vilka regler som enligt lagen om allmän försäkring år 1978 gällde för utländska sjömän, som har tjänstgjort på svenska handelsfartyg. Av redogörelsen framgår bl. a. att utländska sjömän inte var berättigade till svensk folkpension; härför krävdes i princip svenskt medborgarskap. I de internationella överenskommelser om social trygghet som Sverige har ingått med andra länder ställs för att få folkpension genomgående krav på en viss tids bosättning eller mantalsskrivning i Sverige. Enligt konventionerna med bl. a. Förbundsrepubliken Tyskland och Österrike anses dock en sjöman, som är anställd på ett svenskt handelsfartyg, vara bosatt i Sverige under anställningstiden. Därigenom kan sjömannen kvalificera sig för folkpension eller del därav i förhållande till det antal poängår som han har inom ATP-systemet. Slutligen har den utländske sjömannen möjlighet att tjäna in ATP i likhet med svenska medborgare, men för full ålderspension krävs normalt minst 30 poängår. En del utländska sjömän som har tjänstgjort lång tid i den svenska handelsflottan kan, till följd av dessa regler, stå helt utan pension när sjömanspensionen har upphört vid 65 års ålder. Andra kanske enbart får en mindre summa i ATP. Utredningen anser det angeläget att sådana utländska sjömän även efter 65 års ålder kan få sina grund-

läggande behov tryggade inom den svenska pensioneringen. Nivån på denna grundtrygghet borde motsvara högst svensk folkpension jämte pensionstillskott. Det är enligt utredningen svårt att ställa upp preciserade regler, som ger avsedd effekt just i de fall som man har tänkt sig, men inte i andra. Utredningen finner därför den smidigaste lösningen vara, att tillerkänna HPA rätt att efter prövning i det enskilda fallet bevilja fortsatt sjömanspension då utländsk sjöman, som är bosatt utomlands, efter 65 års ålder inte uppbär en sammanlagd pension som motsvarar svensk folkpension jämte pensionstillskott. För att möjliggöra detta föreslår utredningen en ändring av 8 § i 1972 års kungörelse. Enligt denna paragraf får HPA om särskilda skäl föreligger tillerkänna en sjöman pension även om han saknar rätt till sådan eller bestämma pensionen till högre belopp än som anges i kungörelsen. Utredningen menar också att det i ömmande fall kan vara motiverat att sjömanspension beviljas även för den vars tidigare sjömanspension har upphört innan den föreslagna ändringen träder i kraft.

Av de remissinstanser som särskilt har kommenterat detta förslag tillstyrker riksförsäkringsverket och sjöfartsverket. De menar dock att författningstexten bör ges en mer precis utformning så att det framgår vilka fall det är fråga om i stället för att, som utredningsförslaget, enbart ange att sjömanspension kan utgå för längre tid än som följer av reglerna i kungörelsen. Ett par remissinstanser är mer tveksamma till utredningens förslag. RRV ifrågasätter om en ändring av nuvarande regler för kvalificering till pension inte berör även andra grupper än sjömän. RRV menar att utredningen inte har belyst denna fråga och kan därför inte tillstyrka en förändring. Direktören för HPA anser att man närmare bör undersöka vilka behov som föreligger och vilka svårigheter som kan uppstå när pensionens storlek och dess utbetalning skall bestämmas. En sådan undersökning bör bl. a. avse möjligheten att skapa fasta regler, exempelvis så att pensionsberättigade i vissa länder får möjlighet att välja mellan temporär och livsvarig pension. Då skulle, framhåller direktören för HPA, den vanskliga behovsprövningen kunna undvikas och storleken av pensionen blev även efter fyllda 65 år beroende på hur länge sjömannen har tjänstgjort i den svenska handelsflottan.

Under år 1979 har i lagen om allmän försäkring förts in nya regler om invandrades rätt till pension (prop. 1978/79: 75, Sfu 15, rskr 164, SFS 1979: 127). Reglerna innebär att samtliga i Sverige bosatta invandrare efter en viss tids vistelse här likställs med svenska medborgare i fråga om rätt till folkpension. Med bosättningstid i Sverige likställs, såvitt gäller sjöman, tid för vilken sjömansskatt har betalats. För att vara berättigad till folkpension skall utlänningen dock normalt vara bosatt i Sverige.

Som jag tidigare har framhållit har sjömanspensionssystemet en generell utformning på det sättet att pension skall utgå när vissa givna förutsättningar, bl. a. i fråga om seglationstid, är uppfyllda. Eftersom pensionernas storlek inte påverkas av de olika sjömännens faktiska behov av pension är

det självfallet lätt att finna exempel på sjömän som enligt reglerna inte får pension men som "borde" ha det. Särskilt ömmande sådana ärenden har dock i allmänhet kunnat lösas med hjälp av 8 § i 1972 års kungörelse. Även om jag – såsom framgår av det föregående – inte är beredd att förändra systemet mot en övergång till en av främst sociala skäl betingad pensionering med ökade inslag av behovsprövning, anser jag det dock ofrånkomligt att se till, att stötande konsekvenser om möjligt undviks i det enskilda fallet. Utredningen har här uppmärksammat en grupp utländska sjömän, som riskerar att hamna mellan olika regelsystem och bli helt eller delvis utan pension när deras sjömanspension upphör. Jag delar utredningens uppfattning att denna grupp bör få pension även efter fyllda 65 år. Detta ligger också i linje med de nyligen införda regler som tillerkänner invandrade folkpension. Orsaken till att dessa sjömän inte får pension i sina hemländer är ju, att de under lång tid har tjänat den svenska handelsflottan. Eftersom utländska sjömän på svenska fartyg sedan år 1974 har möjlighet att tjäna in ATP och då konventioner med en rad länder i hithörande frågor av allt att döma får ett innehåll liknande konventionerna med Förbundsrepubliken Tyskland och Österrike, torde det åtminstone på sikt vara en relativt liten grupp sjömän som blir aktuell för tillämpning av denna undantagsregel. Bl. a. av den anledningen finner jag det motiverat att HPA ges möjlighet att bevilja förlängd sjömanspension efter prövning i det enskilda fallet. Jag är följaktligen inte beredd att tillföra det redan nu invecklade sjömanspensionssystemet ett komplex av regler för denna speciella grupp. Såsom utredningen har föreslagit, bör alltså den utomlands bosatte utlänning som har tjänstgjort lång tid i svenska handelsfartyg men inte har en sammanlagd pension – däri inräknat pensionsförmåner såväl från Sverige som från annat land – som motsvarar svensk folkpension jämte pensions-tillskott kunna beviljas sjömanspension med ett så stort belopp att han sammantaget uppnår den pensionsnivån. Pensionen bör betalas ut fr. o. m. den dag då sjömannen fyller 65 år. I ömmande fall bör sådan pension beviljas även den vars sjömanspension har upphört innan förslaget genomförs.

2.4 Uthytte av sjömanspension mot engångsbelopp

Utredningen konstaterar att HPA har att betala ut ett förhållandevis stort antal pensioner med små belopp, vilket är administrativt betungande. Pensioner vars kapitaliserade värde inte överstiger ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring torde, enligt utredningen, ha föga betydelse för sjömannens försörjning. De får mera ses som ett marginellt tillskott till denna. Utredningen har fördenskull övervägt möjligheterna att byta ut sådana pensioner mot engångsbelopp. Om man tänkte sig ett automatiskt utbyte skulle man kunna sänka administrationskostnaderna och sjömannen skulle på en gång få vad som tillkommer honom. Med tanke

på de skattekonsekvenser som uppstår anser dock utredningen, att bara små pensioner bör bytas ut automatiskt. Utredningen finner det naturligt att gränsen dras vid ett halvt basbelopp och föreslår att pensioner, vilkas kapitalbelopp inte överstiger detta, automatiskt skall bytas ut mot ett engångsbelopp.

Utredningen har också tagit upp frågan om utbyte på begäran av sjömanen själv. Denne kan t. ex. behöva kapitalbeloppet när han skall köpa ett eget hem eller starta en mindre rörelse. Sådana motiv kan det enligt utredningen finnas anledning att stödja. Skattereglerna gör det dock oförmånligt att byta ut större pensioner. Utredningen, som har funnit att någon ovillkorlig rätt till utbyte inte bör föreligga, föreslår att pension får bytas ut mot kapitalbelopp när det finns särskilda skäl. Sådana skäl skall enligt utredningens mening anses föreligga, om det ändamål vartill beloppet skall användas med hänsyn till försörjningsförhållandena och övriga omständigheter framstår som godtagbart och påtaglig risk inte föreligger för att kapitalbeloppet skall användas till något annat än det uppgivna ändamålet.

Remissinstanserna har genomgående varit positiva till förslaget att automatiskt byta ut vissa mindre pensioner. Direktören för HPA menar dock att gränsen bör sättas vid en tredjedel av basbeloppet i stället för hälften av det. Utbyte bör heller inte ske i sådana fall där pensionens årsbelopp överstiger åtta procent av basbeloppet. Förslaget om utbyte på sjömannens egen begäran tillstyrks av flera remissinstanser. Några av remissinstanserna är emellertid tveksamma till förslaget. Så ifrågasätter t. ex. RRV om utbyte efter särskild prövning — med hänsyn till de motiv som utgör grunden för nuvarande sjömanspensionering — skall kunna ske när pensionen inte är obetydlig. Direktören för HPA befarar att den prövning av "särskilda skäl" som utredningen förutsätter kan bli antingen för summarisk eller för betungande. Sådan prövning är något främmande för HPA: s hittillsvarande verksamhet, som ju består i att ge sjömännen deras rätt och inte att pröva deras behov.

För egen del ansluter jag mig till utredningens överväganden i fråga om automatiskt utbyte av mindre pensioner mot engångsbelopp. Gränsen bör lämpligen dras vid ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. Pensioner vilkas kapitalbelopp inte överstiger ett halvt basbelopp bör således automatiskt bytas ut mot engångsbelopp. Om man ser till det ursprungliga syftet med sjömanspensioneringen, kan det visserligen framstå som onaturligt att byta ut större pensionsbelopp mot engångsbelopp. Några av remissinstanserna har också varit tveksamma till detta förslag. Man måste dock enligt min mening vara införstådd med att vissa sjömän, som är kvalificerade för sjömanspension, kan ha större behov av ett kapitalbelopp än av regelbundna utbetalningar. Om en sjöman med goda inkomster t. ex. skulle vilja disponera sin pension för att köpa bostad åt sig själv, synes det mig rimligt att han får göra det. Jag ställer mig följaktligen bakom utredningens förslag även i denna del. Utbyte skall enbart kunna

komna i fråga när särskilda skäl föreligger. I ärenden av detta slag bör hänsyn tas till vad medlen skall användas till samt till sökandens försörjningsförhållanden och hälsotillstånd. Innan ett beslut om utbyte meddelas kan det, som utredningen framhåller, vara lämpligt att sjömannen upplyses om skattekonsekvenserna.

2.5 Sjömanspensionens storlek

Efter en analys av sjömanspensioneringens ekonomi föreslår utredningen att pensionerna enligt 1972 års kungörelse generellt skall räknas upp med fem procent. Genom att pensionsåldern 1976 sänktes från 67 till 65 år uppkom nämligen en årlig besparing på ca en milj. kr. för sjömanspensioneringen. Av detta belopp har utredningen uppskattat att kostnaderna för förbättrade pensioner åt utlänningar drar ungefär hälften. Återstoden av besparingen anser utredningen skulle räcka till att räkna upp pensionerna med angivna fem procent.

Remissinstanserna har olika inställning till förslaget. En del av dem tillstyrker det eller lämnar det utan erinran. Både Sveriges redareförening och Svenska sjöfolksförbundet tillstyrker förslaget. Vissa remissinstanser avstyrker eller har egna alternativa förslag. RRV avstyrker förslaget med motivering att en uppräknings av pensionerna sannolikt skulle försvåra möjligheterna att avveckla nuvarande förmånssystem. Sjöfartsverket för fram ett eget förslag om att bygga ut sjömanspensionen i åldern 55–59 år. Sjömän med nedsatt arbetsförmåga och nedsatt möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete borde enligt verket kunna få en utbyggd sjömanspension från fyllda 55 år. Direktören för HPA avstyrker att sjömanspensionen generellt höjs med fem procent och föreslår att motsvarande belopp i stället läggs på en uppmjukning av gränsen mellan pensionsberättigade och inte pensionsberättigade. Han ser den nuvarande tröskeln mellan pensionsberättigade och inte pensionsberättigade som det största problem som bör behandlas vid en översyn av sjömanspensioneringen.

Även i denna fråga finner jag det angeläget att fästa stort avseende vid vad berörda parter på arbetsmarknaden har anfört. Som jag nyss har nämnt har både Sveriges redareförening och Svenska sjöfolksförbundet ställt sig bakom utredningens förslag. De förslag som förts fram såsom alternativ till höjningen har enligt min uppfattning inte heller en sådan tyngd att de bör beaktas. Sjöfartsverkets förslag till en utbyggd sjömanspension i åldrarna 55–59 år synes snarare som ett främmande element i sjömanspensioneringen i och med att det till viss del skulle förändra denna från generella till behovsprövade förmåner. Jag kan därför inte förorda det förslaget.

De synpunkter som direktören för HPA har fört fram är förstäeliga, men jag finner det ändå svårt att tillgodose dem. Som har framgått av den tidigare beskrivningen av de olika pensionsförfattningarna har från tid till

annan ställts olika kvalifikationskrav för att få sjömanspension. Kravet på 120 månaders anställningstid bestämdes så sent som år 1972. Av förarbetena till den lagstiftningen framgår, att man medvetet koncentrerade sig på pensionsrätten till de sjömän i manskapsgrad som hade varit verksamma inom yrket under hela eller större delen av sin aktiva tid. De krav på anställningstid som uppställs föreslogs av 1967 års sjömanspensionskommitté. Kommittén räknade med att en sjöman kunde bli berättigad till full pension efter att ha tjänstgjort under minst 15 år om åtta seglationsmånader (120 månader) efter fyllda 30 år, såvida minst tio sådana år (80 månader) hade fullgjorts efter fyllda 40 år. Den omständigheten att 1972 års kungörelse som anställningstid räknar tid under vilken sjömansskatt erläggs förändrar dock dessa beräkningar påtagligt. Eftersom nästan alla sjömän numera är rederianställda betalas nämligen sjömansskatt för dem under årets samtliga månader. För att bli berättigad till pension krävs det då inte mer än tio års tjänstgöring, varav $3\frac{1}{3}$ år mellan 30 och 40 år och $6\frac{2}{3}$ år efter fyllda 40 år. Det kan även noteras att den faktiska tjänstgöringen till sjöss på senare tid har minskat avsevärt. Den är nu inte mycket mer än sex månader om året. Inte heller framstår de svenska reglerna som oförmånliga om man jämför dem med motsvarande regler i andra länder. I Norge krävs t. ex. enligt huvudregeln 150 effektiva seglationsmånader för att pension skall kunna erhållas. Å andra sidan räknas i Norge sjötid som fullgjorts före 30 års ålder. Reglerna har således generellt sett kommit att verka avsevärt gynnsammare än som förutsattes vid deras tillkomst. Att vissa tröskeffekter kan uppstå är ofrånkomligt. Det är emellertid att märka att HPA i sin praxis tillämpar en avtrappningsregel, som medför att reducerad pension utgår till sjömän som har mer än 108 månader mellan 30 och 60 år, varav mer än 72 månader mellan 40 och 60 år.

Mot den angivna bakgrunden kan jag inte tillstyrka en ändring av kvalifikationstiderna. I stället förordar jag att pensionerna enligt 1972 års kungörelse i enlighet med utredningens förslag höjs generellt med fem procent. I de fall det blir aktuellt får en sådan höjning också göras av det högsta sammanlagda beloppet med vilket sjömanspension kan utgå, dvs. 1,5 basbelopp enligt 4 § sista stycket i kungörelsen. De tröskeffekter som kan uppkomma finner jag lämpligen böra lösas med tillämpning av den praxis HPA redan har.

2.6 Fondförvaltningen m. m.

Utredningen behandlar slutligen fondförvaltningen och administrationen av sjömanspensioneringen utan att lägga fram några konkreta förslag. Eftersom frågan om en övergång till en kollektivavtalsreglerad pensionering övervägs av en särskild utredare bör jag inte uppehålla mig vid dessa frågor, som båda ingår i utredningsuppdraget. Jag vill också nämna att placeringsreglerna för HPA:s fondmedel f. n. ses över av 1979 års fondutredning (E 1979: 03).

2.7 Vissa vid remissbehandlingen aktualiserade frågor

Direktören för HPA har i sitt remissyttrande aktualiserat en rad frågor. Jag redovisar i det följande mina synpunkter på förslagen.

Ett förslag innebär att staten, som under tiden 1864–1939 helt bekostade sjömanspensioneringen, nu skulle återta det fulla ansvaret för denna genom att i fortsättningen bekosta pensioneringen och dess administration. Redareavgiften borde därför avskaffas. För egen del kan jag inte tillstyrka det förslaget. Staten bör svara för att det finns en allmän lagstiftning om social grundtrygghet men kan inte därutöver ge särskilda grupper av arbetstagare förmåner som inte tillkommer andra.

Ett annat spørsmål som direktören för HPA har aktualiserat är behandlingen av vissa av dem som har rätt till befälspension. Enligt femte och sjätte punkterna i övergångsbestämmelserna till 1972 års kungörelse gäller att en sjöman, som tillhör manskapsklassen enligt 1944 års reglemente, får sin tjänstepension enligt reglementet fördubblad och värdebeständig om han är född år 1922 eller tidigare. En sjöman som tillhör befälsklassen får däremot samma förmåner endast om han är född år 1912 eller tidigare. Sjätte punkten i nämnda övergångsbestämmelser har tolkats så att en sjöman som har pension med sammanlagt belopp enligt övergångsbestämmelserna till 1961 års reglemente får fördubbling av tjänstepensionsdelen och värdebeständighet för hela pensionen, om han är född år 1922 eller tidigare och skulle ha tillhört manskapsklassen enligt 1944 års reglemente om detta hade varit tillämpligt på honom. Däremot får en sjöman med sådan pension fördubblingen och värdebeständigheten bara om han är född år 1912 eller tidigare i de fall han skulle ha tillhört befälsklassen, om 1944 års reglemente hade varit tillämpligt på honom. Jag får för en närmare beskrivning av bakgrunden och de effekter reglerna kan föra med sig hänvisa till direktörens yttrande i remissammanställningen. Direktören önskar att man skall slopa skillnaden mellan de båda klasserna på så sätt att fördubblingen och värdebeständigheten skall tillkomma även de som klassas som befäl och är födda under perioden 1913–1922. En sådan åtgärd skulle beröra sjömän med rätt till antingen livsvarig tjänstepension i befälsklass eller temporär tjänstepension i befälsklass eller pension med sammanlagt belopp enligt övergångsbestämmelserna till 1961 års reglemente. En undersökning inom HPA pekar på att kostnaderna sammanlagt skulle bli ungefär 57 milj. kr.

För egen del vill jag först framhålla att det självfallet är svårt för mig att närmare klargöra övervägandena bakom punkterna fem och sex i övergångsbestämmelserna till 1972 års kungörelse. Av förarbetena till 1972 års lagstiftning (prop. 1972: 1, bil. 8 s. 164) framgår emellertid klart att fördubblingen och värdebeständigheten enbart skulle avse befäl som redan hade uppnått pensionsåldern 60 år, när de nya reglerna trädde i kraft. Bl. a. framhöll sjömanspensionskommittén att yngre befäl hade möjlighet att

tjäna in full pension hos Sjöbefälets pensionskassa. Oavsett hur det förhåller sig med vissa tolkningsproblem som direktören för HPA har fört fram, är det i dag omöjligt att – med de stora kostnader det skulle föra med sig – jämställa befäl av berörda årgångar med manskap. Det skulle också strida mot vissa av grundtankarna i 1972 års reform – nämligen att pensioneringen skulle gälla enbart manskapet och att fördubbling och värdebeständighet av äldre pensioner endast skulle avse befäl som redan nått 60 år. Åtgärden skulle knappast heller vara sakligt befogad för alla befäl. Det sist sagda gäller självfallet främst sådant befäl som alltjämt tjänstgör till sjöss men även sådant befäl som uppbär pension från Sjöbefälets pensionskassa. Jag avstyrker mot denna bakgrund bifall till förslaget.

Direktören för HPA har slutligen också pekat på de särskilda problem som rör vissa s. k. blandseglare, dvs. personer som under vissa tider tjänstgör som befäl och andra tider som manskap. Ett särfall av dessa utgör de personer som har seglat i handelsflottan men som har gått över till tjänst som livbåtsmän hos Sjöräddningssällskapet. Till dessa återkommer jag i det följande.

Jag medger att det kan uppkomma fall, där effekterna av de gällande bestämmelserna blir obilliga för blandseglare. Fallen kan dock vara sinsemellan mycket olika och jag finner det därför inte möjligt att ställa upp enhetliga regler för att lösa olika problem. Det lämpligaste är enligt min mening att direktionen för HPA med stöd av 8 § i 1972 års reglemente söker komma till rätta med de mest ömmande fallen på ett godtagbart sätt. De personer som härvid främst bör tillgodoses torde vara de sjömän i manskapsställning som genom bristmönstring har tjänstgjort som befäl längre eller kortare tider utan att fördenskull ha blivit befäl. Om sjömanspensionerna i framtiden blir avtalsreglerade kan det, såsom Sjöbefälets pensionskassa framhåller, vara ändamålsenligt att söka lösa samordningsproblemen genom en bruttosamordning av pensionsförmånerna.

2.8 HPA:s framställningar

Jag övergår här efter till *HPA:s framställning om tillgodoräknande av tid för sjömanspension under perioden den 1 juli 1972–31 december 1973* (bil. 2). HPA tar här upp vissa praktiska problem som hänför sig till tiden närmast efter det att 1972 års kungörelse trädde i kraft den 1 juli 1972. Dessförinnan gällde som kvalifikationstid för pension den tid under vilken sjömannen hade varit påmönstrad ett svenskt handelsfartyg i utrikes fart. Upplysning om sådan tid lämnas av sjömansregistret. Kvalifikationstid fr. o. m. den 1 juli 1972 är tid under vilken sjömannen har betalat sjömansskatt. Upplysning om sådan tid lämnas av sjömansskattekontoret. Upplysningarna ges fr. o. m. kalenderåret 1974 med hjälp av datalistor över allt sjöfolk i åldern 30–60 år som under året har betalat sjömansskatt. Listorna för kalenderåret 1973 omfattar emellertid inte utlänningar. För andra halv-

året 1972 har inga listor kunnat upprättas. Bristen på datalistor har skapat ett växande praktiskt problem, eftersom det är mycket betungande för sjömansskattekontoret att ta fram uppgifter ur sitt omfattande grundmaterial. Efter samråd med sjömansskattekontoret har HPA föreslagit att problemet löses på så sätt att mönstringstid under tidsperioden den 1 juli–31 december 1972 eller, för utlänning, den 1 juli 1972–31 december 1973, ökad med högst 25 procent, skall få räknas som sjömansskattetid. Den 25-procentiga höjningen förklaras av att sjömansskattetid regelmässigt är längre än mönstringstid. Den innefattar nämligen även tid som en sjöman är anställd utan att vara mönstrad ombord, t. ex. vid vederlags- och semesterledighet. En undersökning tyder på att sjömansskattetiden genomsnittligt motsvarar mönstringstiden ökad med 25 procent.

Remissinstanserna har utan undantag tillstyrkt framställningen eller lämnat den utan erinran. Riksskatteverket framhåller att det från administrativ synpunkt är angeläget att beräkningen av kvalifikationstiden löses enligt HPA:s förslag.

För egen del finner jag att förslaget medför betydande praktiska fördelar. Det kan inte heller, såvitt rör sjöfolkets rätt, anses vara förknippat med några olägenheter som skulle hindra ett genomförande. Jag är därför beredd förorda att förslaget genomförs. Det torde lämpligen kunna göras genom ett tillägg till 1972 års kungörelse.

Slutligen avser jag att behandla HPA:s framställning om *ändring av reglerna för pensionering av livbåtsmän som är anställda hos Sjöräddningssällskapet* (bil. 3). Livbåtsmännen har alltsedan 1940-talet pensionerats genom HPA:s försorg. F. n. grundas pensioneringen på ett avtal från år 1961 mellan Sjöräddningssällskapet och HPA. Pensionerna är temporära och betalas ut till pensionstagare mellan 60 och 67 år. Storleken av pensionen beror på livbåtsmannens tjänstetid och pensionsgivande lön. Sjöräddningssällskapet skall betala en avgift om tre procent av livbåtsmannens lön till HPA. Vid överläggningar mellan Sjöräddningssällskapet och HPA har konstaterats att 1961 års avtal är föråldrat, eftersom detta bygger på de principer som låg till grund för 1961 års reglemente. Den tjänst som livbåtsmännen utför kan i mycket jämföras med tjänst i handelsflottan. Enligt HPA:s mening är det därför skäligt att de får pensionsförmåner som är likartade med dem som enligt 1972 års reglemente betalas ut till yrkes-sjömän i handelsflottan. Kostnaderna för pensioneringen blir enligt HPA ringa – normalt mellan 60 000 och 100 000 kr. per år – och det synes med hänsyn till de tjänster Sjöräddningssällskapet gör sjöfarten inte motiverat att det skall bidra till pensioneringen. HPA menar vidare att livbåtsmannens pensionering bör regleras i författning i stället för genom avtal. Därför hemställer HPA om en ändring i 1972 års kungörelse, så att med sjömansskattetid som manskap likställs tid under vilken en sjöman har varit anställd som livbåtsman hos Sjöräddningssällskapet. Dessutom hemställer HPA att Sjöräddningssällskapet befrias från skyldighet att betala redareavgift.

Jag noterar att såväl Sveriges redareförenings som Svenska sjöfolksförbundets representant i HPA:s direktion har ställt sig bakom förslaget. På de skäl som anförs i HPA:s framställning är även jag beredd att ansluta mig till förslaget.

Det torde få ankomma på regeringen att meddela de föreskrifter som behövs.

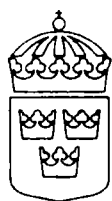
3 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att godkänna de riktlinjer för den fortsatta sjömanspensioneringen som jag har förordat i det föregående.

4 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga det förslag som föredraganden har lagt fram.

Kommunikations-
departementet

Bilaga I

Sjömanspensioneringen

Slutbetänkande avgivet
av sjömanspensionsutredningen

Innehåll

Skrivelse till Statsrådet och chefen för
kommunikationsdepartementet

Förslag till ändring i kungörelsen (1972:412) om sjömans-
pension

Sammanfattning

1. Utredningsuppdraget
 - 1.1 Utredningsdirektiv
 - 1.2 Utredningens arbete
2. Gällande bestämmelser om sjömanspension m m
 - 2.1 1864 och 1939 års reglementen
 - 2.2 1944 års reglemente
 - 2.3 1961 års reglemente
 - 2.4 1972 års kungörelse
 - 2.5 Övergångsbestämmelser till 1972 års kungörelse
 - 2.6 Anpassning av sjömanspensioneringen till sänkt allmän pensionsålder
 - 2.7 Lagen om allmän försäkring och lagen om delpension
3. Allmänna överväganden
 - 3.1 Behovet av en sjömanspensionering i belysning av den allmänna pensioneringens utveckling
 - 3.2 Utredningens enkät angående sjömännens pensionsbehov
 - 3.3 Lag eller kollektivavtal
 - 3.4 Utgångspunkter för utredningens överväganden
 - 3.5 De ekonomiska ansvarsförhållandena vid en framtida omläggning av systemet
4. Pensionsfrågan för de sjömän som är bosatta utanför Sverige
 - 4.1 Gällande bestämmelser i lagen om allmän försäkring
 - 4.2 Pensionskommitténs förslag till ändringar i lagen om allmän försäkring
 - 4.3 Utredningens överväganden

- 5. Utbyte av sjömanspension mot engångsbelopp
 - 5.1 Gällande bestämmelser
 - 5.2 Antal pensioner med låga belopp
 - 5.3 Skatteregler
 - 5.4 Utredningens överväganden
- 6. Storleken av sjömanspensionen
 - 6.1 Sjömanspensioneringens ekonomi
 - 6.2 1976 års ändringar och bakgrunden härtill
 - 6.3 Utredningens överväganden
- 7. Fondförvaltningen
 - 7.1 Nuvarande förvaltning m m
 - 7.2 Utredningens överväganden
- 8. Administrationen av sjömanspensioneringen

Till

Statsrådet och chefen
för kommunikationsdepartementet

Regeringen bemyndigade den 27 november 1975 chefen för kommunikationsdepartementet att bli tillkalla högst tre sakkunniga för att utreda frågan om översyn av sjömanspensionssystemet, dess finansiering, administration och fondförvaltning samt därmed sammanhängande soörssmål. Med stöd av bemyndigandet tillkallades den 5 december 1975 som sakkunniga numera kammarrättspresidenten Carl Axel Petri, direktören i Sveriges redareförening Nils Grenander och ordföranden i Svenska sjöfolksförbundet Gunnar Karlsson. Vidare förordnades för organisationsdirektören Gunnar Hävermark, sjöfartsrådet Gustaf Lindencrona, byråchefen hos riksförsäkringsverket Hans Sjöquist och hovrättsrådet Börje Wilhelmsson att såsom experter biträda utredningen. Som sekreterare har kammarrättsfiskalen Svante Ödman (t o m den 31 augusti 1977) och hovrättsassessorn Göran Hogebrandt (fr o m den 1 september 1977) tjänstgjort.

I februari 1976 avlämnade utredningen delbetänkandet "Anpassning av sjömanspensioneringen till den sänkta pensionsåldern" (Ds K 1976:2). I betänkandet föreslogs förändringar i sjömanspensioneringen med anledning av sänkningen av den allmänna pensionsåldern till 65 år. Lagstiftning på grundval av förslaget genomfördes våren 1976 (prop 1975/76:188, SFU 43, rskr 361, SFS 1976:400).

Utredningen får som resultat av sina överväganden rörande den framtida pensioneringen m m överlämna betänkandet "Sjömanspensioneringen".

Uppdraget är härmed slutfört.

Stockholm i augusti 1978.

Carl Axel Petri

Hils Grenander

Gunnar Karlsson

/ Göran Hogebrandt

Författningsförslag

Förslag till förordning om ändring i kungörelsen (1972:412)
om sjömanspension

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §

Sjömanspension grundas på antalet anställningsmånader som avses i 1 § första stycket (manskapsmånader) och som fullgjorts före den månad, då sjömannen fyller 60 år. Sjömanspension utgår dock ej för de 40 första fullgjorda anställningsmånaderna och ej heller för den månad, då pensionen börjat utgå, eller för senare månad.

Sjömanspension beräknas för år till det belopp som erhålles om antalet månader, som enligt första stycket grundar pension, multipliceras med de enligt nedanstående tabell för varje manskapsmånad gällande procentalen och med det enligt 1 kap 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring fastställda basbeloppet, som gäller för den månad, då pensionen börjar utgå. Ändras basbeloppet, skall pensionens årsbelopp räknas om.

Sjömanspension beräknas för år till det belopp som erhålles om antalet månader, som enligt första stycket grundar pension, multipliceras med de enligt nedanstående tabell för varje manskapsmånad gällande procentalen och med det enligt 1 kap 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring fastställda basbeloppet, som gäller för den månad, då pensionen börjar utgå. Summan av de sålunda framräknade beloppet ökas därefter med fem procent. Ändras basbeloppet, skall pensionenes årsbelopp räknas om.

Manskapsmånader	Procent av basbeloppet
Fullgjorda månader före den månad varunder sjömannen fyllt 40 år	0,45
Fullgjorda månader fr o m den månad varunder sjömannen fyllt 40 år:	
de 80 första	0,90
övriga	1,35

Sjömanspension utgör summan av de framräknade beloppen men får ej beräknas till högre sammanlagt belopp än som motsvarar ett och ett halvt basbelopp.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §

Om särskilda skäl föranleder det, får pensionsanstalten tillerkänna sjöman sjömanspension även om rätt till pension ej föreligger enligt denna kungörelse eller bestämma pensionen till högre belopp än som följer av 4 § första och andra styckena, 5 och 6 §§.

Om särskilda skäl föranleder det, får pensionsanstalten tillerkänna sjöman sjömanspension även om rätt till pension ej föreligger enligt denna kungörelse eller bestämma pensionen till högre belopp eller för längre tid än som följer av 4 § första och andra styckena, 5 och 6 §§.

Medger sjömansskattenämnden enligt 36 a § lagen (1958:295) om sjömansskatt att sjömansskatt ej skall erläggas, tillgodoräknas ej kvalifikationstid för sjömanspension.

11 §

Sjömanspension betalas ut månadsvis.

Vid beräkning av pensionsbelopp för månad skall den års-pension från vilken beräkningen utgår rundas av till närmaste hela kröntal, som är jämnt delbart med tolv.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

På ansökan av pensionstaga-
ren får pensionsanstalten,
om särskilda skäl förelig-
ger, besluta att sjömans-
pension skall utbytas mot
ett engångsbelopp motsvar-
ande sjömanspensionens
kapitalbelopp. Sjömanspen-
sionens kapitalbelopp
fastställles enligt beräk-
ningsgrunder som fast-
ställles av regeringen.

-
1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1979.
 2. Punkt 10 i övergångsbestämmelserna till kungörelsen (1972:412) om sjömanspension skall ej gälla såvitt gäller den genom denna förordning gjorda ändringen i 8 §.
 3. Pensionsanstalten skall som engångsbelopp utbetala sådan sjömanspension, vars kapitalbelopp ej överstiger halva det enligt 1 kap 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring fastställda basbeloppet. Sjömanspensionens kapitalbelopp fastställles enligt beräkningsgrunder som fastställles av regeringen.
 4. Genom denna förordning upphäves 3 § andra stycket i kungörelsen (1966:23) om ändring i reglementet den 4 februari 1944 (nr 42) för handelsflottans pensionsanstalt.

Sammanfattning

Sedan sjömanspensionsutredningen avgivit delbetänkande (Ds K 1976:2) om anpassning av sjömanspensioneringen till den sänkta allmänna pensionsåldern, som lett till lagstiftning som trätt i kraft 1 juli 1976, har utredningens fortsatta arbete gällt bl a frågor om behovet av en sjömanspensionering i belysning av den allmänna pensioneringens utveckling. Vidare har arbetet gällt pensionsfrågan för utländska sjömän som efter sjömanspensionens upphörande uppbär liten eller ingen pension, fondförvaltningen, pension i form av engångsbelopp, sjömanspensioneringens administration och sjömanspensioneringens ekonomi, m m.

Utredningen har behandlat behovet av en särskild sjömanspensionering. För att undersöka detta har en särskild enkätundersökning utförts. Utredningen har vidare diskuterat en omläggning av sjömanspensioneringen från att vara grundad på författning till att vara grundad på kollektivavtal. Under utredningens arbetets gång har diskussioner förts mellan Sveriges redareförening och Svenska Sjöfolksförbundet i syfte att åstadkomma en sådan omläggning. Någon enighet har emellertid inte kunnat uppnås härom. Utredningen anser att försöken att uppnå en sådan omläggning bör fortsätta och föreslår därför nu endast sådana förändringar som är behövliga och kan ske utan att det nuvarande systemets ramar förändras.

Utredningen redovisar i betänkandet förslag om att det lilla antal icke-nordiska sjömän som efter upphörd sjömanspension står utan annan pensionsmöjlighet eller har en ringa pension från Sverige eller annat land skall kunna erhålla "förlängd" sjömanspension motsvarande svensk folkpension jämte pensionstillskott.

Under utredningen har företagits den i instruktionen för handelsflottans pensionsanstalt föreskrivna, s k femårsundersökningen. De framtida pensionsutbetalningarna enligt 1972 års sjömanspensionskungörelse och äldre reglementen

för sjömanspensioneringen har beräknats. Värdet av de förpliktelser som kan beräknas avila anstalten och sjömanspensionsfonden den 1 januari 1979 uppgå till 166.0 milj kronor vid en räntefot av 7 procent och ett antagande om att basbeloppet ökar med 7 procent årligen. Vid samma tidpunkt beräknas fonden ha en behållning av inemot 188 milj kronor. Det innebär ett överskott av cirka 20 milj kronor, vilket överskott får anses utgöra stödfondskapital.

Den pensionsålderssänkning som trädde i kraft den 1 juli 1976 gav de sjömän som omfattas av folk- och tilläggs-pensioneringen samma trygghet från 65 års ålder som de tidigare hade från 67 års ålder. Det utrymme som därigenom har skapats i sjömanspensioneringens ekonomi bör utnyttjas till - utöver vad som utgår till ovan nämnd "förlängd" sjömanspension för vissa utländska sjömän - en generell höjning av sjömanspensionen med fem procent.

Från handelsflottans pensionsanstalt utbetalas ett relativt stort antal pensioner avseende små belopp. Utredningen föreslår att ett automatiskt utbyte av sådana små pensioner mot ett engångsbelopp sker, när kapitalbeloppet icke överstiger ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. Vidare föreslås möjlighet till utbyte av pension mot ett engångsbelopp på ansökan av pensionstagaren. För utbyte i sådant fall fordras särskilda skäl.

För handelsflottans pensionsanstalts pensionsfond är placeringsreglerna för livförsäkringsfonderna tillämpliga. Utredningen har när det gäller fondförvaltningen anslutit sig till kapitalmarknadsutredningens förslag (SOU 1978:11; Kapitalmarknaden i svensk ekonomi) innebärande bl a att den fria sektorn för placeringar ökas från 10 till 20 procent och att förbudet mot aktieplacering slopas inom den fria sektorn.

Sjömanspensioneringens administration bör enligt utredningens uppfattning tills vidare förbli hos handelsflottans pensionsanstalt.

De av utredningen föreslagna ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1979.

1. UTREDNINGSUPPDRAGET

1.1 Utredningsdirektiven

Genom beslut den 27 november 1975 bemyndigade regeringen chefen för kommunikationsdepartementet att tillkalla högst tre sakkunniga med uppdrag att utreda frågan om översyn av sjömanspensionssystemet. Till ledning för utredningens arbete anförde dåvarande departementschefen, statsrådet Norling, bl a följande

Riksdagen har nyligen (prop 1975:109, Sfu 1975/76:5 rskr 1975/76:5) utvidgat rätten till tilläggspension m m att omfatta entreprenöranställda på svenska handelsfartyg och samtidigt godkänt riktlinjer för ändring av grunderna för sjömanspensioneringen. Däri förordas två ändringar i kungörelsen om sjömanspension, vilka skulle medföra att bestämmelserna sammanföll med de regler som gäller för rätt till tilläggspension enligt lagen om allmän försäkring och i fråga om skyldighet att erlagga sjömansskatt enligt anvisningarna till 1 § lagen (1958:295, omtryckt 1970:933, ändrad senast 1975:710) om sjömansskatt. Den ena ändringen innebär att tjänstgöring på utländskt fartyg, som svensk redare förhyr obemannat, skall likställas med tjänstgöring på svenskt fartyg vid kvalificering för sjömanspension. Den andra ändringen innebär att också sjöman som erlagger skatt i annat land och därför har befriats av sjömansskattenämnden från svensk sjömansskatt skall få tillgodoräkna sig den anställningstiden för sjömanspensionsberäkningen.

Bestämmelserna om den allmänna pensioneringen finns i lagen om allmän försäkring. Sedan de nuvarande bestämmelserna om sjömanspensionering tillskapades har flera förbättringar genomförts på den allmänna pensioneringens område. Således har rätten till förtidspension vidgats genom successiva reformer som bl a innebär att det numera är möjligt för den som har fyllt 60 år att få sådan pension enbart på arbetsmarknadsmässiga grunder. Ytterligare förbättringar inom den allmänna pensioneringen är sänkningen av den allmänna pensionsåldern till 65 år och den höjning av pensionstillskotten som kommer att genomföras den 1 juli 1976. Pensionstillskott till ålderspension eller änkepension kommer i fullfunktionsstadiet den 1 juli 1981 att utgöra 45 % av basbeloppet. Från samma tid kommer pensionstillskott till förtidspension att utgå med 90 % av basbeloppet. Därtill kommer höjningen av folkpensionens grundbelopp som har trätt i kraft den 1 januari 1975.

Vidare har riksdagen (prop 1975:97, Sfu 15, rskr 22) beslutat bestämmelser som ger ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder. De nya reglerna föreslås träda i kraft den 1 juli 1976 samtidigt med sänkningen av den allmänna pensionsåldern till 65 år. Bestämmelserna ger olika möjligheter att förlägga tidpunkten för pensioneringen till mellan 60 och 70 års ålder. Arbetsinsats och pensioneringstidpunkt kan därigenom anpassas efter

individuella behov och önskemål. Det föreslagna systemet för rörlig pensionsålder innefattar följande tre förmånsformer, nämligen

förtidspension från folkpensioneringen och försäkringen för tilläggspension,

förtida och uppskjutet uttag av hel eller halv ålderspension från folkpensioneringen och försäkringen för tilläggspension och

en helt ny pensionsförsäkring för delpension i kombination med deltidsarbete.

Svenska sjöfolksförbundet har i skrivelse i oktober 1974 framfört synpunkter på och förslag till förbättringar av sjömanspensioneringen.

Vidare har handelsflottans pensionsanstalt (HPA) i olika sammanhang framfört förslag om ändringar i kungörelsen om sjömanspension vilka till sitt innehåll delvis sammanfaller med Svenska sjöfolksförbundets önskemål. HPA har vidare - under erinran om sänkningen av den allmänna pensionsåldern till 65 år - ifrågasatt en ändring av bestämmelserna om vid vilken ålder de temporära sjömanspensionerna skall upphöra. HPA har dessutom föreslagit ändring i reglerna för placeringen av pensionsanstaltens fondmedel.

Svenska sjöfolksförbundets och HPA:s framställningar har remissbehandlats.

Även om några sådana ändringar av sjömansyrkets villkor som har betydelse i pensionshänseende inte har skett sedan nuvarande bestämmelser för sjömanspensioneringen lades fast år 1972, har rätten till allmän pension i olika former ökat ut avsevärt under tiden därefter. Jag syftar därvid inte endast på sänkningen av den allmänna pensionsåldern utan även på de vidgade möjligheterna till förtidspension och den nya rätten till delpension i kombination med deltidsarbete. Förändringarna av den allmänna pensioneringen påkallar en översyn av reglerna för samordning mellan systemen för allmän pension och sjömanspension. Svenska sjöfolksförbundets förslag till förbättringar av sjömanspensionerna förutsätter överväganden rörande bl a den finansiella situationen för sjömanspensionsfonderna och avgiftsuttaget från näringen.

Med hänsyn till dessa förhållanden förordar jag att reglerna om sjömanspensioneringen ses över av särskilda sakkunniga. Härvid bör särskilt uppmärksammas samordningsfrågorna mellan det allmänna pensionssystemet och sjömanspensioneringen och bedömas vilka förändringar som kan medföra väsentliga fördelar i samordningsavseende. Av intresse härvidlag är också den strävan som numera kännetecknar socialförsäkringssystemet i övrigt att genom omskolning eller liknande åtgärder bereda äldre arbetstagar möjlighet att fortsätta sitt verkssamma liv inom ett annat yrkesområde som kan vara bättre anpassat för den enskilde arbets-

tagaren med hänsyn till hans speciella förutsättningar. Härigenom har pensioner utöver det allmänna pensionssystemet kommit att betraktas som avtalsfrågor mellan arbetsmarknaders parter. Visserligen har riksdagen så sent som år 1972 lagt fast gällande principer för sjömanspensionsförmånerna men de stora förändringarna inom det allmänna socialförsäkringssystemet bör leda till att utredningen förutsättningslöst prövar vilka åtgärder som med beaktande av yrkets särart, näringens villkor, tillgången till sjömanspensionsfonden, förvaltningen av denna samt pensionssystemen för andra arbetstagarkategorier med likartade arbetsförhållanden bäst är ägnade att ge trygghet åt sjömännen. De ekonomiska konsekvenser som kan bli följden av förändringar i fråga om sjömanspensioneringen bör uppmärksammas särskilt vid utredningsarbetet. I anslutning till sina förslag bör utredningen ange beräknade kostnader och kostnadsförändringar.

De särskilda problem som hänger samman med att vissa pensionstagare sedan sjömanspensionen har upphört kommer att uppbära ringa eller ingen pension från annat pensionssystem bör studeras (jfr prop. 1973:90 s. 27). Översynen bör också innefatta en prövning av lämpligaste form för administrationen av sjömanspensioneringen. Eftersom sänkningen av den allmänna pensionsåldern träder i kraft redan den 1 juli nästa år, bör utredningen - i nära samarbete med HPA - snarast undersöka de omedelbara konsekvenser detta kan få för sjömanspensioneringen.

Utöver vad jag här har nämnt bör sådana spørsmål tagas upp som aktualiseras under arbetets gång och som faller inom ramen för en allmän översyn av sjömännens pensionsförhållanden.

1.2 Utredningens arbete

Enligt direktiven hade utredningen bl a att snarast undersöka de konsekvenser, som sänkningen av den allmänna pensionsåldern till 65 år kunde få för sjömanspensioneringen. Med anledning därav utgjorde detta utredningens första åtgärd och som resultat av arbetet avgav utredningen i februari 1976 delbetänkandet "Anpassning av sjömanspensioneringen till den sänkta pensionsåldern" (Ds K 1976:2). I betänkandet redovisades förslag som huvudsakligen innebar en teknisk Anpassning till pensionsåldersreformen. Lagstift-

ning på grundval av förslagen genomfördes under våren 1976. (Prop 1975/76:188, SFU 43, rskr 361, SF 1976:400).

Utredningen fann det ändamålsenligt att i sitt arbete verkställa den för HPA föreskrivna femårsundersökningen. Eftersom detta arbete inte angivits i utredningens direktiv när tillstånd att utföra densamma inhämtats av departementschefen. Resultatet av undersökningen redovisas i bil nr 1.

Vid de inledande diskussionerna inom utredningen diskuterades vidare frågan huruvida en enkätundersökning bland äldre sjömän borde genomföras. Genom en sådan undersökning avsåg utredningen att undersöka äldre sjömäns sociala förhållanden och därigenom få bättre underlag för en bedömning av det sociala behovet av en fortsatt sjömanspensionering. Inom utredningen fann man att en sådan undersökning var påkallad och genomförde densamma under hösten 1976 och våren 1977. På utredningens uppdrag utfördes den av kammarrättsfiskalen Svante Udman. Resultatet av undersökningen redovisas i bil nr 2. Udman har självständigt svarat för kommentarer och utvärdering av denna bilaga.

Utredningen har haft underhandskontakter med 1968 års kapitalmarknadsutredning beträffande frågor som rört fondförvaltningen.

Vidare har sjöfartspolitiska utredningen (K 1977:05) samrått med utredningen i vissa frågor som rört sjömanspensioneringens ekonomi.

2. GÄLLANDE BESTÄMMELSER OM SJÖMANSPENSION

Sjömanspension kan fin utgå med tillämpning av kungörelsen (1864 nr 6 s 1) angående inrättandet af en pensionsanstalt för befälhafware, styrmän och annat sjöfolk å svenska till utrikes fart använda segel- eller ångfartyg, äfwensom för maskinister och eldare å sistnämnda slags fartyg, reglementet (1939:413) för handelsflottans pensionsanstalt, reglementet (1944:42) för handelsflottans pensionsanstalt,

reglementet (1961:302) för handelsflottans pensionsanstalt och kungörelsen (1972:412) om sjömanspension. Möjlighet att intjäna rätt till pension föreligger numera endast enligt sistnämnda författning.

2.1 1864 och 1939 års reglementen

Pensioneringen enligt handelsflottans pensionsanstalts två äldsta reglementen, utfärdade 1864 och 1939, är ännu inte helt avvecklad även om antalet pensionärer enligt dessa reglementen relativt snabbt decimeras och numera utgör omkring 60 stycken, varav fyra är födda 1879.

2.2 1944 års reglemente

Pensioneringen enligt reglementet (1944:42) för handelsflottans pensionsanstalt omfattar både befäl och manskap. Avgörande för om sjömannen skall betraktas som befäl eller manskap vid pensioneringen är vederbörandes tjänsteställning före fyllda 55 år vid senaste tjänstgöring i utrikes fart på svenskt handelsfartyg. Pensionsåldern är för befäl 60 år och för manskap 55 år. Pensioneringen är förbehållen svenska medborgare, inskrivna vid sjömanshus. För rätt till pension fordras minst 36 seglationsmånader, fullgjorda före den 1 juli 1961 då ett nytt reglemente trädde i kraft. De närmare materiella reglerna för denna pensionering redovisas utförligt i sjömanspensionskommitténs betänkande "Sjömanspension" (SOU 1971:30).

2.3 1961 års reglemente

Reglementet (1961:302) för handelsflottans pensionsanstalt trädde i kraft den 1 juli 1961 och möjlighet att intjäna rätt till pension enligt reglementet upphörde den 1 juli 1972. Pensioneringen är begränsad till manskap, som antagits av redaren eller befälhavaren och varit för utrikes fart påmönstrat svenskt handelsfartyg. Befäl är dock ej helt uteslutna. Den tidigare begränsningen genom villkoret

om inskrivning vid sjömanshus finns ej kvar i 1961 års reglemente. Utländsk medborgare omfattas också av pensioneringen under förutsättning att vederbörande fr o m det kalenderår han fyllt 50 år oavbrutet har varit mantals-skriven i Sverige. För rätt till pension vid 55 års ålder krävs 120 seglationsmånader som manskap. Befälstid beaktas således inte. För kvalificering räknas all manskapstid för sjömannen, sålunda även tid som fullgjorts innan reglemen-tet trädde i kraft och oavsett om sjömannen då var in-skriven vid sjömanshus eller ej. Pensionen är temporär och utgår till utgången av månaden närmast före den månad, var-under sjömannen fyller 67 år. Även reglerna för detta reg-lemente redovisas utförligt i sjömanspensionskommitténs nämnda betänkande.

2.4 1972 års kungörelse

Kungörelsen (1972:412) om sjömanspension trädde i kraft den 1 juli 1972 och är alltjämt gällande. Pensioneringen enligt detta reglemente är liksom tidigare, enligt 1961 års reglemente, begränsad till manskap.

Enligt 1972 års kungörelse är sjöman berättigad till pension om han under tiden fr o m den månad under vilken han fyllt 30 år, t o m månaden närmast före den månad, då han fyllt 60 år, varit anställd på svenskt handelsfartyg under minst 120 månader och om minst 30 månader av denna tid in-fallit efter månaden närmast före den månad, då han fyllt 40 år. Har minst 60 månader av den angivna kvalifikations-tiden 120 månader fullgjorts i manskapsställning, får sjö-mannen som kvalifikationstid även tillgodoräkna sig tid under vilken han varit anställd som befäl på svenskt han-delsfartyg. Med anställning på svenskt handelsfartyg lik-ställs under vissa förutsättningar, dels anställning på utländskt fartyg som svensk redare förhyr i huvudsak obe-mannat, dels anställning på svenskt fartyg som i huvudsak obemannat uthyrs till utländsk redare.

Som anställningstid räknas tid under vilken sjömansskatt erlagts eller sjömannen av sjömansskattenämnden varit befriad från att erlägga sådan skatt.

Pensioneringen är temporär och utgår fr o m den månad då nämnda kvalifikationsvillkor är uppfyllda, dock tidigast fr o m den månad, då sjömannen fyller 55 år och upphör vid utgången av månaden närmast före den då sjömannen fyller 65 år, eller om sjömannen avlider dessförinnan vid utgången av den månad då dödsfallet inträffat.

Pensionen grundas på antalet kvalificerande anställningsmånader (manskapsmånader) som fullgjorts före den månad, då sjömannen fyller 60 år. För de 40 första månaderna utgår inte pension, ej heller för anställningstid fr o m den månad, då pension börjat utgå. Arspensionen beräknas genom att antalet pensionsgrundande manskapsmånader som fullgjorts före den månad, varunder sjömannen fyllt 40 år multipliceras med 0,45 procent av det enligt 6 kap 1 § lagen (1962:381) om allmän försäkring fastställda basbeloppet, som gäller för den månad, då pensionen börjat utgå. De 80 första pensionsgrundande månaderna som fullgjorts fr o m den månad, då sjömannen fyllt 40 år multipliceras med 0,90 procent av basbeloppet och övriga månader med 1,35 procent av basbeloppet. Pensionens årsbelopp utgör summan av de sålunda framräknade beloppen men får högst uppgå till 150 procent av basbeloppet. Andras basbeloppet skall pensionens årsbelopp räknas om.

Om pensionen börjar utgå senare än under den månad, varunder sjömannen fyllt 55 år, skall pensionsbeloppet ökas med 1,2 procent för varje månad som, när pensionen börjar utgå, har förflutit från ingången av den månad, då sjömannen fyllt 55 år. För tid som infallit fr o m den månad, då sjömannen fyllt 62 år, utgår inte något tillägg.

Om sjömanspensionen utgår samtidigt med vissa andra förmåner, skall samordning av förmånsbeloppen ske. Utgår folkpension eller tilläggspension i form av förtidspension, sjukbidrag eller änkepension enligt lagen (1962:381) om

allmän försäkring och överstiger det sammanlagda förmånsbeloppet den högsta sjömanspension som enligt redovisade beräkningsgrunder kan utgå fr o m 60 års ålder, minskas sjömanspensionen med det överskjutande beloppet. Minst en tredjedel av sjömanspensionen skall dock alltid utgå. Det samma gäller för livränta på grund av obligatorisk försäkring enligt lagen (1916:235) om försäkring för olycksfall i arbete, lagen (1929:131) om försäkring för vissa yrkessjukdomar eller lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring. Samordning sker vidare med livränta enligt annan lag eller särskild författning eller enligt regeringens förordnande, vilken livränta bestäms av eller betalas ut av riksförsäkringsverket. Samordningsreglerna gäller slutligen också för motsvarande utländsk förmån, vartill sjöman är berättigad.

2.5 Övergångsbestämmelser till 1972 års kungörelse

Samtidigt som det nya pensionssystemet trädde i kraft den 1 juli 1972 genomfördes förbättringar av vissa pensioner enligt de tidigare gällande reglementena. Bestämmelserna härom är intagna i övergångsbestämmelserna till 1972 års kungörelse.

Pensionerna enligt 1864 och 1939 års reglementen höjdes nämnda dag med 100 procent. De värdesäkrades samtidigt genom att anknytas till det enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring fastställda basbeloppet.

Tjänstepensionerna enligt 1944 års reglemente förbättrades på motsvarande sätt för sjömän i manskapsklass, födda år 1922 eller tidigare och för sjömän i befälsklass, födda år 1912 eller tidigare.

Pensionerna enligt 1961 års reglemente värdesäkrades också, men endast för sjömän, födda år 1922 eller tidigare. Någon generell höjning, liknande den för de äldre reglementena, genomfördes inte.

Enligt övergångsbestämmelserna har vidare den, som är berättigad till pension enligt 1944 eller 1961 års reglementen, rätt till pension även enligt 1972 års kungörelse, förutsatt att det är förmånligare för pensionstagaren. Denna regel innebar att många pensionstagare erhöi den nya, i de flesta fall flerdubbelt högre pensionen. Eftersom kvalificeringstiden för främst de äldsta sjömännen i allmänhet redan hade upphört, hade den enskilde små möjligheter att planera sin seglation med tanke på de nya kvalifikationsreglerna. Detta innebar, att det kunde finnas de som saknade endast ett fåtal månader för att kunna erhålla den nya högre pensionen. Samtidigt som de nya reglerna trädde i kraft upphörde möjligheten att intjäna rätt till pension enligt 1961 års reglemente. Detta innebar att endast små skillnader i seglationstid kunde medföra betydande skillnader i pension, nämligen den mellan pension enligt 1944 års reglemente och pension enligt 1972 års kungörelse. Det beskrivna förhållandet skulle drabba de äldre sjömän som dels inte skulle hinna intjäna rätt till pension enligt 1972 års kungörelse, dels kanske gå miste om pension enligt 1961 års reglemente p g a den relativt korta tid som detta varit gällande. Den beskrivna tröskeeffekten i samband med det nya pensionssystemet ansågs stötande och därför sänktes under en övergångstid seglationskraven för de äldre sjömännen. Sålunda föreligger rätt till pension enligt 1972 års kungörelse för den sjöman som är född 1922 eller tidigare, om han under tiden fr o m månaden närmast före den månad, då han fyllt 30 år, t o m månaden närmast före den månad, då han fyllt 60 år, varit anställd som sjöman under minst 30 månader och om minst hälften av denna tid fullgjorts i manskapsställning samt i övrigt uppfyller villkoren för rätt till pension.

Sjöman som uppfyller kraven för att få tjänstepension vid uppnådd pensionsålder enligt 1944 års reglemente men inte motsvarande krav enligt 1961 års reglemente eller 1972 års kungörelse, kan under vissa förutsättningar få sin pensionsrätt utbytt, om det kan antagas att pensionen skulle komma att utgå efter de bestämmelser som gäller för sjöman

i befälsklass. Utbyte får ske antingen mot ett kontant kapitalbelopp eller mot ett fondkapital, som överförs till Sjöbefälets Pensionskassa, understödsförening.

Slutligen ges i övergångsbestämmelserna rätt till förtids-återbetalning av erlagda hyresavgifter. Förtida återbetalning av sagda avgifter, utan att avvakta uppnådd pensionsålder, får ske till den som ej uppfyller kraven för pension enligt 1944 års reglemente men om vilken det kan antagas att han, om så hade varit fallet, skulle ha fått pensionen beräknad enligt reglerna för sjöman i befälsklass.

2.6 Anpassning av sjömanspensioneringen till den sankta pensionsåldern

Sänkningen av den allmänna pensionsåldern trädde i kraft den 1 juli 1976 (SFS 1974:784). Samtidigt infördes nya regler om ökade möjligheter till rörlig pensionsålder (SFS 1975:379 och SFS 1975:380). De nya reglerna om rörlig pensionsålder ger olika möjligheter att förlägga tidpunkten för pensioneringen mellan 60 och 70 års ålder. Systemet innefattar tre förmånsformer, nämligen förtidspension från folkpensioneringen och ATP, förtida eller uppskjutet uttag av hel eller halv ålderspension från folkpensioneringen och ATP samt delpension i kombination med deltidarbete.

Sänkningen av den allmänna pensionsåldern till 65 år gav de sjömän som omfattas av folk- eller tilläggspensioneringen samma trygghet från 65 års ålder, som de tidigare haft från 67 års ålder. Syftet med sjömanspensioneringen är emellertid att ge sjömännen ett visst skydd från tidigast 55 års ålder till dess den allmänna pensionsåldern inträder. Utredningen såg sig därför föranlåten att föreslå vissa anpassningar av sjömanspensioneringen till de nya bestämmelserna för den allmänna pensioneringen. Genomfördes inte en sådan anpassning skulle samtidigt allmän pension och oreducerad sjömanspension utgå, något som uppenbarligen aldrig varit avsett.

Utredningens överväganden och förslag redovisades i delbetänkandet "Anpassning av sjömanspensioneringen till den sänkta pensionsåldern" (Ds K 1976:2). Lagstiftning på grundval av de framlagda förslagen skedde våren 1976 och de nya reglerna trädde i kraft den 1 juli 1976 (SFS 1976:400).

De nya reglerna innebär ändringar i 1961 års reglemente och 1972 års kungörelse. Pension enligt 1972 års kungörelse upphör numera vid utgången av månaden närmast före den månad, då sjömannen fyller 65 år. Detta gäller dock ej sjömän födda före den 1 juli 1921. För dessa är alltså de äldre bestämmelserna tillämpliga. Sammanträffar emellertid för dessa sjömanspensioner från den månad varunder pensionstagaren fyller 65 år med rätt till folkpension eller tilläggspension i form av ålderspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring, skall samordning ske på motsvarande sätt som för de andra förmåner, som uppräknats i kungörelsen. Detsamma gäller samtliga pensioner som utgår enligt 1961 års reglemente.

2.7 Lagen (1962:381, omtryckt 1977:630) om allmän försäkring och lagen (1975:380) om delpension

Inom den allmänna försäkringen utgår folkpension och tilläggspension. Båda slagen av pension utgår i form av ålderspension, förtidspension och familjepension (änkepension och barnpension). Dessutom förekommer inom folkpensioneringen vissa tilläggsförmåner. Lagen om delpension reglerar delpension, som kan utgå till arbetstagare mellan 60 och 65 års ålder.

Folkpension

Folkpension tillkommer i princip varje svensk medborgare som är bosatt i Sverige eller som har varit mantalsskriven här för det år under vilket han har fyllt 62 år och för de fem åren närmast dessförinnan. Utländska medborgares rätt till folkpension regleras genom konventioner.

Alderspension utgår fr o m den månad varunder den försäkrade fyller 65 år. På framställning av försäkrad kan ålderspension utgå tidigare, dock tidigast fr o m den månad då han uppnår 60 års ålder. Förtida pensionsuttag, som kan begränsas till att avse hälften av pensionen, skall göras samtidigt för folkpension och tilläggspension. Möjlighet finns också att uppskjuta uttag av hela eller halva pensionen till mellan 65 och 70 års ålder [6 kap lagen (1962:321) om allmän försäkring, AFL7].

Tas ålderspensionen ut i förtid, minskas pensionen med 0,5 % för varje månad som, då pensionen har börjat utgå, återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller 65 år. Uppskjuts uttaget ökas pensionen med 0,6 % för varje månad som, då pensionen börjar utgå, har förflutit från ingången av den månad varunder den försäkrade fyllde 65 år. Härvid tas dock inte hänsyn till tid efter den månad under vilken den försäkrade fyller 70 år och inte heller till tid då den försäkrade har uppburit tilläggspension i form av ålderspension eller inte har varit berättigad till folkpension. Då uttag avser hälften av ålderspension skall minskning eller ökning av pensionen beräknas med tillämpning av de nämnda reglerna enbart på den hälft som tas ut före resp lämnas uttagen efter 65 års ålder. Reduktionen av pensionen vid förtida uttag - liksom ökningen vid uppskjutet uttag - är livsvarig och bygger på försäkringsmatematiska beräkningsgrunder. Den försäkrade har rätt att närhelst han så önskar - dvs såväl före som efter 65 års ålder - återkalla sitt uttag av ålderspension. Återkallelse kan även ha det innehållet att hel ålderspension nedsätts till hälften. Pension som ånyo börjar utgå efter det att återkallelse har ägt rum beräknas med tillämpning av de angivna reglerna om ökning av pension vid uppskjutet uttag men med beaktande av den tid pension tidigare har utgått.

Ålderspension som tas ut vid 65 år utgör för år räknat för en ensam pensionär 95 % av basbeloppet. För gift försäkrad, vars make uppbär folkpension i form av ålderspension eller hel förtidspension, utgör ålderspensionen för år räknat 77,5 % av basbeloppet. Om den försäkrades make uppbär två tredjedelar av hel förtidspension eller halv förtidspension utgår ålderspensionen i förra fallet med 83 1/3 och i senare fallet med 86 1/4 % av basbeloppet.

Förtidspension utgår till försäkrad som fyllt 16 år för tid före den månad då han fyller 65 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom om hans arbetsförmåga på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan är nedsatt med minst hälften och nedsättningen kan anses varaktig. Kan nedsättningen av arbetsförmågan inte anses varaktig men kan den antas bli bestående avsevärd tid har den försäkrade rätt till folkpension i form av sjukbidrag. Sjukbidraget är begränsat till viss tid men i övrigt gäller vad som är stadgat om förtidspension även sjukbidrag (7 kap AFL).

Rätt till förtidspension tillkommer också arbetslös försäkrad som har fyllt 60 år och som till följd av arbetslöshet uppburit ersättning från erkänd arbetslöshetskassa under den längsta tid sådan ersättning kan utgå eller uppburit kontant arbetsmarknadsstöd under 450 dagar eller dessförinnan har uttömt sin rätt till stöd. Såsom ytterligare förutsättning för rätt till förtidspension i dessa fall gäller att den försäkrades möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som han tidigare har utfört eller genom annat för honom tillgängligt lämpligt arbete är nedsatt med minst hälften och att nedsättningen kan anses varaktig.

Förtidspensionens storlek graderas efter den försäkrades förmåga eller möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete så, att försäkrad vars förmåga eller möjlighet är nedsatt i sådan grad att intet eller endast ringa del därav återstår, erhåller hel förtidspension. Är förmågan eller möj-

ligheten nedsatt i mindre grad men likväl med avsevärt mer än hälften utgår två tredjedelar av hel förtidspension. I övriga fall utgår halv förtidspension. Vid bedömande av i vad mån arbetsförmågan är nedsatt skall beaktas den försäkrades förmåga att vid den nedsättning av prestationsförmågan, varom är fråga, bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter. Bedömningen skall göras efter samma grunder oavsett arten av den föreliggande nedsättningen av prestationsförmågan. I fråga om äldre personer skall bedömningen främst avse deras förmåga och möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom annat för dem tillgängligt lämpligt arbete. Med inkomst av arbete likställs i skälig omfattning värdet av hushållsarbete i hemmet (7 kap 3 § AFL).

Om förmågan eller möjligheten att bereda sig inkomst genom arbete väsentligt har förbättrats för en försäkrad som uppbär förtidspension skall pensionen dras in eller minskas med hänsyn till förbättringen (16 kap 7 § AFL).

Ålders- och förtidspension kan höjas med barntillägg, hustrutillägg, kommunalt bostadstillägg, handikappersättning och pensionstillskott. De tre förstnämnda tilläggen kan dock inte utgå till ålderspension som tagits ut före 65 års ålder förrän denna ålder har uppnåtts.

Vid tillämpningen av folkpensioneringens bestämmelser om ålderspension och förtidspension skall gift pensionsberättigad som stadigvarande lever åtskild från sin make likställas med ogift pensionsberättigad om inte särskilda skäl föranleder till annat. Med gift pensionsberättigad likställs å andra sidan pensionsberättigad som stadigvarande sammanbor med någon med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft barn.

Som inledningsvis nämnts utgår inom folkpensioneringen vidare familjepension samt vissa tilläggsförmåner. Av särskilt intresse i detta sammanhang är det s k pensionstillskottet. Till folkpension i form av ålderspension, förtidspension och änkepension utgår pensionstillskott enligt lagen (1969:205) om pensionstillskott till pensionärer som inte har ATP eller har låga ATP-belopp. Pensionstillskottet till en ålderspension uppgår f n till 29 % av basbeloppet. Det ökar med 4 % av basbeloppet årligen den 1 juli till dess att det den 1 juli 1981 uppgår till 45 % av basbeloppet. Tillskottet till en hel förtidspension utgör f n 58 % av basbeloppet och ökar med 8 % av basbeloppet årligen till dess att det den 1 juli 1981 utgör 90 % av basbeloppet. Pensionstillskottet utgår med samma belopp till gift och ogift pensionär.

Pensionstillskott till halv ålderspension eller förtidspension som utgår med två tredjedelar eller hälften av hel förtidspension utgör motsvarande andel av helt pensionstillskott. Till änkepension som utgår med viss andel av hel sådan pension utgår pensionstillskott med motsvarande andel av helt tillskott. Om ålderspension på grund av förtida eller uppskjutet uttag har minskats eller ökats med visst procenttal minskas eller ökas pensionstillskottet i motsvarande mån.

Pensionstillskottet är inkomstprövat mot ATP-pension. Avräkningen är så konstruerad att den som uppbär ATP-pension med belopp överstigande den s k garantinivån inte får något pensionstillskott. Till den som uppbär ATP-pension med lägre belopp utgår pensionstillskott i den mån de sammanlagda förmånerna inte överstiger garantinivån. Avräkning mot ATP-pension görs krona för krona. Garantinivån är f n 38 % av basbeloppet såvitt gäller ålderspensionerna och änkepensionerna samt 76 % av basbeloppet avseende förtidspensionerna. Garantinivån stiger successivt fram t o m den 1 juli 1979 då den utgör 45 resp 90 % av basbeloppet.

Tilläggspension (ATP)

Försäkringen för tilläggspension avser att bereda ålderspension, förtidspension och familjepension utöver folkpensionen. Rätten till tilläggspension grundas på inkomsten av det förvärvsarbete som den försäkrade utför under sin aktiva tid och pensionen är avvägd i förhållande till denna inkomst.

Rätt till tilläggspension tillkommer i princip alla som är försäkrade enligt lagen om allmän försäkring, dvs svenska medborgare och de som utan att vara svenska medborgare är bosatta i riket. Vidare tillkommer rätt till tilläggspension utländsk sjöman på svenskt handelsfartyg även om han ej är bosatt i riket. Med sjöman avses därvid arbetstagare som enligt sjömanslagen (1973:282) anses som sjöman. Med anställning på svenskt handelsfartyg likställas anställning på utländskt fartyg som svensk redare förhyr i huvudsak obemannat, om anställningen sker hos denne eller någon av honom anlitad arbetsgivare. Uthyres svenskt handelsfartyg till utländsk redare i huvudsak obemannat föreligger likaledes rätt till tilläggspension, om anställningen sker hos fartygets ägare eller någon av denna anlitad arbetsgivare.

Den inkomst som blir pensionsgrundande inom tilläggspensioneringen är den försäkrades inkomst av förvärvsarbete under åren fr o m det då han fyller 16 år t o m det då han fyller 65 år. Förvärvsinkomsterna indelas i inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete.

Den pensionsgrundande inkomsten motsvarar summan av inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete i den mån summan överstiger en viss minimigräns, nämligen det vid årets ingång gällande basbeloppet, vilket avräknas i första hand mot inkomst av anställning. Vid beräkning av pensionsgrundande inkomst bortses från inkomst som överstiger sju och en halv gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet. För varje år, för vilket pensionsgrundande in-

komst fastställts för en försäkrad, skall pensionspoäng tillgodoräknas honom. Pensionspoängen utgör den pensionsgrundande inkomsten delad med basbeloppet vid årets ingång. Omräkningen av pensionsgrundande inkomst i pensionspoäng ingår i systemet för värdesäkring av pensionerna.

Ålderspension utgår under förutsättning att pensionspoäng tillgodoräknats den försäkrade för minst tre år och utbetalas fr o m den månad under vilken den försäkrade fyller 65 år. Möjlighet finns till förtida och uppskjutet pensionsuttag.

Den ålderspension som börjar utgå vid normal pensionsålder utgör 60 % av produkten av basbeloppet för den månad, för vilken pensionen skall utges, och medeltalet av de pensionspoäng som tillgodoräknats den försäkrade. Om pensionspoäng tillgodoräknas för mer än 15 år, beaktas medeltalet av de 15 högsta poängtalerna (femtonårsregeln). Har pensionspoäng tillgodoräknats för mindre än 30 år, minskas pensionen med 1/30 för varje år som antalet poängår understiger 30 (trettioårsregeln). I pensioneringens inledningskede har 30-årsregeln ersatts med en 20-års regel för svenska medborgare som är födda åren 1896-1914. För svenska medborgare som är födda under något av åren 1915-1923 fordras i stället för 30 år 21 år för dem som är födda 1915, 22 år för dem som är födda 1916 osv.

Förtidspension utgår till försäkrad för tid före den allmänna pensionsåldern eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom, om hans arbetsförmåga på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan är nedsatt med minst hälften och nedsättningen kan anses varaktig. Förtidspension kan även under vissa förutsättningar utgå till äldre försäkrad som är varaktigt arbetslös. Dessa förutsättningar är bl a att vederbörande antingen uppburit ersättning från erkänd arbetslöshetskassa under den längsta tid sådan ersättning kan utgå eller kontant arbetsmarknadsstöd under jämförlig tid. Kan nedsättning av arbetsförmågan inte anses varaktig

men kan den antagas bli bestående avsevärd tid, har den försäkrade rätt till tilläggspension i form av sjukbidrag. Sjukbidraget är begränsat till viss tid. I övrigt gäller vad som är stadgat om förtidspension även sjukbidrag.

Förtidspensionens storlek graderas efter nedsättningen av förmågan eller möjligheten att bereda sig inkomst av förvärvsarbete. Om intet eller endast ringa del därav återstår, utgår hel förtidspension, som i princip motsvarar den ålderspension, som den försäkrade skulle bli berättigad till vid pensionsåldern. Är nedsättningen mindre men likväl avsevärt mer än hälften, utgår två tredjedelar av hel förtidspension. För rätt till förtidspension krävs att den försäkrade kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för tid före det år, då pensionsfallet inträffat.

En försäkrads änka och barn har rätt till familjepension efter honom, under förutsättning att den försäkrade vid sin död var berättigad till förtidspension eller ålderspension från tilläggspensioneringen eller skulle ha varit berättigad till förtidspension, om hans arbetsförmåga vid tiden för dödsfallet varit så nedsatt som krävs för rätt till sådan pension.

Änkepension utgår till änka efter den försäkrade, om äktenskapet varat minst fem år och ingåtts senast den dag, då den försäkrade fyllde 60 år. Efterlämnar den försäkrade barn som också är barn till änkan, är änkan berättigad till änkepension även om nyssnämnda förutsättningar inte är uppfyllda. Finns inte något pensionsberättigat barn, är änkepensionen 40 % av den försäkrades egenpension. Efterlämnar den försäkrade pensionsberättigat barn, är änkepensionen 35 % av samma pension.

Barnpension tillkommer försäkrads barn under 19 år. Storleken av barnpension är beroende av huruvida pensionsberättigad änka finns samt av familjemedlemmarnas antal. Efterlämnar en man ett pensionsberättigat barn vid sidan av änka, blir barnets pension 15 % av faderns egenpension.

Är barnet ensamt pensionsberättigat, blir barnets pension 40 % av den avlidnes egenpension. Finns flera barn än ett, ökas det nu angivna procenttalet med 10 för varje barn utöver det första, och det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen.

Tilläggpensioneringen finansieras helt genom avgifter. För den som är anställd betalar arbetsgivaren avgift. Den som haft annan inkomst av förvärvsarbete än anställning erlägger själv tilläggpensionsavgift. Avgifterna för tilläggpensioneringen utgår enligt en procentsats som bestäms i särskild lag. Procentsatsen skall vara så avvägd att avgifterna i förening med andra tillgängliga medel förslår till bestridande av pensionsutbetalningar, förvaltningskostnader och andra tilläggpensioneringen åvilande utgifter samt till erforderlig fondering. Avgifterna ingår till en fond, allmänna pensionsfonden. Procentsatserna har för vart och ett av åren 1978-1979 bestämts till 11,75.

Före den 1 januari 1974, från vilken tidpunkt utländska sjömän erhöll rätt till tilläggpension för den tid de varit anställda på svenska fartyg, gällde särskilda regler för redarnas avgift. Från nämnda tidpunkt gäller de allmänna reglerna även för redare. Enligt en särskild övergångsregel reduceras dock avgiftsuttaget för redarna fram till år 1981.

Underlaget för arbetsgivaravgift utgör summan av vad som utbetalts i lön till arbetstagarna sedan därifrån dragits dels ett belopp motsvarande det beräknade antalet arbetstagare multiplicerat med det vid årets ingång gällande basbeloppet, dels för varje arbetstagare sådan del av lön, som för år räknat överstiger sju och en halv gånger basbeloppet. Arbetstagare som varit anställd hela året med full arbetstid räknas som en arbetstagare och arbetstagare som varit anställd i mindre omfattning medräknas i förhållande därtill.

Delpension

Delpensionsförsäkringen, som gäller fr o m den 1 juli 1976, avser arbetstagare som trappar ned sitt förvärvsarbete inför övergången till ålderspension.

Försäkrad för delpension är i Sverige bosatt försäkrad som är arbetstagare och som uppfyller arbetsvillkoren enligt lagen (1973:370) om arbetslöshetsförsäkring eller lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd, vilket innebär att vederbörande skall ha arbetat minst fem av de senaste tolv månaderna. Som förutsättning för att vara försäkrad för delpension gäller dessutom att arbetstagaren skall fr o m det år varunder han fyllt 45 år ha tillgodoräknats pensionsgrundande inkomst av anställning inom ATP under minst tio år.

Rätt till delpension tillkommer i Sverige bosatt försäkrad som har minskat sitt arbete som anställd med i genomsnitt minst fem timmar per arbetsvecka och som efter minskningen har deltidsarbete med i genomsnitt minst 17 timmar per arbetsvecka. Delpension kan utgå tidigast fr o m den månad varunder den försäkrade fyller 60 år och utgår längst t o m månaden före den under vilken han fyller 65 år.

Delpensionen utgår med 65 % av det inkomstbortfall som uppstår vid övergång till deltidsarbete. Underlaget för inkomstberäkningen är begränsat till sju och en halv gånger det vid inkomstårets början gällande basbeloppet. Den fastställda delpensionen är värdesäkrad genom anknytning till basbeloppet.

Delpension kan inte utgå för månad då den försäkrade uppbär förtidspension eller ålderspension enligt lagen om allmän försäkring. Delpensionen reducerar inte den ålderspension som den försäkrade är berättigad till från 65 års ålder. Den är att anse som pensionsgrundande inkomst för ATP.

3. ALLMÄNNA ÖVERVÄGANDEN

3.1 Behovet av sjömanspensioneringen i belysning av den allmänna pensioneringens utveckling.

Sjömanspensioneringen har sin grund i historiska förhållanden. När den infördes år 1864 innebar den en avlösning av den sk föringen som tullverket tidigare utbetalat till sjömännen. Bakom dess införande låg självfallet främst sociala motiv. På 1800-talet fanns ingen allmän pensionering. Sjömännen kunde inte när de blev gamla fortsätta att tjänstgöra i handelsflottan, särskilt inte under de hårda förhållanden som präglade den tidens tjänstgöring till sjöss. Sjömännen hade vid denna tid ett mera utpräglat behov av ålderdomsförsörjning genom kontanta utbetalningar från det allmänna än flertalet andra grupper i samhället. Dessa motiv för att ha en särskild sjömanspensionering har bestått fram till våra dagar.

Fram till detta sekel fanns ingen i offentlig regi anordnad allmän pensionering. Under 1900-talet har emellertid en sådan successivt byggts upp. Efter en relativt blygsam början med enbart folkpensioneringen fick vi - med verkan från och med 1963 - en folk- och tilläggspensionering som ger rimlig försörjning på ålderdomen.

Då den allmänna tilläggspensioneringen började komma i kraft lades sjömanspensioneringen om. Man gjorde en anpassning till den allmänna tilläggspensioneringen och utformade sjömanspensioneringen som en kompletterande pension för tiden före den allmänna pensionsåldern, alltså som en temporär pension att utgå till denna ålder som då var 67 år. Grunden till omläggningen var att försörjnings-svårigheter i yrket ofta inträffade före den allmänna pensionsålderns inträde och att en väl avvägd pension skulle kunna minska svårigheterna som fanns hos många sjömän för ålderdomsförsörjningen.

Sedan de temporära pensionerna, som utvecklades och för-

bättrades genom 1972 års kungörelse, införts, har den allmänna pensioneringen successivt utbyggts. Här må nämnas att förbättrade möjligheter införts att få förtidspension för dem som inte är sjuka men som av arbetsmarknadsskäl inte kan få arbete samt att möjligheten till delpensionering införts för dem som fyllt 60 år.

Under tiden efter andra världskriget har också byggts upp en förbättrad omskolningsverksamhet, som väsentligt har ökat möjligheterna för den enskilde att byta yrke. Stora resurser har också satsats på arbetsförmedlingsverksamheten.

Utredningen har mot bakgrund av den utveckling som sålunda skett ställt frågan om behov av en fortsatt sjömanspensionering i offentlig regi fortfarande finns.

3.2 Enkät angående sjömännens pensionsbehov

I syfte att få ett grepp om det sociala behovet av en sjömanspensionering gjorde utredningen under hösten 1976 och våren 1977 en enkätundersökning. Resultatet av denna redovisas i bilaga 2, till vilken hänvisas.

Uppläggningsen av undersökningen och resultatet kan naturligtvis diskuteras. Utredningen vill dock dra den slutsatsen av materialet att en stor del av dem som uppbär sjömanspension fortfarande förvärvsarbetar antingen i sjömansyrket eller inom andra yrken. Det kan därför ifrågasättas om enbart sociala skäl motiverar ett bibehållande av sjömanspensioneringen.

3.3 Lag eller kollektivavtal

Aven om inte i allmänhet rent sociala skäl skulle motivera en sjömanspensionering innebär det inte att en sådan inte kan vara motiverad av andra skäl. Behovet av att få en

stabil kar av goda sjömän och det därav följande behovet av trygga och goda ekonomiska villkor kan t ex vara ett sådant.

Speciella gruppers behov av pension har under senare år normalt tillgodosetts genom kollektivavtal. Sådana föreligger t ex för gruvarbetarna. Men även andra pensionsanordningar som kompletterar den allmänna pensioneringen har normalt grundats på kollektivavtal. Här må räcka med att nämnda särskild tilläggspension för arbetare (STP) och avtalsgruppsjukförsäkring för arbetare (AGS). Beträffande befälsgrupperna på sjöfartsområdet finns också pensionsanordningar grundade på kollektivavtal.

Mot denna bakgrund har det varit naturligt för utredningen att närmare undersöka i vad mån det är möjligt att i fortsättningen grunda sjömanspensioneringen på kollektivavtal i stället för på författning. Fördelarna med detta skulle vara att man fick överensstämmelse med arbetsmarknaden i övrigt och att man fick ett system som lättare gick att anpassa till växlande förhållanden på arbetsmarknaden. Det ter sig också med nutida synsätt mera naturligt att parterna på arbetsmarknaden har det direkta inflytandet på pensionssystem av kompletterande natur än att detta skall ligga hos statsmakterna. Nackdelar med ett på kollektivavtal grundat system skulle väl främst vara att det bröt mot en hävdvunnen ordning och att staten i framtiden icke skulle vara garant för systemet.

3.4 Utgångspunkter för utredningens överväganden

Sjömanspensionen som finansieras genom redaravgifter är idag en del av det system som ger sjömannen ersättning för sitt arbete. De övriga förmånerna han får är i viss utsträckning bestämda med hänsyn härtill. Man kan därför inte se sjömanspensioneringen helt isolerad från de övriga förmånerna, vilka regleras i kollektivavtal.

Även om många skäl - som förut nämnts - talar för att i framtiden icke ha ett på författning grundat sjömanspensionssystem förutsätter en övergång till ett på kollektivavtal grundat system att parterna kan enas om villkoren för en avveckling och om hur ett framtida på kollektivavtal grundat system skall vara utformat. Utredningen har därför hemställt till parterna att ta upp överläggningar för att enas i dessa frågor. Det har emellertid icke varit möjligt att skapa enighet mellan parterna. Utredningen anser det därför inte möjligt att fin avveckla det på författning grundade systemet.

Utredningen finner det emellertid önskvärt att försöken att ersätta nuvarande system med ett på kollektivavtal grundat system fortsätter. De stora fordelarna med ett sådant system skulle främst vara att det blev mera flexibelt än det nuvarande och att parterna själva - utan statsmakternas medlankomst - kunde fatta erforderliga beslut.

Utredningen har inte ansett det möjligt att ytterligare vänta med sitt arbete i avvaktan på överläggningar mellan parterna utan har som utgångspunkt tagit att systemet på sikt förhandlingsvägen skall läggas om men att utredningen nu skall föreslå de förändringar som är behövliga och som kan ske utan att systemets ekonomiska ramar förändras.

3.5 De ekonomiska ansvarsförhållandena vid en framtida omläggning av systemet

Fastän sålunda utredningen inte framlägger något förslag om en grundläggande förändring av grundvalarna för pensioneringen har utredningen dock funnit anledning att något uttala sig om det ansvar staten måste ta vid en framtida omläggning av systemet från att vara grundat på lagstiftning till att ha sin grund i ett kollektivavtal.

Närvarande pensionsförpliktelser garanteras dels genom fondbildning, dels genom att staten får tillse att redaravgifterna har en sådan storleksordning att pensionerna kan utbetalas. Det är alltså givet att staten vid en övergång får anses ha ett ansvar för de pensioner som hänför sig till arbete till tiden före övergången, om inte fonderna skulle vara tillräckliga för att fylla dessa förpliktelser. För det fall fondbildningen skulle visa sig vara mera än tillräcklig och överskott uppstår finner utredningen naturligt att överblivna medel på något sätt tillföres sjömanskollektivet, för vars bästa medlen ju avsatts. De närmare villkoren för medlens användning torde i detta fall böra fastställas efter förhandlingar mellan staten och arbetsmarknadens parter.

En annan självklar utgångspunkt är att staten inte kan anses ha något ansvar i rättslig mening för sjömanspensioneringen, som hänför sig till arbete efter övergången. Här får det bli parternas sak att överenskomma både om storleken på förmånerna och om hur de skall tryggas.

Naturligtvis måste man vid en framtida övergång tillse att de på författning och de på kollektivavtal grundade förmånerna samordnas så att de berättigade får lämpligt avpassade förmåner. Härvid bör följande beaktas. För närvarande fordras i normalfallet minst 120 månaders tjänst för att rätt till sjömanspension skall föreligga. Vid övergången till ett nytt system kommer det att finnas ett antal sjömän som har kortare tids tjänstgöring. Denna tid hade de fått tillgodoräkna sig om det nuvarande systemet varit i kraft i fortsättningen. Alldeles oavsett vilken formell rätt till pension som dessa sjömän har är det naturligt att den tid de tjänstgjort och för vilken avgifter erlagts skall beaktas dels i det system som arbetsmarknadens parter förhandlar fram för framtiden, dels vid den överenskommelse om finansieringen som måste ingås mellan staten och arbetsmarknadens parter.

4. PENSIONSFRÅGAN FÖR DE SJÖMÄN SOM ÄR BOSÄTTA UTANFÖR SVERIGE

4.1 Gällande bestämmelser om allmän pension

Ovan under 2.7 har bl a redogjorts för de allmänna reglerna rörande folk- och tilläggspensioneringen samt lagen (1975:380) om delpension. Av denna redogörelse framgår att den allmänna pensioneringen, som regleras i lagen (1962:381) om allmän försäkring, omfattar folkpension och tilläggspension. Berättigade till folkpension är enligt lagen om allmän försäkring endast svenska medborgare. Utländska medborgare har - även om de varit anställda av svenska arbetsgivare - således ej rätt till svensk folkpension.

Före det ATP-systemet behandlas skall först anmärkas, att i och med att en ny sjömanslag (1973:282) trädde i kraft 1.7.1973 inträdde en principiell förändring av lagstiftningens syn på sjömannens anställningsavtal. Denna lag bröt mot den äldre utgångspunkten att den ombordanställda är bunden enbart till anställning på bestämt fartyg. Sjömannen knyts fastare till arbetsgivaren-redaren. Redarens ställning som part i avtalsförhållandet skjuts i förgrunden och befälhavarens tidigare arbetsgivareställning försvinner. Den nya lagen grundar sig i stället på det betraktelsesätt som är gängse vid landanställning, nämligen att arbetsgivare och anställd står i ett omedelbart avtalsförhållande till varandra och att anvisningen av arbetsplats endast utgör ett led i fullgörandet av anställningsvillkoren.

Enligt huvudreglen i 1 kap 3 § lagen om allmän försäkring är svenska medborgare och de som utan att vara svenska medborgare är bosatta i riket försäkrade för tilläggspension (ATP). Sjömän av svensk nationalitet anställda ombord på svenska handelsfartyg förvärvar alltså på grund av inkomsten från anställningen ombord rätt till ATP oavsett bosättningsort. Vidare omfattar bestämmelserna om ATP utländsk sjöman på svenskt handelsfartyg även om han ej är bosatt i riket. Med sjöman avses därvid arbetstagare som enligt sjömanslagen (1973:282) anses som sjöman. Med anställning på svenskt han-

delsfartyg likställes anställning på utländskt fartyg som svensk redare förhyr i huvudsak obemannat om anställningen sker hos denne eller någon av honom anlitad arbetsgivare. Uthyres svenskt handelsfartyg till utländsk redare i huvudsak obemannat föreligger likaledes rätt till tilläggs pension, om anställningen sker hos fartygets ägare eller av denna anlitad arbetsgivare.

Delpension kan utgå till i Sverige bosatt arbetstagare mellan 60 och 65 års ålder.

Sverige har träffat en rad internationella överenskommelser om social trygghet som bl a modifierar den svenska pensionslagstiftningen till förmån för utlänningar bosatta i Sverige. I det följande lämnas en redogörelse för det väsentligaste i dessa här nedan uppräknade överenskommelser.

1. Konvention den 15 september 1955 mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om social trygghet (SFS 1956:491, ändrad 1962:226, 1966:562, 1967:113, 1969:797, 1974:49, 1975:478 och 1977:1015).
2. Överenskommelse den 22 mars 1973 mellan Sverige och Norge om rätt i vissa fall till tilläggs pension (SFS 1973:234).
3. Konvention den 17 december 1954 mellan Sverige och Schweiz om pensionering och yrkesskadeförsäkring (SFS 1955:522).
4. Konvention den 25 maj 1955 mellan Sverige och Italien om social trygghet (SFS 1957:458, ändrad 1973:750).
5. Konvention den 9 juni 1956 mellan Sverige och Förenade Konungariket Storbritannien och Nordirland om social trygghet (SFS 1957:154).
6. Konvention den 6 juli 1968 mellan Sverige och Jugoslavien om social trygghet (SFS 1969:375).

7. Konvention den 11 november 1975 mellan Sverige och Västtyskland om social trygghet (SFS 1977:722)

8. Konvention den 27 februari 1976 mellan Sverige och Västtyskland om social trygghet (SFS 1977:740)

Vidare har inom Europarådets ram utarbetats en den 11 december 1953 undertecknad provisorisk överenskommelse jämte tilläggsprotokoll om pensionsystem och andra sociala trygghetssystem (SFS 1955:663). Till denna överenskommelse som för Sveriges del avser endast folkpension, har - förutom Sverige - anslutit sig Belgien, Cypern, Danmark, Frankrike, Grekland, Irland, Island, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Storbritannien, Turkiet och Förbundsrepubliken Tyskland.

Bestämmelserna i den nordiska konventionen bygger på den gemensamma struktur som grundpensionssystemen i Norden traditionellt haft och alltjämnt har. Grundprincipen för konventionen är att en nordbo som är bosatt i annat nordiskt land än sitt eget skall ha rätt till grundpensionsförmåner (för svensk del folkpension) från bosättningslandet enligt de regler som gäller för landets egna medborgare och beräknad på grundval av den sammanlagda bosättningstiden i Norden. Varje bosättningsår ger i princip rätt till 1/40 av en full grundpension.

Den nuvarande konventionsregleringen innebär sålunda att medborgare i ett nordiskt land efter viss väntetid - karenstid - kan få grundpension i det nordiska land där han är bosatt i enlighet med bestämmelserna i bosättningslandets lagstiftning. För rätt till ålderspension fordras i princip minst 3 års oavbruten bosättningstid omedelbart före ansökan om pension. Enligt konventionerna med Schweiz, Storbritannien, Italien och Jugoslavien gäller för medborgare i dessa länder för att de skall bli berättigade till folkpension att de - förutom att de uppfyller de för de svenska medborgare gällande förutsättningarna - har varit bosatta i Sverige viss kvalifikationstid. Kravet på bosättningstidens längd varierar i de olika konventionerna. Gemensamt gäller krav på minst 5 års oavbruten bosättning i riket omedelbart före ansökan om pensionen. För italienska och

jugoslaviska medborgare krävs dessutom bosättning i riket under en sammanlagd tid av minst 15 år efter fyllda 18 år, vari inräknas 5-årsperioden omedelbart före ansökan. Jugoslavisk medborgare, som varit mantalsskriven i Sverige för de år, under vilka han fyllt 57-62 år, är oberoende av om nämnda bosättningsvillkor är uppfyllda berättigad till viss ålderspension. För italiensk medborgare menas med bosättningsstad tid för bosättning och mantalsskrivning. De här behandlade fyra konventionerna ger i vissa fall rätt till folkpension även efter flyttning från Sverige. Grundförutsättning är dock att vederbörande varit mantalsskriven i Sverige för de år under vilka han fyllt 57-62 år. Därutöver finns det skiftande regler i de fyra konventionerna rörande bl a om vederbörande beviljats folkpension. Antalet kvalifikationsår måste dock uppgå till minst 30 för att folkpensionen skall utgå med oavkortat belopp (gäller ej beträffande Storbritannien).

Konventionen med Österrike avviker principiellt ifrån de i det föregående nämnda på flera punkter. I prop 1975/76:51 framhålls bl a att nämnda konvention utgör ett första exempel på strävandena att tillskapa tidsmässiga och ändamålsenliga socialförsäkringskonventioner. Avsikten är att de principer som ligger till grund för konventionen skall så långt det är möjligt och befogat tillämpas i framtida överenskommelser som Sverige sluter.

Enligt konventionen med Österrike är österrikisk medborgare, så länge han är bosatt i Sverige, likställd med svensk medborgare i fråga om rätten till ålderspension om han efter fyllda 16 år har varit bosatt i Sverige under sammanlagt minst 10 år, därav minst 5 år omedelbart före pensionsansöknings. Österrikisk sjöman som är anställd på svenskt handelsfartyg anses under anställningstiden vara bosatt i Sverige. Konventionen innehåller också regler om rätt till svensk folkpension för österrikisk medborgare som inte uppfyller de angivna kraven för rätt till folkpension men som har förvärvsarbetat i Sverige och tjänat in tilläggspension. Folkpension enligt dessa till ATP-

systemet anknutna regler utgår oavsett bosättningsland och utan särskilda karenstider. Förutsättningen för att folkpension skall kunna utgå enligt dessa regler är att ATP-pension utges. Storleken av folkpensionen är beroende av hur många poängår inom ATP som vederbörande har. För varje år pensionsgrundande inkomst för ATP tjänats in följer även rätt till 1/30 av full folkpension.

Konventionen med Förbundsrepubliken Tyskland har i de avseenden varom nu är fråga i allt väsentligt samma innehåll som konventionen med Österrike.

Utöver ovan nämnda konventioner bör nämnas en av internationella arbetsorganisationen (ILO) år 1962 antagen konvention (nr 118) om utlänningars likställande med ett lands egna medborgare i fråga om social trygghet (SFS 1964:57) och en inom Europarådet år 1972 utarbetad europeisk konvention om social trygghet. Den förra konventionen har inte ratificerats av Sverige såvitt gäller pensionsförmåner och den senare har inte ratificerats av Sverige i någon del.

4.2 Pensionskommitténs förslag till ändringar i lagen om allmän försäkring

Pensionskommittén har i sitt betänkande "Pensionsfrågor m m" (SOU 1977:46), som avlämnades till statsrådet och chefen för socialdepartementet i augusti 1977, framlagt förslag bl a om utlänningars rätt till folkpension och om tillämpning av övergångsbestämmelserna inom ATP i vissa fall för utländska medborgare.

Beträffande frågan om utlänningars rätt till svensk folkpension anför pensionskommittén i huvudsak följande (s 356). Inledningsvis redogörs för invandrarutredningens huvudbetänkande (SOU 1974:69). Detta innebar att i Sverige bosatta utlänningar, som inte täcks av någon konvention, skulle få ett lagfäst minimiskydd i form av rätt till folkpension

Efter viss tids vistelse i Sverige. Nämda utredning ansåg att ett skydd av den omfattning som föreligger enligt den provisoriska, europeiska pensionsöverenskommelser av den 11 december 1953 borde kunna skapas även för sådana invandrare för vilka konventioner inte är tillämpliga. En medborgare i stat som är ansluten till den nämnda överenskommelsen är berättigad till folkpension i samma omfattning som svenska medborgare under följande förutsättningar:

- a) han skall vara stadigvarande bosatt i Sverige
- b) han skall efter fyllda 20 år uppehållit sig i Sverige minst 15 år
- c) han skall omedelbart före ansökan om pension ha varit stadigvarande bosatt i Sverige minst 5 år i oavbruten följd

Efter denna redogörelse fortsätter pensionskommittén (s 357 f).

Enligt pensionskommitténs uppfattning talar flera skäl för den av invandrarutredningen föreslagna lösningen. Ett av dem är att man ansluter till ett redan känt regelsystem som vunnit internationellt erkännande och som accepterats av flera länder. Ett annat skäl är att en väntetid i form av intjänande under 15 år är det vanliga kravet för ålderspension i flera länder på kontinenten. Kommittén har uppfattningen att man bör respektera önskemål av den som trots bosättning i Sverige vill behålla sitt ursprungliga medborgarskap. Sådana önskemål, som ofta synes grundande på principiella skäl, bör enligt kommitténs mening inte medföra att personen i fråga går miste om möjligheter till folkpension.

Pensionskommittén finner mot bakgrund av det sagda att då det gäller ålders-, änke- och förtidspension ger en anknytning till bestämmelserna i den provisoriska europeiska pensionsöverenskommelsen ett tillfredsställande minimiskydd för invandrare som av olika skäl inte vill ansöka om svenskt medborgarskap. Med hänsyn till att kommitténs förslag innebär ett frångående av det vanliga kravet på ömsesidighet anser kommittén att man tills vidare inte bör sätta villkoren för rätt till ålders- och förtidspension lägre än vad invandrarutredningen föreslagit. Detta innebär visserligen att ILO-konventionen nr 118 inte kan ratificeras i sin helhet. Å andra sidan innebär ett genomförande av förslaget att för samtliga nu berörda, ej konventionsskyddade utlänningar bosatta i Sverige skapas ett grundläggande system för social trygghet, ett system som för många andra utlänningar förutsätter avtal om ömsesidighet. Vid sådant förhållande anser pensionskommittén att man bör avvakta erfarenheterna av det nya systemet innan man tar upp diskussionen om lindrigare krav i

fråga om vistelsetider och därmed möjlighet till ratifikation av den nämnda ILO-konventionen även såvitt gäller pensioner. Kommittén föreslår därför att invandrarutredningens förslag genomförs såvitt gäller ålders- änke- och förtidspension. - - -

Som framgått av vad kommittén tidigare anfört saknar folkpensionssystemet motsvarighet i andra länder än de nordiska. Andra former av social grundtrygghet förekommer i andra länder, dock i mycket skiftande former och med olika förmansbelopp. För en person, som uppbär folkpension och som inte är bosatt i Sverige, minskas folkpensionen med en motsvarande förmån till vilken han är berättigad enligt utländsk lagstiftning. Årenden av detta slag prövas av riksförsäkringsverket, som också har möjlighet att medge undantag från nämnda regel om särskilda skäl föreligger.

Kommittén har i enlighet med vad som uttalats i direktiven övervägt om det kan finnas behov av samordningsregler i de nu berörda fallen, dvs i situationer då utländska medborgare under bosättning i Sverige kan få folkpension enligt det av kommittén förordade förslaget. Kommittén finner det därvid uteslutet att minska folkpensioneringens grundförmåner med utländsk pension som på sätt likartat svensk ATP tjänas in genom förvärvsarbete. Det bör av administrativa skäl gälla även om den utländska pensionen svarar också för grundbeloppet i detta lands pensionsanordning. Däremot bör pensionstillskott minskas med utländsk pension, intjänad på grund av förvärvsarbete, på samma sätt som sker beträffande ATP.

Vad därefter gäller den under remissbehandlingen av invandrarutredningens huvudbetänkande aktualiserade frågan om rätt för invandrare att behålla svensk folkpension vid återvändande till ursprungslandet vill kommittén framhålla att förutsättningarna för bedömning av denna fråga har ändrats genom att riksdagen under år 1976 godkände förslaget om att de principer som ligger till grund för konventionen med Österrike så långt det är möjligt och befogat skall tillämpas när Sverige sluter konventioner med andra länder liksom när gällande äldre sådana konventioner revideras. Som framgått av den tidigare redogörelsen pågår förhandlingar rörande sådana konventioner med ett stort antal länder. Härvid eftersträvas från svensk sida i samtliga fall lösningar i enlighet med de principer som godkänkts av riksdagen. Med hänsyn härtill saknas efter riksdagens godkännande av principförslaget enligt kommitténs mening anledning ytterligare utreda denna fråga.

Beträffande övergångsbestämmelserna inom ATP för utländska medborgare anför pensionskommittén under rubriken "Kommitténs överväganden och förslag" (s 360 f):

Av invandrarutredningens tidigare nämnda betänkande (SOU 1974:69) framgår att de stora invandrargrupperna kommit till Sverige i huvudsak efter år 1960. Det stora flertalet invandrare som kommit - och kommer - till Sverige är personer i yngre åldrar.

Aven om frågan om rätt för utländska medborgare att åberopa övergångsreglerna inom ATP-systemet således inte torde gälla ett större antal personer framstår enligt kommitténs mening följderna för den enskilde som berörs av de redovisade bestämmelserna i vissa fall som märkliga. Kommittén vill illustrera effekten av gällande bestämmelser med följande exempel:

Antag att en utländsk medborgare, född år 1911, varit yrkesverksam i Sverige sedan år 1940. Han erhåller ålderspension år 1976 och har då tillgodoräknats pensionspoäng under samtliga år sedan år 1960. Eftersom övergångsbestämmelserna inte kan tillämpas, beräknas hans ålderspension från ATP till 16/30 av full ålderspension. Om man antar att han haft i genomsnitt 4,5 pensionspoäng under de 15 bästa åren blir hans ålderspension från ATP (vid ett basbelopp på 11 500 kr) ca 16 500 kr. Om denne person begär och får svenskt medborgarskap blir övergångsreglerna omedelbart tillämpliga och pensionen, som då beräknas till 16/20 av full ålderspension, stiger till ca 24 800 kr.

Man kan hävda att för många av de personer som det här gäller möjligheten att få svenskt medborgarskap borde utgöra lösningen även på pensionsproblemet. I här avsedda fall torde ju också undantagslöst ansökan om svenskt medborgarskap bifallas. I kommittén redovisade erfarenheter från bl a konventionsförhandlingar ger emellertid vid handen att personer som alltjämt efter lång tids vistelse i ett främmande land väljer att bibehålla sitt ursprungliga medborgarskap ofta har mycket starka principiella skäl för sitt ställningstagande. Ett anvisande av "medborgarskapsvägen" för att lösa denna pensionsfråga står enligt kommitténs uppfattning vidare i strid med likställighetsprincipen som kommit till uttryck i multilaterala konventioner på pensionsrådet och i minimistandardkonventioner som den europeiska sociala stadgan (prop 1962:175) och sociala balken (prop 1965:115).

Den i tilläggsdirektiven antydda lösningen av den nu redovisade frågan - en anknytning till faktiskt förvärvsarbete i Sverige före år 1960 - torde enligt kommitténs mening inte endast ha den fördelen att den av flertalet bör kunna upplevas som rättvis utan skulle också på ett tillfredsställande sätt knyta an till de principer som använts för lösningen av folkpensionsfrågan i de nya bilaterala konventionerna.

Praktiskt sett skulle frågan enligt kommitténs mening kunna lösas genom att de invandrare det här gäller får rätt att åberopa år under vilka förvärvsarbete utförts i Sverige före år 1960. Man kan här tänka sig olika lösningar. En väg är att man ger invandraren rätt att åberopa övergångsbestämmelserna under förutsättning att han kan visa att han varit förvärvsverksam i Sverige under ett visst, minsta antal år. En annan tänkbar väg är att konstruera en "trappa" så att invandrarens faktiskt taxerade år i Sverige räknas av från talet 30, dock med den begränsningen att han inte får ett lägre tal än det som gäller för en svensk medborgare med samma födelseår.

Den förstnämnda metoden har enligt kommitténs bedömning den nackdelen att man får en stel regel, mot vilken kan riktas kritik liknande den som anförs mot 57-62-årsregeln. Kommittén förordar stället att man försöker utforma en trappa som kan motiveras med i huvudsak följande argument.

Invandrare som varit förvärvsverksamma i Sverige under längre tid före ATP-reformen har - i likhet med svenska medborgare - genom sin insats i näringslivet bidragit till att göra ATP-reformen möjlig. Ju längre tid invandraren varit verksam i Sverige desto större hänsynstagande bör göras. Vid tillräckligt antal år med förvärvsverksamhet i Sverige bör han bli helt jämställd med sina jämnåriga svenska arbetskamrater. Avräkningen bör helt utformas så att invandraren genom sina yrkesverksamma år före år 1960 får möjlighet att erhålla samma beräkningsgrunder som gäller för svensken i övergångsgenerationerna, dvs personer födda år före 1924. Regeln bör dock föras med en spärr så att invandraren inte får en bättre beräkningsgrund än svensk medborgare i samma ålder.

Effekten av de nu redovisade tankegångarna illustreras genom följande tablå:

Den försäkrades födelseår	Om den försäkrade har nedan angivet antal tax.år i Sverige före år 1960											ersätts talet 30 i trettioårs- regeln med talet										
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J		
1914																						
o.tid.	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	
1915	9	8	7	6	5	4	3	2	1			21	22	23	24	25	26	27	28	29		
1916	8	7	6	5	4	3	2	1				22	23	24	25	26	27	28	29			
1917	7	6	5	4	3	2	1					23	24	25	26	27	28	29				
1918	6	5	4	3	2	1						24	25	26	27	28	29					
1919	5	4	3	2	1							25	26	27	28	29						
1920	4	3	2	1								26	27	28	29							
1921	3	2	1									27	28	29								
1922	2	1										28	29									
1923	1											29										

Anm. Kolumn A visar högsta antal år med vilka minskning får ske. Högre antal år än det som anges i kolumn A beaktas inte.

Kommittén förordar mot bakgrund av de redovisade skälen att övergångsbestämmelserna inom ATP vidgas på det sätt som nu beskrivits. I övergångsbestämmelserna till lagändringarna bör enligt kommitténs mening anges, att de nya reglerna inte grundar rätt till pension före ikraftträdandet av de nya reglerna samt att den försäkrade själv har att förete den bevisning om rätt till pension enligt de nya reglerna som kan anses behövlig.

4.3 Sjömanspensionsutredningens överväganden

Den föregående redogörelsen för gällande bestämmelser i lagen om allmän försäkring kan sammanfattas på följande sätt beträffande utländsk sjöman, som tjänstgjort på svenskt handelsfartyg.

1. Sjömannen är inte berättigad till svensk folkpension. Härför krävs i princip svenskt medborgarskap.
2. För att kunna erhålla folkpension enligt någon konvention fordras genomgående viss tids bosättning eller mantalsskrivning i Sverige. Enligt konventionerna med Österrike och Västtyskland anses dock sjöman som är anställd på svenskt handelsfartyg vara bosatt i Sverige under anställningstiden. Han kan därigenom kvalificera sig för folkpension eller del därav i förhållande till det antal poängår som han har inom ATP-systemet.
3. Den utländske sjömannen har möjlighet att intjäna ATP i likhet med svensk medborgare, men för full ålderspension krävs det alltid minst 30 poängår.

De av pensionskommittén föreslagna ändringarna i lagen om allmän försäkring medför för de utländska sjömännen förbättring såtillvida att övergångsbestämmelserna inom ATP kan bli tillämpliga för vissa utländska sjömän, dock endast om de taxerats för statlig inkomstskatt för år före 1960. De flesta sjömän taxeras för sådan skatt i form av sjömansskatt. I övrigt torde förslaget för denna speciella kategori ej innebära någon förbättring om de inte varit bosatta i Sverige någon tid.

I sammanhanget bör också nämnas att LO i sitt remissyttrande över pensionskommitténs betänkande i fråga om utländska medborgares pensionsrätt anfört följande. "I fråga om övergångsbestämmelser för ATP för utländska medborgare föreslår LO jämställdhet mellan ombordanställda icke bosatta i Sverige och övriga. Med tid för förvärvsverksamhet i Sverige skall alltså jämföras tid för förvärvsverksamhet inom sjömansyrket inom den svenska handelsflottan under den tid sjömannen varit påmönstrad eller - med avseende på tid efter 1972 - tid under vilken han erlagt sjömansskatt till Sverige. Beträffande utlänningars rätt till folkpension får LO på motsvarande sätt föreslå att med tid för bosättning i Sverige skall jämföras sådan tid som

angetts i föregående mening. Om en speciell översyn av de här angivna reglerna skulle bli aktuell bör detta enligt L0 i så fall ske i samråd med de ombordanställdas fackliga organisationer".

Men även om de av L0 föreslagna ändringarna i lagen om allmän försäkring genomförs - något som skulle förbättra sjömännens pensionsförhållanden - kan det för några enskilda icke-nordiska sjömän, som efter lång tid i den svenska handelsflottan uppbär eller inom kort kommer att erhålla sjömanspension, innebära att när denna pension upphör vid uppnådd 65 års ålder de står utan pension från hemlandet eller annat land. De har dock i framtiden möjlighet att tjäna in svensk ATP redan enligt nu gällande regler. Eftersom reglerna om ATP till utländska sjömän varit gällande kort tid blir dock denna pension liten. Om L0:s förslag genomförs har de ju också tjänat in folkpension samt ATP enligt förmånligare regler.

Från sjöfolksförbundets sida har det ansetts önskvärt att sjömän som står utan pension vid 65 års ålder eller som då har låg pension tillförsäkras svensk pension även efter fyllda 65 år, antingen så att de får räkna retroaktivt kvalifikationstid för tilläggspension eller så att de får fortsätta att uppbära sjömanspension. I propositionen angående rätt till tilläggspension för utländska sjömän vid anställning på svenska handelsfartyg, m m, (prop 1973:98) uttalade chefen för socialdepartementet att det var angeläget att denna fråga, som berör ett jämförelsevis litet antal sjömän, löses. Reglerna om ATP för utländska sjömän trädde i kraft 1.1.1974. Någon retroaktivitet kunde emellertid ej förekomma när det gäller kvalifikation för tilläggspension, ansåg departementschefen, som efter samråd med chefen för kommunikationsdepartementet fann att frågan borde lösas inom sjömanspensioneringens ram. På detta sätt skulle det vara möjligt att snabbt tillgodose behovet av pensionsstöd för vissa utländska sjömän i avvaktan på att utbyggnaden av tilläggspensioneringen får effekt.

I detta sammanhang bör nämnas att Sverige förhandlar med Frankrike, Grekland, Italien, Portugal, Schweiz, Spanien, Storbritannien och Turkiet om slutande av konventioner med likartat innehåll såvitt avser pensioner som de konventioner som slutits med Västtyskland och Österrike.

Utredningen finner det angeläget att utländsk, ej i Sverige bosatt sjöman, som en lång tid av sitt arbetsliv ställt sin arbetskraft till den svenska sjöfartens förfogande även efter uppnådd 65 års ålder kommer i åtnjutande av en grundtrygghet inom den svenska pensioneringen. Nivån på denna grundtrygghet bör högst motsvara svensk folkpension jämte pensionstillskott.

När det gäller utformningen av en sådan möjlighet att bevilja pension är det svårt att uppställa preciserade regler, som får effekt just i de avsedda fallen och inte i andra. Den smidigaste lösningen torde vara att tillerkänna handelsflottans pensionsanstalt rätt att efter prövning i det enskilda fallet bevilja sjömanspension eller del därav i fall då utländsk sjöman, som är bosatt utomlands inte efter uppnådd 65 års ålder uppbär en sammanlagd pension - däri inräknat pensionsförmåner såväl ifrån Sverige som från annat land - som motsvarar svensk folkpension jämte pensionstillskott. Möjligheten att tillerkänna pension i sådana fall ävägbringas enklast genom en sådan ändring i 8 § kungörelsen om sjömanspension, som utredningen förlägger förslag om. Utredningen finner det motiverat att pension av det slag som ovan sagts i ömmande fall beviljas även för den vars sjömanspension slutat utgå före ikraftträdandet av den föreslagna ändringen.

5 UTBYTE AV SJÖMANSPENSION MOT ENGANGSBELOPP

5.1 Gällande bestämmelser, m m

Sjömanspensionslagstiftningen utgår i princip från att sjömanspensionen utbetalas månadsvis. Bestämmelser härom återfinnes i 11 § första stycket kungörelsen (1972:412) om sjömanspension. I övergångsbestämmelserna till kungörelsen finns dock två undantag från principen om månadsutbetalning. Det ena undantaget avser sjöman, som uppfyller de krav för att få tjänstepension vid uppnådd pensionsålder som reglementet (1944:42) för handelsflottans pensionsanstalt uppställer men ej motsvarande krav enligt 1972 års kungörelse. Åtnjuter sådan sjöman ännu ej tjänstepension kan han få sin pensionsrätt utbytt, om det kan antagas att tjänstepensionen skulle komma att utgå efter de bestämmelser som gäller för sjöman tillhörande befälsklassen. Utbytet får då ske antingen mot ett kapitalbelopp, som utbetalas kontant eller mot ett fondkapital, som föres över till Sjöbefälets Pensionskassa. Grunderna för beräkning av kapitalbelopp och fondkapital bestämmes av regeringen. Det andra undantaget gäller att pensionsanstalten under vissa förutsättningar får betala ut pension kvartalsvis, om årsbeloppet ej överstiger 1 200 kronor.

I det ännu i vissa delar gällande reglementet (1944:42) för handelsflottans pensionsanstalt stadgas (3 §; ändrad 1966:23) att om årsbelopp understiger 200 kronor, får i stället för årlig pension utbetalas pensionens engångsvärde.

Några generella bestämmelser om att sjömanspensionen skall kunna bytas ut mot ett engångsbelopp finns ej.

I reglementet (1961:302) för handelsflottans pensionsanstalt fanns en bestämmelse (6 §) innebärande att när sjömannens manskapstid ej översteg 84 månader skulle pensionen utgå som ett engångsbelopp, vilket utgjorde ett på visst sätt beräknat årsbelopp multiplicerat med sex (9 §).

5.2 Antal pensioner med låga belopp

Utredningen har från handelsflottans pensionsanstalt inhämtat nedanstående uppgifter om antalet sjömanspensioner m m i december 1977.

Tabell Sjömanspensioner utbetalade i december 1977

Författning		Antal	Belopp inom parantes ut- gör medeltals- belopp/mån	Belopp/år
<u>1864 års kungörelse och 1939 års reglemente</u>				
<u>Värdebeständiga</u>				
Livsvariga (befäl och manskap)	Kvartal	18	740:-	
	Månad	45	2 720:- (60:-)	
	Summa	63	3 460:-	41 520:-
<u>1944 års reglemente</u>				
<u>Värdebeständiga</u>				
<u>A. Manskap födda 1922 eller tidigare</u>				
a. Livsvariga	Kvartal	214	6 624:-	
	Månad	95	8 895:- (94:-)	
	Summa	309	15 519:-	186 228:-
b. Temporära	Kvartal	204	7 760:-	
	Månad	1 832	314 150:- (171:-)	
	Summa	2 036	321 916:-	3 862 492:-
<u>B. Befäl födda 1912 eller tidigare</u>				
a. Livsvariga	Kvartal	297	9 945:-	
	Månad	1 803	274 280:- (152:-)	
	Summa	2 100	284 225:-	3 410 700:-
b. Temporära	Kvartal	1	40:-	
	Månad	224	94 544:- (422:-)	
	Summa	225	94 584:-	1 135 008:-
<u>1944 års reglemente</u>				
<u>Ikke värdebeständiga</u>				
<u>Befäl födda 1913 eller senare</u>				
a. Livsvariga	Kvartal	66	2 076:-	
	Månad	49	3 314:- (68:-)	
	Summa	115	5 390:-	64 680:-
b. Temporära	Kvartal	70	2 484:-	
	Månad	262	32 867:- (125:-)	
	Summa	332	35 351:-	424 212:-

Författning		Antal	Belopp inom parantes ut- gör medeltals- belopp/man	Belopp/år
<u>1944 och 1961 års reglementen</u>				
<u>Värdebeständiga</u>				
Temporära	Kvartal	-	-	
	Månad	158	60 302:- (382:-)	
	Summa	158	60 302:-	723 624:-
<u>1944 och 1961 års reglementen</u>				
<u>Ikke värdebeständiga</u>				
Temporära	Kvartal	-	-	
	Månad	9	2 002:- (222:-)	
	Summa	9	2 002:-	24 024:-
<u>1961 års reglemente</u>				
<u>Ikke värdebeständiga</u>				
Temporära	Kvartal	1	43:-	
	Månad	2	551:- (276:-)	
	Summa	3	594:-	7 128:-
<u>1944 års reglemente</u>				
<u>Ikke värdebeständiga</u>				
<u>Manskap</u>				
Temporära	Kvartal	1	18:-	
	Månad	-	-	
	Summa	1	18:-	216:-
<u>1961 års reglemente</u>				
<u>Värdebeständiga</u>				
Temporära	Kvartal	2	54:-	
	Månad	1	319:-	
	Summa	3	373:-	4 476:-
<u>1972 års kungörelse</u>				
<u>Värdebeständiga</u>				
Temporära	Kvartal	7	236:-	
	Månad	1 061	1 102 986:- (1 040:-)	
	Summa	1 068	1 103 222:-	13 238 664:-
Summa		6 422 ^{x)}	1 926 956:-	23 123 478:-

Anm De för kvartalspensionerna angivna beloppet är månadsbelopp

x) Därav 881 kvartalsvis

På grundval av uppgifterna i ovanstående tabell kan konstateras att handelsflottans pensionsanstalt har att utbetala ett förhållandevis stort antal pensioner med små belopp, vilket är administrativt betungande.

5.3 Skattereglernas betydelse ur pensionssynpunkt

Frågan om utformningen av ett pensionssystem med utbetalning av engångsbelopp kan inte lösas tillfredsställande utan att man tar viss hänsyn till skattereglernas inverkan. Utredningen har därför funnit det angeläget att närmare belysa beskattningen av pensioner som utbetalas i form av engångsbelopp.

Beskattningen av pensioner sker enligt två författningar nämligen kommunalskattelagen (1928:370) och lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt.

Grundreglen är att pension jämlikt 32 § 1 mom kommunalskattelagen hänförs till intäkt av tjänst. Med pension förstås i kommunalskattelagen dels belopp, som annorledes än till följd av försäkring utgår på grund av ett föregående tjänsteförhållande, dels belopp som på grund av lagen om allmän försäkring utgår i form av folkpension eller tilläggs pension, dels ock belopp som utgår på grund av pensionsförsäkring. Sjömanspensionen, som utgår på grund av ett föregående tjänsteförhållande och ej till följd av försäkring, beskattas till hela sitt belopp. Sjömanspension som utgår i form av engångsbelopp är skattepliktig under det beskattningsår då beloppet utbetalas.

Den kommunala inkomstskatten är proportionell. Den har således i princip samma effekt på pensionsbeloppen som på det engångsbelopp som erhålles om pensionen utbytes. Om engångsbeloppet inte förbrukas under beskattningsåret utan placeras på sådant sätt att avkastning erhålles uppstår en ogynnsam skatteeffekt. Vidare bör beaktas inverkan av grundavdrag och vissa andra avdrag vid den årliga taxe-

ringen som kan utnyttjas varje år under vilket pension utgår. Vid engångsbelopp kan motsvarande avdrag däremot tillgodoräknas endast en gång. Effekten av att pensionstagaren i det ena eller andra fallet kan paräkna avdrag för väsentligen nedsatt skatteförmåga under samma tid måste också beaktas. Sluteffekten är med hänsyn till alla dessa olika och dels okända faktorer svårbedömd.

Även om den pensionerade sjömannen i flertalet fall torde ha tämligen blygsamma inkomster och den statliga inkomstskatten sålunda inte utgör den tyngsta skatteposten blir effekten av denna skatt ändå av särskilt intresse i en valsituation där fråga är om engångsbelopp eller pension. Progressionen vid det statliga skatteuttaget kan innan engångsbeloppet har mottagits vara tämligen blygsam men då detta belopp skall beaktas kan den bli betungande. En pensionstagare som får ett större engångsbelopp "på toppen" av sin ordinära årsinkomst kan under vissa omständigheter genom inverkan av progressionen få en otillräcklig "nettopensionsersättning".

Pensionstagaren som skulle kunna få engångsbelopp är emellertid som antytts till övervägande delen personer med små eller medelstora inkomster, och engångsbeloppet måste anpassas så att progressiviteten i den statliga inkomstbeskattningen ej får för stor effekt.

Ett sätt att motverka progressionen är emellertid att tillämpa förordningen (1951:763) angående beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst. Enligt denna förordning kan statlig inkomstskatt på inkomst, som erhållits under ett beskattningsår men avser flera år, under vissa förutsättningar beräknas som om inkomsten upptagits till beskattning under flera år. Så kan ske beträffande inkomst hos fysisk person, oskiftat dödsbo eller familjestiftelse om inkomsten hänför sig till minst 2 år. Skatteberäkningen sker som om inkomsten upptagits till beskattning med lika delar under taxeringsåret och så många av de närmast föregående taxeringsåren att inkomsten blir

fördelad på det antal år den hänför sig till. Fördelning får emellertid ske på högst 10 år och det saknar alltså betydelse för fördelning om de år, som inkomsten hänför sig till, ligger bakåt eller framåt i tiden. I sammanhanget kan nämnas att engångsbelopp, som utgör ersättning för årlig pension i allmänhet skall hänföra sig till 10 år.

Om det inte kan tillförlitligt utredas hur många år ackumulerad inkomst hänför sig till skall skatteberäkningen, om inte särskilda omständigheter föranleder till annat, ske som om inkomsten hänför sig till 3 år. Skatt på ackumulerad inkomst skall beräknas efter det procenttal av grundbeloppen enligt 10 § lagen om statlig inkomstskatt, som enligt 12 § samma lag skall tillämpas för slutlig skatt på grund av taxering det taxeringsår, då inkomsten tas till beskattning.

Vid skatteberäkning för ackumulerad inkomst krävs att den inkomst, som skall ligga till grund för beräkningen, efter avdrag för kostnader uppgår, till lägst 5 000 kronor. Detta nettobelopp skall vidare utgöra minst 1/5 av den till statlig inkomstskatt taxerade inkomsten. Skatteberäkning för ackumulerad inkomst i viss förvärvskälla skall omfatta all ackumulerad inkomst i förvärvskällan. Däremot behöver inte annan ackumulerad inkomst omfattas av beräkningen. Om skattskyldig under ett och samma beskattningsår haft flera ackumulerade inkomster, som hänför sig till olika antal år, skall inkomsterna oberoende av varandra fördelas på de år, de hänför sig till. Ackumulerad inkomst skall anses hänförlig till visst beskattningsår om den intjänats då eller motprestation för den lämnats under året.

5.4 Utredningens överväganden

Om man t ex efter kapitalisering enligt gängse regler lägger en gräns vid ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring uppgår uppskattningsvis antalet pensioner understigande halva basbeloppet till ett tusen-

tal. Därtill kommer att antalet icke värdebeständiga pensioner, som understiger halva basbeloppet, ökar i takt med ett sannolikt stigande basbelopp. Administrationskostnaderna för dessa pensioner är relativt sett höga.

De små belopp det här är frågan om har föga betydelse för sjömannens försörjning. De får mera ses som ett marginellt tillskott till denna. Utredningen har därför närmare övervägt möjligheterna att öka de möjligheter som finns inom sjömanspensioneringen att byta ut sådan pension mot ett engångsbelopp.

Utbyte av pension mot engångsbelopp kan tänkas ske antingen automatiskt eller enbart i enlighet med den berörda sjömannens önskan. Utredningen behandlar först frågan om automatiskt utbyte. En fördel med ett sådant skulle vara att man nedbringade administrationskostnaderna och att sjömannen på en gång får vad som tillkommer honom. Främst med tanke på de skattekonsekvenser som uppstår anser utredningen dock att endast små pensioner bör komma ifråga för automatiskt utbyte. Utredningen finner att, när kapitalbeloppet icke överstiger ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring, det bör vara naturligt att automatiskt utbyta pensionen mot engångsbelopp och föreslår att så sker.

När det gäller utbyte på begäran av sjömannen själv spelar i viss mån andra motiv in. Sjömannens önskan att byta ut pensionen mot ett engångsbelopp kan vara förestavad av något särskilt behov. Kapitalbeloppet behövs t ex vid inköp av eget hem eller vid etablering av en mindre rörelse. Sådana motiv kan det finnas anledning att stödja. En omständighet som gör utbyte av större pensioner oförmånligt är som nämnts skattereglerna. Någon ovillkorlig rätt till utbyte bör ej föreligga.

Utredningen föreslår, att rätt till utbyte på sjömannens begäran skall finnas när särskilda skäl föreligger. Sådana skäl skall anses föreligga om det ändamål vartill beloppet

skall användas med hänsyn till försörjningsförhållanden och omständigheterna i övrigt framstår som godtagbara och påtaglig risk inte föreligger för att kapitalbeloppet skall användas till annat än uppgivet ändamål. Det kan vara lämpligt att till Sverige skattskyldiga sjömän upplyses om skattekonsekvenserna innan beslut meddelas om utbyte.

Det torde vara sällsynt att tidsbestämda pensioner kommer att utbytas. Skulle så undantagsvis ske bör en beräkning ske av pensionens återstående kapitalvärde med utgångspunkt från gällande basbelopp och från en av regeringen bestämd räntesats. Beräkningen av kapitalbeloppet rörande livsvariga pensioner får ske med utgångspunkt från tabeller som regeringen får fastställa. Vid utbyte på önskan av sjömannen bör - i enlighet med vad som är vanligt i andra liknande fall - läkarintyg utvisande sjömannens hälsotillstånd företes.

6.1 Sjömanspensioneringens ekonomi

Pensionsanstaltens stora fond är sjömanspensionsfonden. Före 1.7.1972 bestod den av tre skilda fonder, nämligen hyresavgiftsfonden, tilläggspensionsfonden och sjömanspensionsfonden. Utöver denna fond har pensionsanstalten tre mindre fonder för särskilda ändamål.

Sjömanspensionsfonden har samlats och byggts upp för att täcka alla förpliktelser enligt 1864 års kungörelse samt 1939, 1944 och 1961 års reglementen.

Dessutom skall fonden täcka kostnaderna för de förstärkningar av pensionerna enligt 1944 och 1961 års reglementen som övergångsbestämmelserna till 1972 års kungörelse innebär. Fonden skall även täcka de s k övergångspensionerna. Manskap, som får pension enligt 1972 års kungörelses huvudregel är oftast också berättigade till pension enligt 1944 och 1961 års reglementen. Pension utgår då enligt 1972 års kungörelse om den ger högre pension än enligt nyssnämnda reglementen jämte förstärkningar.

En del av det belopp, som utgår enligt 1972 års kungörelse finansieras alltså av pensionsfonden, medan resten ej täcks av denna.

Utländska pensionstagare har ej rätt till pension enligt äldre bestämmelser än 1972 års kungörelse, varför deras pensioner inte till någon del finansieras av fonden.

Enligt vad som ovan sagts innebär detta att finansieringen av pensioneringen enligt 1972 års kungörelse skall huvudsakligen ske genom fördelningssystemet, d v s pensionsutbetalningar av löpande inkomster i form av redaravgifter.

En sådan finansieringsmetod kräver dock en buffert i form av en stödfond. 1967 års sjömanspensionskommitte antog att det vid starten av det nya systemet år 1972 skulle finnas cirka 20 milj kronor i sjömanspensionsfonden, som ej skulle gå till pensioner enligt tidigare kungörelse och reglementen. Vid årsskiftet 1978/79 beräknas denna summa vara i stort sett oförändrad och torde så förbli under förutsätt-

ning att basbeloppet framdeles ökar med 7 procent årligen. Det antogs vidare av samma kommitte att de medel redaravgiften ger under de närmaste åren inte helt skulle åtgå för de löpande utbetalningarna enligt bestämmelserna i 1972 års kungörelse och för sjömanspensioneringens administrationskostnader. Eventuellt överskott skulle tillföras sjömanspensionsfonden och så har även skett.

Hur de samlade fonderna utvecklats framgår av nedanstående tablå. Sjömanspensionsfonden utgör cirka 99 procent av fondernas samlade tillgångar.

De samlade fondernas behållning per den 30.6

1973	1974	1975	1976	1977	1978
192.9	192.9	192.0	193.3	192.9	193.5 milj kronor

Sjömanspensionsfonden ger för närvarande i medeltal omkring 7.3 procent i avkastning.

Pensionsutbetalningarna jämte HPA:s administrationskostnader har under den tid 1972 års kungörelse varit i kraft något understigit de inkomster som redaravgifter och sjömanspensionsfondens avkastning givit.

Nedanstående tablå visar utvecklingen under aktuell period.

Intäkter och pensionsutbetalningar i 1000-tal kronor

	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78
Redaravgifter	5 386	5 322	6 461	8 913	7 990	11 225
Ränteinkomster	9 030	12 418	13 040	13 623	14 167	14 096
Summa intäkter	14 416	17 740	19 501	22 536	22 157	25 321
Pensionsutbetalningar	14 742	17 151	18 408	20 346	21 748	24 190
Överskott/underskott	-326	+589	+1 093	+2 190	+409	+1 131

Den inom utredningen gjorda femårsundersökningen har gett vid handen att sjömanspensionsfonden får anses täcka de förpliktelser den är avsedd att täcka.

Den sänkning av den allmänna pensionsåldern som trädde i kraft 1.7.1976(mera härom under avsnitt 6.2) innebär en minskning av de förpliktelser som pensionsanstalten har.

I femårsundersökningen har denna sänkning av den allmänna pensionsåldern ej föranlett någon recucering av pensionsanstaltens förpliktelser vid utbetalning av pensioner enligt 1972 års kungörelse. Den besparing som görs finns alltså till förfogande för annat än pensionsutbetalningar enligt de gällande bestämmelserna för sjömanspensioneringen.

Besparingen sker till en början vid samordning med ålderspensionen för de två åldersklasserna mellan 65 och 67 år och till dess de som är födda efter den 1.7.1921 börjar passera 65-årsstreckat. Deras sjömanspension enligt 1972 års kungörelse upphör då och pensionen efter 65 år inbesparas helt. Bortfallet av de två pensionsåren(från 67 till 65 år) innebär att 24 månader av 143 pensionsmånader utgår. Det blir 16.8 procent i bortfall. Med hänsynstagande till dödligheten får man räkna med en besparing av cirka 15 procent i fullfunktionsstadiet, som inträder år 1988. Dessförinnan från nuläget t o m år 1985 beräknas besparingen utgöra drygt 8 procent, år 1986 9.5 - 10 procent och år 1987 cirka 13.5 procent.

Besparingen för år 1978(vid basbeloppet i april 1978 -- 12 600) blir inemot 1 milj kronor.

6.2 1976 års ändringar och bakgrunden härtill

Den sänkning av den allmänna pensionsåldern, som trädde i kraft den 1 juli 1976 gav de sjömän som omfattas av folk- och tilläggspensioneringen samma trygghet från 65 års ålder, som de tidigare hade från 67 års ålder. Syftet med sjömanspensioneringen enligt 1972 års kungörelse och 1961 års reglemente är att ge sjömännen skydd från tidigast 55 års ålder fram till den allmänna pensionsålderns inträde. Det var mot bakgrund härav naturligt att en teknisk justering kom till stand så att sjömanspensioneringens regler, som gav skydd till 67 års ålder, anpassades till den allmänna pensioneringens. Om så icke hade skett skulle samtidigt allmän pension och oreducerad sjömanspension komma att utgå - något som uppenbarligen aldrig varit avsett.

6.3 Utredningens överväganden

6.3.1 Inledning

Den under 6.1 gjorda redovisningen av sjömanspensioneringens ekonomi visar att fonderna får anses täcka de förpliktelser, som pensionsanstalten har enligt äldre reglementen och kungörelser. Detta hade även varit förhållandet om sjömanspensionen generellt skulle ha utgetts till 67 års ålder.

Vidare framgår att redareavgiften hittills mer än väl täckt pensionsanstaltens förpliktelser enligt 1972 års kungörelse samt lämnat ett mindre överskott till fonden.

6.3.2 Sjömanspensioneringens ekonomi inom den närmaste femårsperioden

Kostnaderna för en sjömanspensionering på längre sikt blir beroende av hur manskapsbemanningen, dvs den givna personkretsen, kommer att ändras till sin volym. Sammansättningen av olika åldersgrupper växlar också från tid till annan.

Den höga rörligheten inom sjömanskåren har visserligen hittills kunnat betraktas som en normal företeelse. Men det är därför inte uteslutet att seglationsvanorna kan komma att framdeles förändras. Vissa förutsättningar finns för att en stabil yrkeskår - bl a på grund av rederianställningen och en bättre utbyggd utbildning inriktad på sjömansyrket - kommer att i allt större omfattning svara för bemanningen av våra fartyg. Följden kan bli en ökning i antalet långtidsseglare, som blir kvar i yrket fram till pensionsåldern. I så fall kommer antalet pensionstagare att så småningom öka och på längre sikt bli väsentligt större än under de närmast kommande åren. En sådan utveckling motverkas om den svenska handelsflottan samtidigt skulle minska mycket kraftigt. En sådan utveckling är redan inledd. Därmed minskas också underlaget för pensioneringens ekonomi till följd av minskade redareavgifter.

Sjömanspensioneringens ekonomi beror vidare i hög grad av den framtida penningvärdesutvecklingen, eftersom sjömanspensionen är anknuten till basbeloppet.

Den företagna femårsundersökningen ger vid handen att vid ett oförändrat penningvärde möjligheterna skulle vara gynnsamma att behålla nuvarande procentsats (0,8) för redareavgiften. Om penningvärdeförsämringen fortsätter får detta till följd att nuvarande nivå på redareavgiften ej kan behållas. Pensionsanstaltens fonder är placerade på sådant sätt att deras avkastning ej håller jämna steg med penningvärdeförsämringen. En försiktig beräkning kan ge vid handen att en höjning av redareavgiften bli nödvändig före mitten av 1980-talet. Utredningen finner sig dock inte böra göra någon annan bedömning än den som avser den kommande femårsperioden. Under denna tid torde såvitt nu kan bedömas någon förändring av redareavgiften icke vara erforderlig inom den närmaste framtiden.

6.3.3 Förbättring av sjömanspensionen

Genom sänkningen av den allmänna pensionsåldern och den anpassning av sjömanspensioneringen som gjordes i anledning därav har pensionsanstaltens förpliktelser minskat i motsvarande mån och fått till följd att utgifterna för sjömanspensionssystemet blivit mindre än de eljest skulle ha blivit. Den utgiftsbesparing på omkring 1 miljon kronor årligen som uppkommit härigenom bör enligt utredningens uppfattning användas till en förbättring av sjömanspensionerna. Utredningens förslag om att en förlängd sjömanspension skall kunna utgå till vissa utländska sjömän tar i anspråk en del av den gjorda besparingen. När det gäller frågan om hur de aktuella utländska sjömännens förlängda pensioner påverkar sjömanspensioneringens ekonomi kan fastslås att pensionernas antal är svårbestämbart. Utredningen bedömer att deras antal knappast vid varje tillfälle kommer att överstiga 100. Det obestämda antalet och den svårbedömda storleken av pensionerna utgör naturligen en svårighet vid beräkandet av den framtida kostnaden. Utredningen har med en viss osäkerhetsmarginal uppskattat kostnaden till 0,5 miljoner kronor/år. I takt med att 1974 års lagstiftning om A/P för utländska sjömän får ökande verkan kommer förpliktelserna för pensionsanstalten att upphöra. Ett ökat antal konventioner om social trygghet verkar också i kostnadsminskande riktning.

Återstoden av utgiftsbesparingen i fonderna genom den allmänna pensionsålderns sänkning bör enligt utredningen lämpligen användas till en generell uppräknings av sjömanspensionerna enligt 1972 års kungörelse. Besparingen får anses räcka till en uppräknings med fem procent och utredningen föreslår att så sker.

Den nu föreslagna generella höjningen är ej avsedd att i normalfallet medföra någon ändring av pensionsanstaltens tidigare beslut enligt punkt 3 i övergångsbestämmelserna till 1972 års kungörelse om sjömanspension.

7 FONDFÖRVALTNINGEN

7.1 Nuvarande förvaltning m m

Handelsflottans pensionsanstalts fondmedel förvaltas numera av fondbyrån vid kammarkollegiet. I samband med en organisationsändring som trädde i kraft den 1 januari 1973 överfördes fondbyrån och dess verksamhet från statskontoret till kammarkollegiet. Fonden, som benämnes handelsflottans pensionsanstalts placeringsfond, hade den 1 juli 1977 ett bokfört värde på omkring 193 miljoner kronor.

Kungl Maj:t föreskrev i brev den 29 juni 1951 att fondmedlen skall placeras på sätt som gäller för försäkringsfond jämlikt 274 § lagen (1948:433) om försäkringsrörelse. Enligt reglerna i nämnda paragraf är placering i obligationer, som staten eller kommun utfärdat eller garanterar, tillåten. Vidare godtas obligationer, utfärdade av olika hypoteksinstitut m fl. Med obligationer jämföras av svensk bankinrättning utfärdade fordringsbevis dock med undantag för förlagsbevis. Även skuldförbindelser med säkerhet genom inteckning i fastighet eller tomträtt är tillåtna. Inhemska och utländska värdepapper, som med hänsyn till sin art och till den säkerhet de erbjuda kunna anses jämförbara med några av de tidigare uppräknade och är således tillåtna som placeringsobjekt. Därutöver finns möjlighet till placering av högst tio procent av fondförmögenheten på andra än de i paragrafen nämnda sätten. Placering i aktier är dock ej tillåten.

Handelsflottans pensionsanstalt anhöll i skrivelse den 5 mars 1974 till chefen för kommunikationsdepartementet att föreskrifterna för placeringen av pensionsanstaltens fondmedel måtte få placeras på så sätt att hälften av tillgångarna får placeras i svenska börsnoterade aktier. Såsom skäl för den begärda ändringen åberopades bl a den högre avkastning som en placering i nominella värden ger ej uppväger den fortgående penningvärdesförsämringen.

Vidare har andra av de av kammarkollegiets fondbyrå förvaltade fonderna - allmänna arvsfonden, kyrkofonden och placeringsfonden för vissa donationsmedel (gemensamma placeringsfonden) - möjlighet att placera del av fondförmögenheten i svenska börsnoterade aktier. Kammarkollegiet har hos Kungl Maj:t gjort framställan angående jämkning av placeringsreglerna för de tre nämnda fonderna innebärande rätt att få använda högst hälften av respektive fonds behållning enligt senast fastställda balansräkning till inköp av börsnoterade aktier.

Handelsflottans pensionsanstalts framställan om ändring av placeringsreglerna har överlämnats till utredningen.

7.2 Utredningen

Enligt vad utredningen inledningsvis (3.4) anfört bör sjömanspensioneringen även fortsättningsvis regleras i författning i avvaktan på en övergång till en kollektivavtalsreglering. I ett sådant läge finns inte nu någon anledning att föreslå några mera avgörande förändringar såvitt rör förvaltningen av handelsflottans pensionsanstalts fonder. Placeringen av fondmedlen får också ske på i stort sett samma sätt som andra motsvarande fonder, som förvaltas av kammarkollegiet.

Frågan om placering av fondmedel i de fonder som står under statlig förvaltning har utretts av 1968 års kapitalmarknadsutredning.

I sitt betänkande "Kapitalmarknaden i svensk ekonomi" (SOU 1978:11) har denna utredning om dessa fonder anfört bl a (s 727 f):

Den placeringsverksamhet som utövas genom fonderna har begränsad betydelse från kapitalmarknadssynpunkt eftersom fondernas netto-placeringsbehov är ringa. Intresset från sådan synpunkt ligger närmast i att verksamheten inte plötsligt läggs om radikalt, eftersom en sådan omläggning skulle kunna vålla störning på marknaden.

Med hänsyn till att fondernas placeringsregler är av begränsat intresse från kapitalmarknadssynpunkt är det knappast en uppgift för kapitalmarknadsutredningen att göra en översyn av dessa regler. En detaljerad översyn av reglerna är emellertid enligt utredningens mening påkallad. Flertalet regler erbjuder en mängd olika placeringsmöjligheter. Det måste ifrågasättas om det är rimligt att fondmedlen skall kunna placeras på alla dessa olika sätt. Det synes endast vara ägnat att skapa en onödigt vidlyftig administration inom de olika fondförvaltande myndigheterna och styrelserna.

Mot bakgrund härav vill utredningen särskilt ifrågasätta, om fondmedel bör få placeras i fastigheter och inteckningslån. Innan sådana placeringar sker skall fastighetens respektive inteckningssäkerhetens värde prövas. Vad inteckningslån beträffar skall enligt några regler tillses att inteckningen ligger inom viss andel av fastighetens taxeringsvärde. Enligt andra regler behövs det särskild värdering, eftersom inteckningen får ligga inom viss andel av fastighetens uppskattade värde. Olika regler anger olika andelstal ($2/3$, $3/4$, $4/5$ eller 60 procent). I låneärendena torde det ofta krävas direkta kontakter mellan fondförvaltningen och enskilda låntagare. Uppgiften att hantera säkerheterna vilar på fondförvaltningarna. Motsvarande gäller de fall där fondmedel kan lånas ut mot vanlig lånerevers jämte annan säkerhet än pant-rätt i fast egendom.

Som framgår av den tidigare gjorda redovisningen för fondernas placeringar har möjligheterna att placera i fastigheter, inteckningslån och reverslån inte utnyttjats i särskilt stor utsträckning och torde alltså inte spela så stor roll för fondernas utveckling.

Enligt utredningens mening talar goda skäl för att placeringsmöjligheterna för flertalet fonder begränsas till obligationer, kommunlån och andra värdehandlingar av sådant slag som inte kräver särskild säkerhetsprövning i de enskilda fallen. Fondförvaltningarna bör då alltid kunna bedrivas i organisatoriskt och administrativt enkla former, eftersom man slipper befatta sig med en mängd låneärenden, som ofta torde avse förhållandevis små be-
lopp. Till jämförelse kan tas AP-fondens förvaltning. AP-fondens medel placeras främst i obligationer och liknande värdehandlingar. Kontakt med enskilda låntagare förekommer knappast i andra fall än vid beviljandet av kommunala reverslån. Fondförvaltningen be-
drivs i enkla former.

Beträffande aktieplacering anför kapitalmarknadsutredningen att önskemålen om en utvidgad rätt att placera fondmedel i aktier beror på att aktier antas lämna bättre avkastning än de värdehandlingar, vari placering i övrigt kan ske.

Utredningen säger särskilt om handelsflottans pensionsanstalts placeringsfonds möjlighet att placera i aktier.

i fråga om handelsflottans pensionsanstalts placeringsfond, för vilken placeringsreglerna för livförsäkringsfonderna nu är tillämpliga, bör de ändringar i dessa regler som utredningen föreslår i kapitlet om försäkringsbolagen gälla också för pensionsanstaltens fond. Ändringarna består bl a i att den fria sektorn ökas från 10 till 20 procent och att förbudet mot aktieplacering slopas inom den fria sektorn. Även pensionsanstaltens fond skulle alltså till högst 20 procent kunna placeras i aktier.

Om vad kapitalmarknadsutredningen sålunda förordat genomförs, innebär det att högst 20 procent av pensionsanstaltens fond skulle kunna placeras i aktier.

Sjömanspensionsutredningen finner det av kapitalmarknadsutredningen framlagda förslaget fullt tillräckligt för en friare placering av handelsflottans pensionsanstalts fonder och ansluter sig till detta. Sjömanspensionsutredningen lägger inte fram förslag till ändrade placeringsregler utan finner att ändringarna bör ske i samband med en allmän översyn av de av kammarkollegiet förvaltade fondernas placering.

För det fall sjömanspensioneringen skulle läggas om och grundas på kollektivavtal blir läget självfallet annorlunda. Den framtida fondbildning som skulle kunna komma att ske inom ramen för en kollektivavtalsreglerad anordning skulle självfallet icke begränsas av andra regler ifråga om placering än de som gäller för sådana anordningar i allmänhet. Övergångsvis finge naturligtvis de nuvarande fonderna trygga intjänade pensionsrättigheter men en omprövning av placeringsreglerna kan inte uteslutas vid en omläggning av systemet till en kollektivavtalsreglerad sjömanspensionering.

8 ADMINISTRATIONEN AV SJÖMANSPENSIONERINGEN

Då en omläggning av sjömanspensionssystemet från att vara grundat på lagstiftning till att ha sin grund i ett kollektivavtal kan komma att ske inom en inte alltför avlägsen framtid anser utredningen att nuvarande administration bör bibehållas.

Vid en kollektivavtalslösning är en tänkbar möjlighet att administrationen av pensioner enligt äldre reglementen kvarblir i statlig regi.

För det fall någon kollektivavtalslösning ej kommer till stånd inom rimlig tid bör frågan om sjömanspensioneringens administration tas upp till prövning.

Utredningen vill i det sammanhanget peka på en del förhållanden som kan få betydelse vid en framtida omläggning av administrationen. 1967 års sjömanspensionskommitté fann att de tyngst vägande skälen för administration i statlig regi hängde samman med de äldre pensionsreglementena och de därpå grundade förpliktelserna. Enligt kommittén skulle verksamheten till en början efter genomförandet av nu gällande 1972 års sjömanspensionskungörelse domineras av det arbete som de äldre reglementena ger. I nuläget - 1978 - är detta arbete fortfarande det dominerande.

Utredningen finner det därför vara av vikt att den erfarenhet som finns samlad inom handelsflottans pensionsanstalt förblir intakt under ett antal år framöver. På sikt kan det emellertid visa sig att verksamheten medför så ringa arbetsbelastning att en fristående organisation framstår som obehövlig. De av utredningen föreslagna möjligheterna att avlösa pension mot ett engångsbelopp - om det genomföres - torde minska arbetsbelastningen i viss utsträckning. Övriga av utredningen framlagda förslag kan å andra sidan inte antas öka arbetsbelastningen i någon större utsträckning.

Om sjömanspensioneringen skall knytas till en större befintlig statlig myndighet torde antingen statens personalpensionsverk eller riksförsäkringsverket böra komma ifråga. Om riksförsäkringsverket anförtros uppgiften torde böra övervägas att delegera huvuddelen av arbetsuppgifterna till försäkringskassan i Göteborg.

Statens personalpensionsverk är enligt sin instruktion (1965:641) central förvaltningsmyndighet för ärenden rörande den statliga personalpensioneringen och därmed sammanhängande frågor. Verket har också att i lämpliga former samarbeta med andra organ för statlig eller icke-statlig pensionering.

Vad beträffar riksförsäkringsverket och försäkringskassan i Göteborg finns följande att nämna. Debitering och uppbörd av redareavgifter handhas av riksförsäkringsverket enligt lagen (1968:612) om redareavgift för sjöfolks pensionering. Pensionspoäng för sjömän, som är anställda på svenska handelsfartyg utan att vara bosatta eller mantals-skrivna i Sverige, registreras hos Göteborgs allmänna försäkringskassa. Utländsk sjöman, som utan att vara bosatt här i riket har tjänat in tilläggspension genom anställning ombord på svenskt handelsfartyg, skall göra sin ansökan om pension (ej sjömanspension) hos samma försäkringskassa.

För bedömande av ovannämnda två alternativ bör också nämnas att centrala sjömansregistret vid sjömansförmedlingen i Göteborg i samband med sjömanspensioneringen har hand om fortlöpande registrering av bl a sjötid och pensionsgrundande lön samt sammanställning av dylika uppgifter i sjötjänstutdrag vid aktuella sjömanspensionsfall. Vidare skall nämnas att sjömansskattekontoret är beläget i Göteborg samt att lokala skattemyndigheten därstädes bestämmer den pensionsgrundande inkomsten för utländska sjömän, som är anställda på svenska handelsfartyg.

Huvudmotivet för en lokalisering till Göteborg är att det

behövs ett nära samarbete mellan det administrerande organet för sjömanspensioneringen, å ena sidan, och sjömansregistret och sjömansskattekontoret, å den andra sidan samt med försäkringskassan på samma plats.

Utredningen anser därför att övervägande skäl talar för att Riksförsäkringsverket och Göteborgs allmänna försäkringskassa utgör ett realistiskt alternativ - om en kollektivavtalsgrundad pensionsinrättning ej kommer till stånd - till handelsflottans pensionsanstalt. Vad beträffar statens personalpensionverk är detta verks verksamhet i första hand inriktad på pensionsförhållanden rörande anställda i statlig tjänst och får ur bl a denna synpunkt stå tillbaka för riksförsäkringsverket.

Stockholm den 2 juni 1977

Till Regeringen (Kommunikationsdepartementet)

Kungörelsen om sjömanspension (SFS 1972: 412) trädde i kraft den 1 juli 1972. Enligt kungörelsen fordras för rätt till sjömanspension att sjömannen under viss minsta tid mellan 30 år och 60 år tjänstgjort såsom manskap i svenskt handelsfartyg i utrikes fart. Tjänstgöring som befäl ger ej pension men kan i begränsad utsträckning åberopas som kvalifikationstid.

Det nya pensionssystemet trädde omedelbart i full funktion. Det betyder att även tid före den 1 juli 1972 kan ge sjömanspension enligt kungörelsen.

Sådan tid är tid under vilken sjömannen varit pämönstrad svenskt handelsfartyg för utrikes fart. Upplysning om sådan tid lämnas av sjömansregistret.

Tid fr. o. m. den 1 juli 1972 är tid under vilken sjömannen betalat sjömansskatt. Upplysning om sådan tid lämnas av sjömansskattekontoret.

Upplysningarna från sjömansregistret lämnas särskilt i varje ärende om sjömanspension.

Upplysningarna från sjömansskattekontoret lämnas såvitt avser tid fr. o. m. kalenderåret 1974 genom att kontoret till pensionsanstalten överlämnar med hjälp av ADB upprättade listor över allt sjöfolk i åldern 30–60 år som under kalenderåret betalat sjömansskatt.

Listorna är långa och upptar i regel nio A4-pärmar. Uppgifterna för ett visst år upphör först efter 35 år att ha betydelse för pensioneringen. Först då uppnår de yngsta sjömännen i materialet 65 års ålder, då rätt till sjömanspension upphör.

Pensionsanstalten kommer därför så småningom att belastas med drygt 300 A4-pärmar med mer eller mindre aktuella uppgifter om sjöfolkets sjömansskatt.

Det kommer att ta plats.

I varje ärende kommer i regel ett stort antal pärmar att behöva undersökas, dock högst 35 pärmar.

Det blir opraktiskt.

Pensionsanstalten har därför under hand föreslagit riksskatteverket att uppgifterna i fortsättningen skall lämnas i form av mikrofilm. Så småningom skall uppgifterna sammanställas per femårsperioder, så att normalt undersökning rörande sjömansskattetid kan begränsas till fem eller sex femårsrullar. Läsapparaten skall vara så beskaffad att kopior av uppgifterna skall kunna tagas för pensionsanstaltens akt och för att delge sökandena underlaget för deras pensioner.

Riksskatteverket har under hand sagt att detta bör kunna ordnas och att det också ur dess synpunkter är bra.

Samtidigt har riksskatteverket tagit upp ett annat problem.

Som framgår av vad ovan sagts är det bara materialet fr. o. m. 1974 som riksskatteverket har kunnat leverera fullständigt till pensionsanstalten. För kalenderåret 1973 har motsvarande listor överlämnats. De omfattar dock ej utlänningar.

För andra halvåret 1972 har inga listor kunnat upprättas. Sjömansskattekontoret måste därför i varje ärende, där seglation under det halvåret såvitt avser den pensionssökande är tänkbar, granska sitt mycket omfattande

grundmaterial för att se efter om den som söker pension har betalat sjömansskatt under halvåret.

Detta arbete är mycket betungande för sjömansskattekontoret. Svarigheterna kan antas öka med åren. Ännu i mer än 30 år kan tänkas att pensionssökande äger tillgodoräkna sjömansskattetid intjänad under andra halvåret 1972 eller, av utlänning, år 1973. Flertalet av den med grundmaterialet förtrogna personalen torde dessförinnan ha slutat sin tjänst. Därtill kommer att det ifrågavarande grundmaterialet under hela denna mer än 30-åriga tid måste hållas väl ordnat och lättillgängligt för personalen.

Bristen på datalistor för den ifrågavarande tidsperioden har sålunda skapat ett alltmer växande praktiskt problem.

En lösning av detta problem kan förefalla vara att nu, i efterhand, överföra relevanta delar av grundmaterialet på datalistor. Enligt sjömansskattekontoret är detta emellertid inte möjligt till rimlig kostnad. Risk finnes också för felaktigheter vid det monotona arbetet att överföra uppgifter från grundmaterialet till datalistor.

Efter samråd med sjömansskattekontoret får pensionsanstalten föreslå den praktiska lösningen, att regeringen medger att – liksom fallet är för seglation före den 1 juli 1972 – mönstringtid under den ifrågavarande tidsperioden får räknas som sjömansskattetid.

Sjömansskattetid beräknas i en del fall även för tid en sjöman är anställd utan att vara mönstrad ombord, t. ex. vid vederlags- och semesterledighet. En sjömans sjömansskattetid under ett kalenderår är därför regelmässigt längre än hans mönstringtid. En undersökning tyder på att sjömansskattetiden genomsnittligt motsvarar mönstringstiden ökad med 25 %. Vid tillgodoräknande av mönstringtid under den ifrågavarande tidsperioden 1972–1973 som sjömansskattetid bör därför – efter direktionens bedömning i varje särskilt fall – den mönstrade tiden ökas med högst 25 %.

Under återopande av det anförda får pensionsanstalten hemställa, att regeringen måtte medgiva att mönstringtid i svenskt handelsfartyg under tidsperioden den 1 juli–31 december 1972 eller för utlänning den 1 juli 1972–31 december 1973, ökad med högst 25 % får i pensionsärenden räknas som sjömansskattetid.

I beslutet om denna framställning har deltagit G Lindencrona, ordförande, Gunnar Karlsson, vice ordförande, O Tell, ledamot, och C G Gyllenhaal, direktör och ledamot.

C G Gyllenhaal
pensionsanstaltens direktör

Stockholm den 6 juni 1979

Till Regeringen (Kommunikationsdepartementet)

År 1946 föreslog Kungl. Maj:t riksdagen att livbåtsmän, anställda hos Svenska sällskapet för räddning av skeppsbrutna (Sjöräddningssällskapet), skulle pensioneras genom HPA:s försorg (1946 års statsverksproposition, tolfte huvudtiteln, punkt 17). Enligt förslaget, som godkändes av riksdagen och intogs i ett avtal av den 17 april 1946 mellan pensionsanstalten och Sjöräddningssällskapet, började pensionerna utgå tidigast vid 60 års ålder och var livsvariga. En avgift utgick motsvarande 10 % av livbåtsmannens lön. Därav fick Sällskapet uttaga högst sex tiondelar av livbåtsmannen. Ett statsbidrag lämnades, motsvarande 5 % av lönen.

I samband med att 1944 års reglemente för pensionsanstalten ersattes av 1961 års reglemente bemyndigade Kungl. Maj:t HPA att träffa nytt avtal med Sjöräddningssällskapet i enlighet med förslag som framlagts i prop. nr 80 till 1961 års riksdag. Avtal slöts mellan Sällskapet och HPA den 16 juni 1961 och trädde i kraft den 1 juli 1961.

Genom detta avtal omlades pensioneringen av livbåtsmän på sådant sätt att den i väsentliga avseenden liknade systemet i 1961 års reglemente. Pensionerna blev sålunda temporära, dvs. upphörande vid 67 år, men började tidigast vid 60 års ålder. Storleken av pensionen berodde på livbåtsmans tjänstetid och pensionsgivande lön. Sällskapet betalade HPA tre procent av livbåtsmannens lön. Statsbidrag utgick i form av ett engångsbidrag om 240 000 kr.

Sjöräddningssällskapet har den 20 november 1978 hos HPA hemställt om överläggningar med HPA:s direktion rörande gällande avtal om pensioneringen av Sällskapets livbåtsmän. Såsom skäl för sådana överläggningar anförde Sällskapet att det fann att avtalet numera ej motsvarar dagens krav.

Direktionen delar Sällskapets uppfattning att nu gällande avtal om pensioneringen av Sällskapets livbåtsmän är föråldrat. Som nämnts bygger avtalet huvudsakligen på de principer som lägg till grund för 1961 års reglemente för pensionsanstalten. Detta reglemente har år 1972 ersatts med nya regler om väsentligt förbättrade pensioner för pensionsanstaltens pensionstagare i övrigt.

Den tjänst som Sällskapets livbåtsmän utför är i mycket jämförlig med tjänst i handelsflottan. Det är därför enligt direktionens mening skäligt att livbåtsmännen tillerkännes pensionsförmåner likartade med dem som enligt nu gällande regler utgår till yrkessjömän i handelsflottan.

Direktionen har låtit inom pensionsanstalten upprätta en tablå över de livbåtsmän, som skulle beröras av en sådan reform, utvisande bl. a. de pensioner som vid nu gällande hasbelopp kan tänkas bli intjänta av dem (*Bilaga A*).¹ Såvitt framgår av tablå syns den årliga utgiften för pensioner åt livbåtsmän normalt bli begränsad till mellan 60 000 och 100 000 kr. Eventuella avgångar ur Sällskapets tjänst eller dödsfall före 65 (67) år kommer att minska de angivna beloppen.

Kostnaderna för pensioneringen av livbåtsmännen är så ringa och Sällskapets verksamhet av så stort värde för sjöfarten och samhället i övrigt att

¹ Bilagan här utesluten.

det synes föga påkallat att lägga detta att betala bidrag till pensioneringskostnaden. Direktionen har under hand erfarit att Sveriges redareförening och Rederiföreningen för mindre fartyg inte har något att erinra häremot.

Med den angivna utgångspunkten ifrågasätter direktionen om frågan om livbåtsmännens pensionering främdeles bör regleras genom avtal. Naturligare synes vara att i stället genom ändring av 1972 års kungörelse om sjömanspension likställa tjänst som livbåtsman hos Sällskapet med sjömansskattetid för manskap.

Direktionen vill i detta sammanhang understryka att den inte haft anledning att i detta sammanhang överväga huruvida tillämpningsområdet för 1972 års pensionskungörelse bör vidgas till att omfatta även andra personalkategorier. Enligt direktionens mening intar livbåtsmännen i förevarande avseende en särställning därför att deras pensionering sedan länge omhänderhas av pensionsanstalten.

Under återopande av vad sålunda anförts får direktionen anhålla att regeringen måtte låta föranstalta om ändring av kungörelsen den 2 juni 1972 om sjömanspension (SFS 1972: 412) på sätt ovan angivits, så att med sjömansskattetid som manskap likställas tid under vilken sjöman varit anställd såsom livbåtsman hos Sjöräddningssällskapet ävensom i anslutning därtill att Sällskapet måtte befrias från skyldighet att betala redareavgift.

I handläggning av detta ärende har deltagit G Lindencrona, ordförande, G Karlsson, vice ordförande, N Grenander och L Tygesen, ledamot respektive ersättare, samt C G Gyllenhaal, ledamot och pensionsanstaltens direktör. Samråd har underhand skett med ledamoten O Tell, vilken anslutit sig till direktionens uppfattning i frågan.

G Lindencrona

C G Gyllenhaal

Sammanställning av remissyttranden

1 Allmänna synpunkter

Betänkandet har mottagits positivt av det övervägande antalet remissinstanser. Vissa instanser är dock kritiska mot en del av utredningens förslag och anser att andra, mer angelägna reformförslag bör genomföras.

Förslagen i betänkandet tillstyrks helt av *sjöfartspolitiska utredningen* (1977:05), *Svenska sjöfolksförbundet* och *Sveriges redareförening*. Sjöfolksförbundet framhåller att förslagen inte fullt ut tillgodoser de krav förbundet ställde upp i en skrivelse till kommunikationsdepartementet i oktober 1974. Förbundets representant i utredningen ansåg det ändå möjligt att ställa sig bakom dessa utan reservation. Även *riksförsäkringsverket* redovisar en positiv grundinställning. *Försäkringsinspektionen*, *statens personalpensionsverk* och *Rederiföreningen för mindre fartyg* förklarar att de, bortsett från en mindre detalj, inte har något att erinra mot innehållet i betänkandet.

RRV menar att det numera saknas behov av en särskild sjömanspensionering. Det bör därför inte fattas några beslut om nya förpliktelser från statens sida. Utredningsförslagen kan enligt *RRV* innebära nya hinder för att framdeles slopa sjömanspensioneringen eller överföra den till kollektivavtal.

Kritik mot innehållet i betänkandet förs också fram av *sjöfartsverket* och *direktören för HPA*. Den senare tar i sitt omfångsrika yttrande upp även en rad frågor som inte har behandlats i betänkandet. Några av dessa, som rör samordning med befälspensioner och förbättringar av vissa äldre befäls-pensioner, aktualiseras också av *Sjöbefälets pensionskassa* resp. *Svenska maskinbefälsförbundet*.

2 Behovet av en fortsatt sjömanspensionering

Sjöfartsverket: Så länge inte utredningens material kompletteras med hälsoundersökningar och med de uppgifter om hälsoförhållanden som finns tillgängliga i HPA:s arkiv, måste det förutsättas att enkätundersökningens resultat är riktiga, dvs. att sjukdomsfrekvensen och arbetslöshetsfrekvensen är högre bland sjömän över 55 år än bland de flesta andra yrkesgrupper i samma ålder. Det måste alltså förutsättas att sociala skäl talar för att en sjömanspensionering med möjlighet till pensionsuttag från 55 års ålder bör bibehållas. Då utredningen ifrågasätter det sociala behovet av en sjömanspensionering, kan det anföras att framför allt de utvidgade möjligheterna till förtidspension alternativt delpension från 60 års ålder kan ha minskat behovet av sjömanspension något för dem som fyllt 60 år.

Senast i det ovan återgivna departementschefsuttalandet från år 1972 har det förutsatts, att pensionsnivån skulle läggas så, att full pension vid 55 år gav ett väsentligt bidrag till försörjningen men först vid högre ålder gav en godtagbar försörjning. Det betyder att ilandgångna sjömän förutsattes komplettera sin sjömanspension med inkomster av annat slag, dvs. inkomst av anställning. Utredningens slutsats (sid. 31), att det kan ifrågasät-

tas om enbart sociala skäl motiverar ett bibehållande av sjömanspensioneringen bland annat emedan en del av pensionstagarna förvärvsarbetar i land, innebär således i den delen, att det sociala behovet av en sjömanspensionering ifrågasätts emedan denna fungerar som det var avsett. Utredningen har inte visat hur höga inkomster de ilandgångna sjömännen har. Tills vidare får det därför förutsättas att det finns ett socialt behov av sjömanspension även för dem som fått anställning i land. Däremot kan medges att de sociala skälen för en sjömanspensionering är svagare för dem som fortsätter i sjömansyrket. Här finns närmast det skälet för pensionsrätt, att sjömanskollektivet under ett antal år har tjänat in en rätt till pension genom att arbeta för en lön, som annars kunde ha varit högre.

Sjöfartsverket instämmer i att behovet av att få en stabil kår av goda sjömän utgör ett skäl för att behålla en sjömanspensionering.

RRV: De stora förändringarna inom socialförsäkringsområdet – sänkt pensionsålder, reformen om deltidspension och bättre möjligheter att få förtidspension p. g. a. arbetsmarknadsmässiga skäl – talar enligt RRV:s mening för att behoven av en särskild sjömanspensionering numera saknas. Alljämt finns dock möjligheten för de avtalsslutande parterna att överenskomma om ett pensionssystem som kompletterar gällande obligatoriskt system. Enligt RRV:s bedömning bör därför beslut fattas om att nya förpliktelser från statens sida inte uppkommer från viss tidpunkt.

De av utredningen nu föreslagna förändringarna kan enligt RRV:s mening innebära nya hinder för att sjömanspensioneringen framdeles slopas eller övergår till att vara grundad på kollektivavtal.

3 Sjömanspensioneringens framtida utformning. Lag eller kollektivavtal?

Sjöfartsverket: Sjöfartsverket har intet att erinra mot att sjömanspensioneringen förs över från lag till kollektivavtal, om enighet om ett avtal kan uppnås. Med hänsyn till den fondering för att trygga framtida pensionsutbetalningar, som torde bli nödvändig om statens befattning med pensioneringen upphör, kan det dock ifrågasättas om inte alternativet med kollektivavtal blir dyrare för sjöfartsnäringen till en början. Enligt verkets uppfattning bör dock, såsom framgår nedan i avsnittet om sjömanspensioneringens ekonomi, något slags avsättningar för framtiden göras oavsett om pensionssystemet grundas på författning eller på kollektivavtal.

Verket instämmer i vad utredningen anfört om de ekonomiska ansvarsförhållandena vid en framtida omläggning av systemet, utom i uttalandet att det får bli parternas sak att överenskomma om hur pensionsförmånerna skall tryggas. Om staten överlåter ansvaret för en socialt motiverad pensionering till kollektivavtalsparterna, bör staten se till att verksamheten läggs upp på ett sätt som allmänt godtas för tryggande av pensionsutfästelser.

Direktören för HPA: – – – Svaret på den frågan är för mig helt klart: Visst kan sjömanspensioneringen bli kollektivavtalsgrundad men under tre förutsättningar:

- a. att staten fortsätter att vara pensioneringens garant,
- b. att staten fortsätter att uppbära redareavgifterna,
- c. att staten fortsätter att bokföra pensionsgrundande tid.

— — —

De fyra faktorer för vilka nu redogjorts – de speciella intjänandereg-

lerna, ovissheten om sjöfolkets seglationsvanor, konjunktürkänsligheten hos sjöfarten och penningvärdets fall -- framtvingar var för sig betydande fondbildning, om statens garanti försvinner. Kan verkligen någon tro att redarna skall vara i stånd att bygga upp så stora fonder att de kan ersätta statens garanti? Jag kan det ej.

De två övriga omständigheter, som enligt min mening måste anses utgöra förutsättningar för ett kollektivavtalsgrundat system -- att staten även i fortsättningen uppbär redareavgifterna och bokför pensionsgrundande tid -- är naturligtvis av långt mindre vikt än den statliga garantin. Det tycks mig emellertid föga rimligt att ersätta nuvarande osedvanligt smidiga, ändamålsenliga och billiga metoder för denna uppbörd och bokföring med metoder som måste bli betydligt mer tungrodda, omständliga och kostsamma.

Mina slutsatser av vad jag sagt under närmast föregående avsnitt är följande:

Ett pensionssystem, liknande det nuvarande men utan statlig garanti, går ej att genomföra.

Med statlig garanti men utan statlig uppbörd av avgifter och bokföring av tid kan ett sådant system visserligen genomföras, men det bleve betydligt mer tungrovt och dyrt än vad nu är fallet.

— — —

Sjöfarten har många pålagor och redareavgiften är en av de minst betungande. Det synes mig emellertid både rimligt och rationellt att staten nu återtar fulla ansvaret för den särskilda sjömanspensioneringen genom att i fortsättningen bekosta pensioneringen och dess administration. Några traktatmässiga hinder för ett sådant stöd till sjöfarten existerar knappast. Problemet om fondernas placering skulle därmed också vara ur vägen. Följaktligen bör redareavgiften avskaffas.

Sjöfartspolitiska utredningen: — — — Samtidigt vill sjöfartspolitiska utredningen understryka att den finner det naturligt att det sker en omläggning av sjömanspensioneringen innebärande att denna i fortsättningen grundas på kollektivavtal i stället för författning.

4 Pension till utländska sjömän bosatta utanför Sverige

Riksförsäkringsverket: Utredningens förslag till författningsändring är alltför långtgående enligt riksförsäkringsverkets mening, då avsikten med bestämmelsen endast är att öppna möjlighet för ett litet antal utländska sjömän med speciella förhållanden att erhålla en grundtrygghet. Riksförsäkringsverket anser att det begränsade syftet bättre tillgodoses genom en ändring i 8 § kungörelsen av den lydelse som framgår av bilaga.

Bilaga

8 §

Om särskilda skäl föranleder det, får pensionsanstalten tillerkänna sjöman sjömanspension även om rätt till pension ej föreligger enligt denna kungörelse eller bestämma pensionen till högre belopp än som följer av 4 § första och andra styckena, 5 och 6 §§.

Nuvarande lydelse:

Föreslagen lydelse:

Pensionsanstalten får tillerkänna utländsk sjöman, som ej är bosatt i Sverige, sjömanspension även för tid från och med den månad han fyller 65 år med belopp som tillsammans med annan pensionsförmån högst motsvarar folkpension jämte pensionstillskott.

Sjöfartsverket: Sjöfartsverket tillstyrker utredningens förslag.

I författningstexten har förslaget endast markerats genom det föreslagna tillägget i 8 §, att HPA, om särskilda skäl föranleder det, får tillerkänna sjöman sjömanspension till högre belopp "eller för längre tid" än som följer av 4 § första och andra styckena, 5 och 6 §§. Härefter kan för det första invändas, att "eller för längre tid" täcks redan av den hittillsvarande formuleringen "tillerkänna sjöman sjömanspension även om rätt till pension ej föreligger enligt denna kungörelse". För det andra säger formuleringen nästan ingenting om vilka fall som avses. Sjöfartsverket ansluter sig till det förslag till formulering som framlagts i riksförsäkringsverkets yttrande.

Direktören för HPA: Utredningen säger i betänkandet att den finner det angeläget att utländsk, ej i Sverige bosatt sjöman, som lång tid seglat i svenska skepp, även efter 65 års ålder skall få en grundtrygghet inom den svenska pensioneringen, dvs. högst folkpension jämte pensionstillskott.

Någon undersökning av hur många utlänningar som kan behöva sådan förlängd pension har utredningen ej gjort.

Till en början vill jag framhålla, att även en svensk sjöman torde böra få samma förmån som utländsk sjöman om förhållandena i övrigt är lika.

Vidare tycks det mig angeläget att det undersöks om inte fasta regler skulle kunna gälla, exempelvis att pensionsberättigade bosatta i vissa länder får möjlighet att välja mellan temporär och livsvarig sjömanspension. Då skulle den vanskliga behovsprövningen kunna undvikas och storleken av pensionen bleve även efter fyllda 65 år beroende på hur länge han eller hon tjänstgjort i den svenska handelsflottan.

Innan beslut i frågan fattas synes en närmare undersökning böra göras av det behov, som föreligger, och de särskilda svårigheter som kan uppstå vid avpassande av den livsvariga pensionens storlek och dess utbetalning.

RRV: Utredningen föreslår ökad grundtrygghet för utländska sjömän som fyllt 65 år genom ändring av kvalificeringsreglerna för folkpension.

RRV ifrågasätter om en ändring av nuvarande regler för kvalificering till folkpension i princip inte även berör andra grupper än sjömän. Utredningen har inte belyst denna fråga och RRV kan därför inte tillstyrka en förändring på presenterat underlag.

RSV: Enligt utredningens förslag kan de sjömän, som inte har en sammanlagd pension motsvarande svensk folkpension jämte pensionstillskott beviljas sjömanspension även efter fyllda 65 år. Den pensionen beskattas enligt punkt 2 av anvisningarna till 53 § kommunalskattelagen (KL) i Sverige. I de dubbelbeskattningsavtal som finns mellan Sverige och olika länder har beskattningsrätten av ifrågavarande pension oftast lagts på hemviststaten.

RSV vill fästa uppmärksamheten på att i de fall beskattning sker i Sverige extra avdrag för folkpensionärer enligt 50 § 2 mom. KL inte kommer att kunna tillämpas på dem som får förlängd sjömanspension. De sjömän som beviljas sjömanspension även efter fyllda 65 år är i normalfallet inte bosatta i Sverige. De kommer då inte heller att få extra avdrag som folkpensionär.

Dessa personer får alltså betala skatt på en inkomst som kanske helt eller till viss del skulle undgått beskattning om de varit bosatta i Sverige.

5 Utbyte av sjömanspension mot engångsbelopp

Utredningens förslag tillstyrks av *riksförsäkringsverket* och *sjöfartsverket*.

Direktören för HPA: I allt väsentligt delar jag utredningens uppfattning på denna punkt.

Vid bedömning av frågan torde en avvägning böra göras mellan å ena sidan en pensionsberättigads intresse av att få pension som årlig pension, även om beloppet är litet, och å andra sidan statens intresse av att inte besväras med en massa småpensioner. Härvid bör dock framhållas, att besväret och kostnaden för småpensionerna inte är särskilt omfattande sedan dessa väl beviljats. Datamaskincentralen för administrativ databehandling (DAFA), som sköter utbetalningen, betingar sig för närvarande 52 öre per utbetalning jämte en mycket ringa licensavgift. HPA:s arbete med dessa pensioner är så litet att det kan anses försumbart men en massa pensioner på ett par tre hundralappar om året skall HPA ändå inte behöva betala ut.

— — —

Erfarenheten inom pensionsanstalten pekar på att även förhållandevis små pensioner, som givetvis spelar en marginell roll för pensionstagarens försörjning, ändå har förvånande stor betydelse för pensionstagarens ekonomi. Gränsen tycks mig därför böra sättas något lägre än vad utredningen föreslagit eller till en tredjedel av basbeloppet i stället för till hälften därav.

I kronor räknat skulle det nu göra 4 367 kr. i stället för 6 550 kr. Uthytte bör ej heller ske, i fall där årsbeloppet skulle överstiga 8 % av basbeloppet, dvs. i dagens läge 1 048 kr.

Beträffande möjlighet för pensionstagare att när särskilda skäl föreligger få sin pension utbytt mot ett kapitalbelopp är jag ganska tveksam.

I och för sig synes det tilltalande att en pensionstagare, som har behov av kontanter för att skaffa bostad eller ny verksamhet, skulle kunna byta ut sin pensionsrätt mot ett kontant kapitalbelopp.

Redan nu föreligger det sådan möjlighet för pensionsberättigade med rätt till tjänstepension i befälsklass enligt reglerna i 1944 års reglemente. Villkor härför är bl. a. att de ej har fyllt 55 år. Någon kännedom om dessa utbyten ur de pensionsberättigades synpunkter varit fördelaktiga eller ej har de inom HPA tjänstgörande inte men däremot en allmän känsla av att utbyte inte sällan knappast blev så bra som den pensionsberättigade tänkt sig. Redan avbränningen i preliminär inkomstskatt är ganska ansevärd men dessutom troligen rätt ofta i underkant med kvarskatt i slutet på följande år som följd. Dessutom är omräkningsreglerna ganska ofördelaktiga för de pensionsberättigade.

Den prövning av särskilda skäl, som utredningen förutsätter, kan tyvärr befaras bli antingen för summarisk eller för betungande. Sådan prövning är

litet främmande för HPA:s hittillsvarande verksamhet, som ju består i att ge sjömännen deras rätt och inte att pröva deras behov.

Innan frågan om denna del avgörs, synes mig en stjäcksprovsundersökning av verkningarna av utbyte av tjänstepensionsrätt i befälsklass böra göras.

Försäkringsinspektionen: Utredningen har föreslagit att i vissa fall skall engångsbelopp utbetalas i stället för pension. I förslaget om ändring i kungörelsen om sjömanspension återspeglas detta i 11 § och övergångsbestämmelsernas punkt 3. Inspektionen föreslår att på bägge dessa ställen i sista meningen efter sista ordet regeringen följande tillägg görs: "eller av den myndighet som regeringen bestämmer".

RRV: I likhet med utredningen ser RRV administrativa fördelar med att mindre pensionsbelopp automatiskt blir utbytta mot ett engångsbelopp.

Utredningen föreslår att det automatiska utbytet skall ske när kapitalbehovet inte överstiger halva hasbeloppet. Enligt RRV:s mening bör gränsen för när utbyte skall ske mot engångsbelopp sättas genom en avvägning av administrationskostnaderna och de skäl som talar för periodisk utbetalning. Då utredningen inte närmare belyst administrationskostnaderna kan RRV inte ta ställning till vilken gräns som bör sättas för när periodisk utbetalning alltid bör kunna utbytas mot engångsbelopp genom beslut av pensionsanstalten.

Med hänsyn till de motiv som utgör grunden för nuvarande sjömanspensionering ifrågasätter RRV om utbyte efter särskild prövning skall kunna ske till engångsbelopp när pensionen inte är obetydlig.

RSV: Utredningen anser det lämpligt att sjömän som är skattskyldiga till Sverige upplyses om skattekonsekvenserna innan beslutet om utbyte meddelas.

RSV stöder denna tanke men vill framhålla att det inte ankommer på RSV att svara för sådan upplysning. RSV är dock berett att biträda vid utformningen av informationsskrift i frågan.

6 Sjömanspensioneringens ekonomi. Storleken av sjömanspensionen

Riksförsäkringsverket har inte något att erinra mot förslaget att sjömanspensionerna generellt höjs med fem procent.

Sjöfartsverket: Mot bakgrund av de slutsatser, som verket kommit till i det föregående, anser verket att de för yrkesgruppen sjömän vanliga svårigheterna vid fyllda 55 år – nedsatt arbetsförmåga som kanske likväl inte är nedsatt med hälften, samt nedsatt möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete – bör kompenseras genom att de ovannämnda utbyggnaderna av den allmänna pensioneringen, vilka gäller från fyllda 60 år, kompletteras med en rätt till utbyggd sjömanspension i åldern 55–59 år. Verket syftar härvid inte på en komplettering av förtida uttag av ålderspension. I första hand åsyftar verket att de förutsättningar som enligt 7 kap. 1 § och 13 kap. 1 § lagen (1962: 381) om allmän försäkring berättigar till förtidspension från fyllda 60 år, skall kunna berättiga sjöman till utbyggd sjömanspension från fyllda 55 år. Han skall därvid inte vara skyldig att söka arbete till sjöss. Sjömannen bör med intyg från försäkringskassa styrka hos HPA, att förutsättningarna är uppfyllda. Därest förmågan eller möjligheten att bereda sig inkomst genom arbete väsentligt förbättras för sjömannen, skall HPA indraga eller minska utbyggnadsdelen av sjömanspensionen med hänsyn till förbättringen, jfr vad som gäller om förtidspension enligt 16 kap. 7 § lagen om allmän försäkring.

En komplettering av rätten till delpension ligger redan i sjömanspensionens nuvarande konstruktion, och sjöfartsverket vill inte framlägga något förslag om ytterligare komplettering med hänsyn till de kostnader detta skulle kunna medföra.

Beträffande frågan om till vilket belopp sjömanspensionen skulle byggas ut för en iflandgående sjöman, som fyllt 55 år, som inte har rätt till förtidspension men skulle ha det om han fyllt 60 år, anser verket det naturligt att sjömanspensionen bör maximeras till det belopp ovanför vilket samordning inträder enligt 6 §, dvs. basbeloppet $\times 1,5 \times 1,72$.

I ovanstående avsnitt om enkätundersökningen angavs att 268 personer i åldersgruppen 55–60 år hade besvarat enkäten och att 73 av dem saknade anställning, 67 av dessa uppbar sjömanspension. Med hänsyn till sjöfartsverkets nu framlagda förslag om förbättringar i åldersgruppen 55–59 år kan anföras, att 227 personer i denna åldersgrupp (födda 1917–1921) hade besvarat enkäten och att 56 av dem saknade anställning. Avsaknad av anställning är ju en förutsättning för utbyggd sjömanspension enligt sjöfartsverkets förslag.

En förutsättning för sådan rätt till förtidspension, som man kan erhålla från 60 års ålder, är att den försäkrade uppburit ersättning från erkänd arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd viss tid. Det bör vid en bedömning av de ekonomiska konsekvenserna av sjöfartsverkets förslag vara möjligt att hos arbetsmarknadsstyrelsen och riksförsäkringsverket erhålla uppgift om hur många personer som kan bli aktuella. Emellertid kan det komma att visa sig att de ekonomiska konsekvenserna är svårbedömda. Verket föreslår att i 8 § kungörelsen om sjömanspension införs en bestämmelse om rätt för HPA att meddela utbyggd sjömanspension i de avsedda fallen men inte skyldighet att göra det. Således samma konstruktion som beträffande förlängd pension åt utländska sjömän. Denna konstruktion medger också ekonomiskt utrymme för en föreskrift i 4 § om generell uppräknings av pensionerna, dock med ett lägre procenttal.

Det som sjöfartsverket föreslagit får till följd, att pensionsförmånerna inte blir likformiga. Det kan då frågas varför den ene sjömannen, som intjänat rätt till sjömanspension, skall behöva få mindre än den andre, som inte har fler intjänade månader. Till detta kan svaras att redan hela pensionssystemet är uppbyggt så, att det stora flertalet, som slutar i yrket innan de kvalificerat sig för sjömanspension, indirekt betalar för det lilla fåtalets pensionering. Vidare kan anföras att 8 § kungörelsen om sjömanspension redan i dag medger möjlighet till olikformiga pensionsförmåner. Då kritik framförts mot sjömanspensioneringen som sådan i andra remissyttranden, och då det även enligt sjöfartsverkets uppfattning finns fall där rätten till sjömanspension inte betingas av sociala skäl, anser verket att sjömanspensioneringens framtida existens tryggas på ett bättre sätt, om man anpassar sjömanspensioneringen till de sociala behoven, än om man med ringa beaktande av dessa genomför generella pensionspåslag. Verkets förslag torde också, genom att det bättre tillgodoser sjömannens trygghet, på ett effektivare sätt stimulera dessa att stanna i yrket.

— — —

Av utredningen framgår (sid. 55), att en del av det belopp, som utgår enligt 1972 års kungörelse om sjömanspension, finansieras av sjömanspensionsfonden, medan resten ej täcks av denna. Det framgår också att efterhand som tiden går, måste finansieringen av pensioneringen enligt 1972 års kungörelse till allt större del ske genom fördelningssystemet, dvs. pensionsutbetalningar av löpande inkomster i form av redareavgifter. Sjö-

fartsverket vill i det sammanhanget ställa frågan, om det står i överensstämmelse med de grunder som eljest tillämpas i samhället när det gäller säkerheten för framtida pensionsutbetalningar, att man förlitar sig på framtida löpande inkomster från den svenska sjöfartsnäringsgrenen, vars framtid är högst oviss. Om denna synpunkt är riktig, torde tryggheten för framtida pensionsutbetalningar böra säkras antingen genom att staten påtager sig ett ekonomiskt ansvar i sista hand eller genom liknande krav som eljest gäller för tryggnad av pensionsutfästelser.

Som jämförelse kan nämnas, att den på grundval av kollektivavtal gällande pensioneringen av sjöbefäl i Sjöbefälets pensionskassa enligt inhämtad uppgift styrs av placeringsreglerna m. fl. regler i lagen om understödsföreningar.

Systemet med att de gamla fonderna äts upp (i bästa fall fransett buffertkapitalet) och att redareavgifterna endast skall täcka utgifterna för löpande pensionsutbetalningar måste betecknas som osunt, eftersom det innebär att vår sjöfartsgeneration inte bär alla kostnader för sina anställda. Särskilt gäller denna kritik mot fördelningsprincipen, om ansvaret för pensionsutbetalningarna skall vila på en enda näringsgren.

I femårsundersökningen har anförts (sid. 109): "Av tablan framgår bl. a. att de pensionsförpliktelser, som f. n. (juli 1978) finns samlade inom den nya pensioneringen enligt 1972 års kungörelse, representerar en nettokostnad för denna pensionering som har ett kapitalvärde den 1 januari 1978 om 80,5 milj. kr., om basbeloppet ökar 7 % årligen och 85,9 milj. kr. om basbeloppet ökar 8 % årligen."

Det anförda torde innebära att om man, med bortseende från skillnaden högst ett år i kapitalvärdenas datering, lägger ihop nuvärdet av alla de förpliktelser som i juli 1978 fanns samlade inom sjömanspensioneringen, dvs. förpliktelser enligt äldre reglementen och enligt 1972 års kungörelse, så uppgår summan (vid 7 % årlig ökning av basbeloppet och vid ränteantagandet 7 %) till $168,0 + 80,5 = 248,5$ miljoner kr. Då fonderna uppgår till 193,5 miljoner (bokfört värde), skulle det i princip behövas 55 miljoner kronor för att inte belasta framtidens sjöfart eller staten med redan uppkomna förpliktelser. Med hänsyn till olika osäkerhetsfaktorer kan det angivna beloppet endast anses som ett närmevärde.

Uppenbarligen skulle det över huvud taget inte finnas utrymme för några förbättringar alls i sjömanspensioneringen, om det påtalade förhållandet nu skulle rättas till i sin helhet. Ett ekonomiskt sundhetskrav måste emellertid vara att skulden till framtiden inte ytterligare ökas och att åtgärder vidtas för att nå detta mål.

Sjöfartsverket besitter inte de erforderliga kunskaperna på detta område men har dock velat peka på problemet med tryggheten för framtida pensionsutbetalningar.

Som huvudregel skall enligt utredningens förslag sjömanspensionernas belopp höjas med 5 procent, vilket är den höjning som utredningen ansett att det finns utrymme för. Som ovan påpekats, torde författningstexten inte motsvara detta förslag, då regeln om att sjömanspension inte får beräknas till högre sammanlagt belopp än som motsvarar ett och ett halvt basbelopp (vid uttag från 55 års ålder) kvarstår oförändrad. Om en generell höjning av sjömanspensionerna genomförs, bör författningstexten justeras så, att höjningen kommer att avse även maximibeloppen och de belopp vid vilka samordning skall ske.

Direktören för HPA: När den allmänna pensionsåldern den 1 juli 1976 sänktes till 65 år, avkortades sjömanspensionens varaktighet med två år.

Alla pensionsberättigade som är födda efter den 30 juni 1921 drabbades av denna självklara nedskärning. Det framstår i och för sig såsom mycket rimligt att den besparing, som därigenom uppkom, används till en generell höjning av pensionerna.

Emellertid kan det finnas anledning att fundera över om det inte är rimligare att använda besparingen på ett annat sätt. En höjning på en jugondel torde inte spela nämnvärd roll för pensionstagarna.

— — —

Den nuvarande mycket höga tröskeln mellan pensionsberättigade och icke pensionsberättigade är enligt min mening det största problemet att behandla vid en översyn av sjömanspensioneringen och jag tar upp det som första fråga i det avsnitt av detta yttrande, där jag skriver om sådant som utredningen ej tagit upp.

Jag avstyrker därför att sjömanspensionen höjs med 5 % och föreslår att motsvarande belopp i stället läggs på en uppmjukning av gränsen mellan pensionsberättigade och icke pensionsberättigade.

RRV: Med hänsyn till vad tidigare anförts bör utgiftsbesparingar i fonderna inte användas till en uppräknig av sjömanspensionerna då en sådan förändring sannolikt skulle ytterligare försvåra möjligheterna att avveckla nuvarande förmånssystem.

7 Fondförvaltningen

Sjöfartsverket: Sjöfartsverket tillstyrker att placering skall kunna ske även i aktier, dock inte rederi- eller varvsaktier. Frågan om aktieandelens storlek torde få bedömas av andra remissinstanser.

Direktören för HPA: Enligt min mening bör syftet med HPA:s fondförvaltning vara att förvaltningen skall ge så gott resultat som möjligt.

— — —

Jag vidhåller därför min mening att nya föreskrifter bör utfärdas rörande medelsplaceringen, innebärande att högst 50 % av fondmedlen må placeras i aktier. Någon saklig anledning att åsätta HPA någon etikett som sedan "av principiella skäl" skulle framtinga placering av den helt övervägande delen av fonden i nominella värden finns enligt min mening ej. Om sådant bemyndigande ej lämnas och staten ej övertar jämväl det ekonomiska ansvaret för pensioneringen, måste troligen redareavgiften höjas ganska avsevärt inom relativt kort tid.

Försäkringsinspektionen: För handelsflottans pensionsanstalts pensionsfond är placeringsbestämmelserna direkt knutna till 274 § FL. Inspektionen förutsätter att denna bindning bibehålls även efter genomförandet av de ändringar av denna paragraf som kan bli följden av kapitalmarknadsutredningens förslag.

De i den s. k. femårsutredningen gjorda beräkningsantagandena beträffande framtida ränta och inflation är ju med nödvändighet ganska osäkra. Om den framtida utvecklingen skulle skilja sig väsentligt från dessa antaganden kan detta påverka sjömanspensioneringens ekonomi. I ett ogynnsamt fall kan det framtinga en höjning av redareavgifterna.

Kammarkollegiet: Kammarkollegiet har yttrat sig 1978-06-01 över slutbetänkandet från kapitalmarknadsutredningen. Förslaget till justering av stadgarna för handelsflottans pensionsanstalts placeringsfond hälsades däri visserligen med tillfredsställelse. I motsats till sjömanspensionsutred-

ningen ansåg kollegiet emellertid inte justeringen tillräcklig. Kollegiet vidhåller sin uppfattning att en längre gående liberalisering av placeringsreglerna är motiverad. Upp till i varje fall 50 procent av fondmedlen bör kunna investeras i aktier vars kurser finns noterade vid Stockholms fondbörs.

Sjömanspensionsutredningen har gjort vissa beräkningar av värdet av de framtida pensionsförpliktelser som belastar ifrågavarande fondmedel. Beräkningarna visar bl. a. att tillgångarna med någon marginal överstiger förpliktelserna. Beaktas bör dock att dessa kalkyler avser en mycket lång tidsperiod och grundar sig på bestämda antaganden om inflationstakt och avkastningsnivå under denna. Erfarenheten lär att prognoser i angivna hänseenden är vanskliga att göra för betydligt kortare tid än vad det här rör sig om. Resultatet av kalkylerna måste därför betraktas som osäkert. Klart synes emellertid vara att möjligheterna för handelsflottans pensionsanstalts placeringsfond att infria sina åtaganden ökar om urvalet av investeringarna breddas genom en liberalisering av placeringsreglerna.

8 Administrationen av sjömanspensioneringen

Remissinstanserna delar i allmänhet utredningens åsikt att den nuvarande administrationen bör behållas t. v. i avvaktan på ett ev. kollektivavtal.

Sjöfartsverket instämmer i utredningens uttalande, att det är av vikt att den erfarenhet som finns samlad inom HPA förblir intakt under ett antal år framöver. Verket framhåller också att en radikalt minskad arbetsbelastning i framtiden kan motivera att arbetsuppgifterna förs över till riksförsäkringsverket. *Direktören för HPA* finner det troligt att verksamheten på sikt kommer att minska i omfång. Någon nämnvärd minskning i arbetet torde inte uppkomma med anledning av att småpensioner byts ut mot engångsbelopp. Däremot kommer en betydande minskning av arbetsbördan att uppstå när den stora mängden av ansökningar om pension enligt 1944 års reglemente börjar avta.

Enligt *RRV* talar administrativa fördelar för att mindre, fristående statliga pensionsinrättningar inordnas i ett samordnande organ. *RRV* anser därför att övervägande skäl talar för att verksamheten förs över från HPA till riksförsäkringsverket och lokaliseras till Göteborgs allmänna försäkringskassa. *Statens personalspensionsverk* finner att beröringspunkterna mellan verket och sjömanspensioneringen inte motiverar en förläggning av dess administration till verket.

9 Övriga frågor

9.1 Tröskeffekter i 1972 års kungörelse

Direktören för HPA: Som en inledning till behandlingen av den första frågan, gränsen mellan pensionsberättigade och icke pensionsberättigade, vill jag söka belysa vad jag kallar "tröskelfenomenet" hos 1972 års regler.

I 1944 års system är tröskeln mellan pensionsberättigade och icke pensionsberättigade obetydlig. Den, som har 36 månader eller litet mer, får pension men med ett mycket litet årsbelopp. Den som har kortare tid, får på ansökan sina hyresavgifter tillbaka, dock utan ränta, för manskap tidigast vid 55 år, för befäl utan den begränsningen.

1961 års system har ingen tröskel. Gränsen för pensionsrätt ligger vid 72

manskapsmånader (befälstid räknas inte). Över den gränsen är pensionens årsbelopp 2 % av pensionsgivande lön fr. o. m. den 73:e månaden t. o. m. 120:e månaden. För tid därefter räknas 3,3 % av sådan lön intill dess högsta pensionsrätt uppnåtts.

1972 års regler är helt annorlunda. Minimitiden är som nämnt 120 månader mellan 30 och 60 år varav minst 80 månader efter 40.

Den som bara har 119 månader får sålunda enligt reglerna ingenting alls.

Den som har 120 månader får däremot räkna bort blott de första 40 månaderna som värdelösa när det gäller framräkning av pensionens årsbelopp. Övriga 80 månader (som ju måste ligga efter 40 års ålder) ger honom eller henne 0,9 % av basbeloppet per månad i årlig pension. Resultatet blir vid nuvarande basbelopp en årlig pension om 9 432 kr. $\left(\frac{0,9}{100} \text{ ggr } 80 \text{ ggr } 13\,100\right)$ eller under hela pensionstiden 94 320 kr.

En tillnärmelsevis så hög tröskel torde knappast förekomma inom något annat pensionssystem.

Tröskeln har också lett till svårigheter i praktiken. Med stöd av en föreskrift i 8 § av 1972 års kungörelse om sjömanspension, enligt vilken direktionen, om särskilda skäl föranleder det, får ge sjöman pension även om rätt därtill ej föreligger eller bestämma pensionen till högre belopp än vad bestämmelserna medger, har direktionen därför infört en avtrappningsregel.

Avtrappningsregeln ser ut så här:

Den pensionssökande, som inte har 120 månader mellan 30 och 60 år eller inte 80 månader därav mellan 40 och 60 får pension med nedsatt belopp, om han eller hon har mer än 108 månader mellan 30 och 60 och mer än 72 mellan 40 och 60.

Pension till sådan sökande beviljas normalt inte förrän från 60 år. Då någon förhöjning på grund av senare uttag därför ej kan medges, innebär redan detta en minskning med 50 % i förhållande till 120-månaderssjömanen. Han eller hon kan ju ha sin pension under tio år medan den som får pension med nedsatt belopp uppbär den blott under fem.

Pensionen räknas ut på så sätt, att den tid den sökande skulle kunna åberopa, om minimitidsföreskrifterna ej hade funnits, läggs till grund för uträkning av ett pensionsbelopp som därefter minskas med en tolfedel för varje månad som brister i 120 månader och med en åttondel för varje månad som brister i 80 månader.

Detta innebär att den som totalt har mindre än 109 månader mellan 30 och 60 år eller mindre än 73 månader mellan 40 och 60 år inte får någonting alls, medan de som har däröver men ej 120 resp. 80 i alla fall får en liten pension mellan 60 och 65 år. Den som har 114 månader, varav 80 mellan 40 och 60 år får sålunda en årlig pension av 4 362 från 60 år $(74 \text{ ggr } \frac{0,9}{100} \text{ ggr } 13\,100 : 2 = 4\,362)$.

Under hela pensionstiden får han 21 810 vilket är att jämföra med 120 månaderssökandens 94 320 kr. För en 119 månaderssökande blir årsbeloppet 8 538 kr. och beloppet för hela pensionstiden 42 690 kr. Tröskeln har sålunda minskat men är fortfarande hög, närmare bestämt 51 630 kr. vid nuvarande basbelopp. Rekordet i tröskelhöjd torde vara bevarat.

I dessa tider, då den svenska handelssjöfarten befinner sig i kris, synes det vara anledning att framhålla, att den kraftiga tröskeffekten hos gällande regler om sjömanspension drabbar *det arbetslösa sjöfolk, som ännu ej uppnått minimitid* för rätt till pension särskilt hårt. Det händer troligen

just nu för ett ganska stort antal sjömän med tider fr. o. m. 30 år på närmare 100 månader eller något mera, att de inte längre kan få jobb i svenskt handelsfartyg i vilket besättningen betalar sjömansskatt. De får gå i land och är ofta arbetslösa en längre tid innan de lyckas hitta någon sysselsättning i ett annat yrke. Inte nog med att de drabbas av arbetslöshet, yrkesbyte och i regel sämre lön. De går miste om en pension som skulle gett dem totalt 94 000 kr. eller mera. Det måste kännas rätt bister för en arbetslös matros eller motsvarande, utan chans till nytt jobb till sjöss, att vara medveten om hur sjömanspensionsreglerna slår.

Det synes mig böra undersökas om det inte kan vara möjligt att införa en regel av ungefär den innebörden att pensionssökande, som tvingas lämna sin tjänst i den svenska handelsflottan på grund av bristen på arbetstillfällen, skall kunna återopa jämväl viss tid under vilken han enligt intyg från sjöfolkets erkända arbetslöshetskassa varit arbetslös.

Trots att avtrappningsregeln införts på mitt förslag, synes det mig något tveksamt att 8 § skall användas för att modifiera den mest centrala bestämmelsen i 1972 års kungörelse. Enligt min mening hade det därför både ur sakliga och formella synpunkter varit naturligt om sjömanspensionsutredningen ägnat sin uppmärksamhet åt tröskelfenomenet.

Avtrappningsregeln, som hittills blott använts på s. k. övergångspensioner enligt andra punkten övergångsbestämmelserna till KK 72, började användas sommaren 1974. I de första ärendena ansåg sig direktionen kunna konstatera, att de sökande vid avgång ur tjänst erhållit belopp som ersättning för semester och s. k. vederlag i sådan utsträckning att det var rimligt att pension beviljades i enlighet med regeln. Eftersom inga fall visade sig, då den förutsättningen brast, har undersökning av förefintligheten av ersättning för semester eller vederlag upphört. Tillräcklig sådan presumeras numera alltid föreligga.

Det finns emellertid, som jag nyss antydde, anledning att införa denna regel i författningen i stället för att grunda den på direktionens praxis.

Den av direktionen tillämpade regeln är mycket försiktig och ger dem som omfattas därav blott små belopp i pension. Under de båda åren 1977 och 1978 har sålunda sju pensioner med reducerat belopp beviljats. Det genomsnittliga årsbeloppet är i dag 2 029 kr., och hela årskostnaden för denna grupp sålunda 14 205 kr. eller 7 100 kr. per årgång. Om man utgår från att tillkomsten av sådana pensioner under perioden 1976–1982 är densamma, skulle årskostnaden för dessa pensioner vid nu gällande basbelopp år 1982 vara uppe i 49 700 kr. om ingen av pensionstagarna avlidit eller fått sin sjömanspension sänkt.

Enligt min mening finns det anledning att överväga att vid ett införande i KK 72 av avtrappningsregeln ändra regeln så att pensionsbeloppen höjs med 50 %. Hur en sådan höjning skulle utfalla när fr. o. m. 1983 pension med reducerat belopp kommer att kunna beviljas jämväl pensionssökande med sjömanspension enligt huvudregeln i KK 72, visas i bifogad uppställning.¹

Hur många sådana fall som kommer att inträffa är helt omöjligt att nu säga någonting om. Mänskligt att döma bör de bli något färre än fallen som gällt övergångspensioner. Den sammanlagda kostnad som kan uppkomma genom att arbetslöshetsid i viss utsträckning kan återopas för rätt till pension och en höjning av årsbeloppen vid reducerad pension med 50 % torde emellertid vara måttlig och väl kunna rymmas inom den besparing

¹ Här utesluten.

som uppkommer genom att någon generell höjning av sjömanspensionerna med 5 % ej införs.

9.2 Förhållandet för vissa sjömän med rätt till befälspension

Direktören för HPA: Den andra frågan, som jag anser nu bör behandlas – diskrimineringen av vissa av dem som har rätt till tjänstepension i befälsklass enligt 1944 års reglemente – kan sägas vara av mindre vikt än den för pensionssystemet centrala frågan om gränsen mellan pensionsberättigade och icke pensionsberättigade enligt 1972 års regler.

Enligt min mening är emellertid frågan om denna diskriminering likväl också av stor betydelse. De pensionsberättigade som det gäller har nämligen – så som jag ser det – blivit behandlade på ett sätt som strider mot vad som är rätt och rimligt.

Frågan har sitt upphov i utformningen av *femte och sjätte punkterna av övergångsbestämmelserna till 1972 års kungörelse* (SFS 1972:412) om sjömanspension.

I den femte punkten bestäms vilka pensioner enligt äldre bestämmelser, som skall höjas per den 1 juli 1972, och i den sjätte vilka som räknat fr. o. m. samma dag skall vara värdebeständiga genom knytning till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

I den första av de två meningar, som utgör den femte punkten, sägs det, att årspensioner enligt 1864 års kungörelse eller 1939 års reglemente skall fördubblas. I den andra meningen föreskrivs att detsamma skall ske med vissa tjänstepensioner enligt 1944 års reglemente.

Gränsen mellan de fördubblade och de icke fördubblade tjänstepensionerna dras på så sätt, att fördubbling skall tillkomma pensionstagare med manskapspension, födda 1922 eller tidigare, och pensionstagare med befälspension, födda 1912 eller tidigare, medan övriga tjänstepensioner ej fördubblas.

I sjätte punkten övergångsbestämmelserna bestäms vilka pensioner enligt äldre regler, som skall bli värdebeständiga genom knytning till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Det är två grupper sådana pensioner som blir värdebeständiga.

Den första gruppen är pensioner, som enligt femte punkten blir fördubblade.

Den andra gruppen är inte fullt så klart definierad: "sjömanspension enligt 1961 års reglemente, som utgår till pensionstagare som avses i punkt fem".

Vad som menas med pension enligt 1961 års reglemente är i och för sig helt klart. Det finns två slag av sådana pensioner: sjömanspension enligt huvudbestämmelserna och pension med sammanlagt belopp enligt tredje punkten övergångsbestämmelserna till reglementet. Den senare består av två delar: en del, kallad tjänstepensionsdelen, som utgår enligt reglerna i 1944 års reglemente, och en annan del, kallad sjömanspensionsdelen, som grundar sig på huvudbestämmelserna i 1961 års reglemente.

Vad menas nu i sjätte punkten med "sjömanspension som utgår till pensionstagare som avses i punkt 5"?

Till en början fann HPA:s direktion, att det måste vara frågan om sådana pensionstagare, som *dels* har såväl tjänstepension enligt 1944 års reglemente som sjömanspension enligt 1961 års reglemente, (dvs. pension med sammanlagt belopp), *dels* är födda före 1923, om de skulle ha tillhört manskapsklassen om endast 1944 års regler varit tillämpliga på dem, eller

födda före år 1913, om de under samma förutsättning skulle ha varit hänförliga till befälsklassen.

Med den tolkningen fick ingen som bara hade sjömanspension 61 någon värdebeständighet och det oberoende av om han eller hon var född före eller efter årsskiftet 1922/23.

Så småningom ändrade direktionen sin uppfattning och även pensionstagare med blott sjömanspension 61 tillerkändes värdebeständighet, under förutsättning att han eller hon var född före 1923 och skulle ha varit hänförlig till manskapsklassen om 1944 års regler hade varit tillämpliga eller eljest före år 1913.

Det var ju litet besynnerligt, att klassuppdelningen i 1944 års reglemente skulle bestämma värdebeständigheten för pensionstagare, som inte kunde återropa någon tid alls för pension enligt reglementet, men resultatet blev ju trots detta litet mer förnuftigt.

Emellertid kunde direktionen så småningom konstatera, att den uppnådda förnuftigheten hade en viss begränsning. Den sjöman, som avbryter sin bana till sjöss och går i land vid en tidpunkt då han ännu ej uppnått tolv månaders sammanhängande befälstid i svenska handelsfartyg i utrikes fart (placerade i slutet av karriären), far, om han tillhör dem som är födda under den ominösa tioårsperioden 1913–22 och om han har rätt till tjänstepension enligt 44 års system, i dagens läge tre och en halv gånger så stor pension som en kollega som just kommit upp till tolv sådana månader innan han går i land. Dessutom får den förre värdebeständighet, som i dessa inflationstider innebär att han undgår en fortlöpande och tidvis kraftig realvärdesänkning av den utgående pensionen. Gäller det pension med sammanlagt belopp blir skillnaden något mindre.

Beträffande pensionsberättigade med sammanlagt belopp löstes problemet av direktionens majoritet på så sätt att pensionsberättigad, född 1922 eller tidigare, tillerkänns fördubbling av tjänstepensionsdelen och värdebeständighet såvitt gäller hela den sammanlagda pensionen om han under större delen av sin tid i svenska handelsfartyg i utrikes fart tjänstgjort som manskap. Har han inte det, får han fördubbling och värdebeständighet blott om han är född före 1913.

Minoriteten, bestående av mig, reserverade sig häremot och ansåg, att så snart en sjöman förvärvat rätt till pension enligt 1961 års reglemente, som ju ger pension blott för manskapstid, så skall han betraktas som manskap också i det aktuella hänseendet och därför, om han är född före 1923, tillerkännas värdebeständighet för sjömanspension 61 samt – såvitt gäller pension med sammanlagt belopp – fördubbling av tjänstepensionsdelen och värdebeständighet för hela pensionen.

Här tycks det mig finnas anledning att närmare titta på den bestämmelse i 1944 års reglemente, som uppdelar tjänstepensionstagarna i två klasser, vad den innehåller, vad den vid sitt införande fick för följder för de berörda och varför den infördes.

I 4 § reglementet (SFS 1944:42) sägs det att till befälsklassen hänförs den, som då han före fyllda 55 år senast tjänstgjort i utrikes fart å svenskt handelsfartyg, tillhörde befälsklassen, omfattande befälhavare, styrmän, maskinister, radiotelegrafister och stewardar. Övriga hänförs till manskapsklassen.

Annorlunda uttryckt: till befälsklassen hänförs de som närmast före 55 år seglat som befäl i svenska handelsfartyg i utrikes fart medan övriga tillhör manskapsklassen.

Det spelar alltså ingen roll om den sökandes övervägande tid varit som

befäl eller manskap utan bara om tiden närmast före 55 år varit det. Enligt gammal praxis har med sådan tid förståtts den första sammanhängande tolv månadersperioden närmast före 55 år som befäl eller manskap.

Vad hade nu hänförandet till endera av dessa båda klasser för följder?

Jo, i två hänseenden: för pensionsåldern och för om pensionen skulle vara livsvarig eller temporär (= upphörande vid 67 år). I befälsklassen var pensionen livsvarig¹ och började tidigast vid 60 år. I manskapssklassen var pensionen nästan alltid temporär och började tidigast vid 55 år.

Det spelade före den 1 juli 1972 ur ekonomiska synpunkter inte någon roll om pensionen gick ut som befäls pension eller som manskapspension. Enligt försäkringsmatematiska regler räknades pensionerna ut på så sätt att de var värda precis lika mycket vare sig de gick ut enligt den ena eller andra klassen.

Varför infördes år 1944 bestämmelsen om uppdelning av pensionstagarna på dessa två klasser?

På den tiden fanns det inte någon allmän tilläggspension. Den enda allmänna pensionen var folkpensionen, som höjts till något som i alla fall gav ett märkbart tillskott till gamla människors försörjning.

Befälet inom handelsflottan hade på 1930-talet förhandlat sig till rätt till pension. Sjöbefälets pensionskassa (SPK) tillkom år 1937 och dit betalade de flesta av de sjömän, som seglade befall, 6% av sin månadshyra i pensionsavgift. Ett lika stort belopp betalades av redarna. Anslutningen till SPK var inte hundra procentig.

Det bör ha varit ganska naturligt att varken redare eller befall under diskussionerna före 1944 om förbättring av HPA-pensionerna var särskilt pigga på att betala till HPA, redarna över huvud taget något för befalet och befalet sex gånger så mycket som de betalat dittills.

Samtidigt måste befalet ha ansett, att den gamla förmånen av HPA-pension inte skulle berövas dem. Staten skulle fortfarande ge också befalet ett visst stöd på gamla dagar.

Resultatet blev en kompromiss. För befallstid betalades, som jag talat om tidigare, till HPA av befalet den gamla avgiften på 1%, av staten ett litet bidrag och av redarna ingenting alls.

Tanken bakom uppdelningen av pensionstagarna hos HPA på en befälsklass och en manskapssklass, alltefter de närmast före 55 år hade seglat som befall eller manskap, torde ha varit, att en sjöman i den åldern måste ha bestämt sig för om han ville segla som befall eller som manskap. Befälet hade, enligt den tankegången, större behov av en livsvarig pension som tillskott till SPK-pensionen men behövde det inte förrän tidigast vid 60 år, medan manskapet hade svårare än befalet att fortsätta i yrket fram till 60 år och borde kunna få sin HPA-pension redan vid 55 år och inte som ett livsvarigt belopp utan som ett något större bidrag till den inkomst en sjöman kunde vinna i land under åren närmast före 67 år då folkpensionen tog vid.

Sedan är det ju en annan sak att verkligheten inte alltid är benägen att föga sig efter teorier, den är sällan svart eller vitt utan merendels spräcklig som en bondkatt. 1944 års något invecklade men mycket skickligt uppbyggda system stämde inte på denna punkt. Det fanns befall som i femtioårsåldern började segla som manskap: småskeppare som överlämnade befalet på skutan till son eller mäg, befall på större fartyg som under arbetslöshetsperioderna på 1930-talet hade svårt att få jobb gick inte sällan

¹ År 1966 öppnades möjlighet för befall att få temporär pension.

hellre som manskap än som arbetslösa. Omvänt förekom det under tider med brist på behörigt befäl att båtsmän, matroser och motormän mönstrade upp "på bristen" i befälsbefattningar. Slutligen fanns och finns det "blandseglare" som stundom seglar manskap stundom befäl, exempelvis de som ibland går som ekonomiföreståndare och ibland som kockstuart.

Nu kan det finnas skäl att mera noggrant berätta vad det sedan den 1 juli 1972 betyder för en sökande, född under perioden 1913–22, om hans pension rubriceras som "befäls pension" eller "manskapspension". För enkelhetens skull begränsar jag mig till tjänstepensionerna enligt 1944 års reglemente.

Som tidigare nämnts skall manskapspensionerna inom denna grupp fördubblas och göras värdebeständiga genom anknytning till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

Basbeloppet för juli 1972, då KK 72 trädde i kraft, var 7 300 kr. Nu är det 13 100 eller 79,45 % högre. Det innebär att en pensionstagare med tjänstepension i manskapssklass – född under den aktuella tioårsperioden – just nu får 358,9 % av vad hans kollega med pension i befälsklass får om de båda har exakt samma meritering för pension, fränsett att den ena har manskapstid placerad närmast före 55 år medan den andre har befälstid. Med fortsatt inflation ökar skillnaden.

Vad kan ha varit orsaken till detta gynnande av manskapspensionärer och missgynnande av befäls pensionärer?

Vid granskning av den frågan går jag förbi de småskeppare, som i 50-årsåldern lämnar befälet till son eller måg och sedan seglar manskap och därigenom belönas med en fyrdubbling av värdet av sin HPA-pension. Likaså de styrmän och maskinister som kanske råkat ut för samma fördel genom något års tjänst som manskap. Slutligen också båtsmän, matrosor och motormän som mönstrat upp som befäl och ser sin HPA-pension krympa till en fjärdedel. Vad jag tidigare sagt om dessa grupper får räcka.

— — —

Här anser jag att jag bör behandla det underliga fenomen som består däri att befälstid, som enligt 1944 års regler inte skulle ge mycket i pension men i alla fall något, genom femte och sjätte punkterna ibland får ett negativt värde. Så är det för det manskap som mönstrats upp på bristen och för dem kan det negativa värdet bli mycket stort. Knappast så stort men kännbart ändå blir det för nyexaminerat befäl, som inte fort nog går i land. Av två nyblivna styrmän, födda under perioden 1913–22, går den ene i land i tid, dvs. före den tolfte befälsmånaden, och ägnar sig åt att vara lokförare eller flygplanspilot och tjänar in pension i lokförarnas pensionskassa eller flygplanspiloternas pensionsfond. Han är hos HPA fortfarande manskap och får fördubbling och värdebeständighet. Den andre stannar till sjöss men som befäl och får därför ungefär en fjärdedel från HPA av vad kamraten får för tiden före ilandgåendet som antages ha varit densamma för dem båda. Befäl det är fult det – i varje fall till sjöss!

I sjömanspensionskommitténs förslag till ny författning stod det att befälstid i viss utsträckning skulle kunna få användas som kvalifikationstid för sjömanspension. Bestämmelsen var emellertid så utformad att endast den som under mer än hälften av den sammanlagda tjänstgöringstiden varit anställd som manskap fick denna rätt. I maj 1972, då författningsutkastet bearbetades inom kommunikationsdepartementet och fortlöpande samråd skedde med mig, framhöll jag att utkastet på denna punkt ledde till att en sjöman, som vid viss tidpunkt har rätt till sjömanspension, kunde beröva sig själv denna rätt genom att fortsätta till sjöss som befäl. Han var tvungen

att gå i land innan befälstiden blev lika stor som manskapstiden. Annars miste han sin sjömanspension.

Departementet godtog invändningen och författningen skrevs på sätt framgår av 1 § andra stycket KK 72: den som har minst hälften av minimistiden får räkna befälstid som kvalifikationstid.

Tyvärr hann jag då inte nagelfara femte och sjätte punkterna lika hårt så att jag upptäckte att en liknande effekt som i kommitténs förslag till 1 § fanns inbyggd i dessa punkter: befälstid får där ett negativt värde.

Men hur är det med *de sjömän som stannar till sjöss* och seglar långa tider som befäl — varför skall de få det så till den grad mycket sämre än de som seglar manskap? För befälstid betalade ju en sjöman visserligen bara en procent i hyresavgift mot sex som manskap men för befälstiden var dock sjömannens andel av pensionens kostnad betydligt större än för manskapstid. Låt oss se vad som står härom i sjömanspensionskommitténs betänkande (SOU 1971: 30, ss 57 o. 58)!

Där står att överskottet på 1944 års pensionering blivit mycket stort och att det är skäligt att vid dess disposition beakta även befälsklassen, från vars avgifter uppskattningsvis omkring hälften av överskottet härrör.

Så långt är enligt min mening resonemanget utan vank, men därefter följer vad jag tycker vara något av en logisk saltomortal: Endast de som vid införandet av de nya reglerna, dvs. år 1972, var äldre än 60 år (= födda före 1913) skall få förbättring av sina tjänstepensioner i befälsklass. De andra "har ju möjlighet att tjäna in full pension hos SPK".

Någon redovisning av denna möjlighet lämnas ej. Den torde ofta, ja kanske i regel ha varit skälig klen och som motiv för utebliven förbättring av tjänstepensionen föga bärande över huvud taget.

Orsaken till diskrimineringen av dem som har rätt till befälspension och är födda 1913–22 tycks mig troligen ha varit, att fördubblingen och värdebeständigheten av sjömanspensionskommittén betraktats som en åtgärd av välvilja, en ynnest. För den som är medveten om att pensionerna enligt 1944 års regler ända sedan systemets början satts långt under vad som varit möjligt, framstår förbättringen inte som en ynnest utan som ett hjälpligt återställande av det värde pensionerna hela tiden borde ha haft. Jag hänvisar till vad jag tidigare i detta yttrande sagt om 1944 års regler och om utvecklingen av HPA-pensioneringen 1939–1972.

Därutöver vill jag framhålla att räntan på nyplaceringar av medel tillhörande HPA:s placeringsfond hos kammarkollegiets fondbyrå f. n. torde ligga mellan 10 och 12 1/2 %. Skillnaden mellan den till grund för pensionernas storlek liggande antagna räntan om 3 % och den verkliga måste allt efter det åren gått med ränta på ränta ha vuxit som en snöboll i kramsnö, som rullas för att bli underdelen av en snögubbe, och nu utgöra helt ofantliga belopp. Det kunde vara skäl att undersöka om inte ett försäkringsbolag skulle ge mången hyresavgiftsbetalare avsevärt bättre valuta för pengarna än HPA, trots att staten och redarna enligt 1944 års program skulle bidra med finansieringen av en betydande del av tjänstepensionen. Jag gissar att också försäkringsbolag stundom laborerar med ränteantaganden under den aktuella räntan men om de söker beröva premieinbetalarna uppstående överskott får de försäkringsinspektionen på sig. Överskottet torde gå till de försäkrade.

Diskrimineringsregeln har alltså troligen införts därför att en del av de som har befälspension antas få god pension från SPK. Att den gruppen inte är särskilt stor, visste man sannolikt inte något om. Inte heller gjorde man reda för sig varför rätten till pension från SPK skulle vara så graverande

medan lokförar- och pilotpensioner var fullt godtagbara. Regeln innebar att på ett nyckfullt sätt ett streck drogs över befälets förhandlingsresultat från 30-talet då de av redarna utverkade SPK-pension.

Här skedde ett slags *samordning* med SPK-pensioner utan att dessa pensioners storlek i varje enskilt fall utreddes. Det räckte med att de utsatta i 1944 års reglemente kallades "befäl"!

Sjömanspension enligt 1961 års reglemente skall samordnas (= nedsättas) om pensionstagaren i viss omfattning får någon eller några av vissa andra förmåner (se 14 § i SFS 1961: 302, å 1969: 317, 1972: 400). Det gäller främst allmän pension i form av förtidspension.

När det gäller KK 72 om sjömanspension finns motsvarande bestämmelse i 6 §.

För tjänstepension enligt 1944 års reglemente har aldrig funnits några föreskrifter om "samordning", vilket är rätt naturligt då pensionerna till större delen finansierats av pensionstagarna själva.

Sett från ett annat håll – från de regler om pensionering av statens tjänstemän som tillämpas av SPV – är synsättet detsamma. Samordning sker av statlig tjänstepension med sjömanspension 61 och med sjömanspension 72 men inte med tjänstepension enligt HPA:s reglemente av år 1944.

Enligt min mening är den i femte och sjätte punkterna övergångsbestämmelserna till 1972 års kungörelse om sjömanspension stadgade diskrimineringen av dem som är födda under perioden 1913–1922 och berättigade till tjänstepension i befälsklass enligt reglerna i 1944 års reglemente sakligt omotiverad och författningstekniskt oförmlig. Den bör snarast avskaffas med den retroaktivitet som må vara möjlig att genomföra.

Avslutningsvis vill jag framhålla, att på senare år många bland befälet "friställts" av sina rederier och deras hopp om ny anställning i den till hälften krympta svenska handelsflottan är ofta liten eller ingen. Många av dessa torde tillhöra den här behandlade åldersgruppen.

Om en sjöman, tillhörande befälet, lämnat sjön före fyllda 60 år, blir sannolikt hans förmåner från SPK radikalt försämrade. Nyligen fick jag av en tillfällighet kännedom om en man, född 1925, som seglat befäl i svenska handelsflottan i 24 år men som snart blir "friställd" därför att rederiet läggs ner. Hade han fortsatt i yrket till 60 år, kunde han under tiden mellan 60 och 65 år ha fått en SPK-pension om troligen 54 810 kr. om året. Nu ser det ut som om han i stället får ett "fribrev", som under samma tid kommer att ge honom 4 656 kr. om året. En kvarts miljon i utebliven pension under åren 60–65!

Liknande fall torde vara alltför sannolika även inom den här aktuella åldersgruppen.

De som har rätt till pension i befälsklass och är födda under åren 1913–22 och som tillhör befälet också i den meningen att de till helt övervägande del seglat som befäl, är enligt min mening i regel missgynnade även i en rad andra avseenden.

1. Genom att deras möjlighet att fortsätta att tjäna in HPA-pension avbröts år 1961 berövades de möjligheten att utnyttja progressiviteten i intjänandet av pension enligt 1944 års regler. Visserligen förbättras ej tilläggs pensionen för befälstid progressivt, men denna grupp torde i botten ofta ha ganska långa manskapsperioder och på de för dem intjänade pensionsbeloppen spelar progressiviteten stor roll.

Man skulle visserligen kunna säga att avbrottet också drabbar manskapet, men den som år 1961 var långseglare i manskaps grad kunde få sjömanspension enligt 1961 års regler och år 1972 enligt KK 72.

2. Befäls pensionerna börjar fem år senare än manskapspensionerna. Det innebär en ansenlig inflationsförlust som extra påbröd till den hårda diskrimineringen.

3. Föreskrifterna om "fribrev" hos SPK innebär starkt försämrade förmåner för sådant befäl, som nödgas lämna yrket före 60 år. En liknande bestämmelse torde förr ha gällt statstjänstemän men betraktades – enligt min mening med rätta – som stötande. Den utgjorde ett tvång att stanna i statstjänst. För sjöbefälets del är den för dem gällande bestämmelsen dubbelt stötande, då genom sjöfartens konjunkturkänslighet och de höga kraven på andlig och kroppslig spänst många bland befälet tvingas lämna sjön i förtid.

4. Befäl har sedan 1972 rätt att byta ut sin pensionsrätt enligt 1944 års regler mot antingen ett kapitalbelopp eller mot ett fondkapital till SPK. Framräkningen av deras pensioner och den därefter följande omräkningen till kapitalbelopp sker enligt regler som gör intryck av att vara ganska obilliga. Det framgår bl. a. av att en pensionsrätt hos HPA, som från 65 år skulle vara ett visst belopp, efter omräkning till fondkapital och framräkning till pension från samma tid från SPK under proceduren sjunker med belopp som växlar mellan 4,5% och 24,5% av HPA-pensionens storlek såvitt gäller de utbyten som förekom under år 1977. Orsaken här till synes vara att evalveringen av HPA-pensionen sker med en av regeringen fastställd räntefot som medför denna verkan.

Svenska maskinbefälsförbundet: I övergångsbestämmelserna till 1972 års kungörelse om sjömanspension genomfördes en 100%-ig höjning och värdesäkring av bl. a. tjänstepensionen enligt 1944 års reglemente för

1) sjömän i s. k. manskapsklass födda år 1922 eller tidigare,

2) sjömän i s. k. befälsklass födda år 1912 eller tidigare.

Med sjöman i befälsklass avses sjöman som före fyllda 55 år senast tjänstgjorde som befäl. Tjänstgöringen vid en bestämd ålder är alltså avgörande för om sjömannen skall hänföras till befäls- eller manskapsklassen.

Sjöman i befälsklass födda under perioden 1913–1922 kom inte i åtnjutande av vare sig den 100%-iga höjningen eller värdesäkringen. Någon saklig motivering för att särbehandla dessa sjömän är svår att finna. Där emot har särbehandlingen lett till klart obilliga konsekvenser i pensionshänseende för nyssnämnda sjömanskategori. Svenska Maskinbefälsförbundet anser att reglerna bör ändras på så sätt att *alla* sjömän födda 1922 eller tidigare får sin tjänstepension enligt 1944 års reglemente fördubblad och värdebeständig.

9.3 Samordningsfrågor

Sjöfartsverket: Utredningen har inte framlagt några förslag beträffande samordningsreglerna i 6 § kungörelsen om sjömanspension.

I 6 § första stycket punkt 1 regleras samordningen mellan sjömanspension och förmåner enligt lagen om allmän försäkring. Som ovan nämnts, skall samordning ske med förtidspension, sjukbidrag eller änkepension. Verket anser inte att sjömanspensionen bör minskas till följd av förtida uttag av ålderspension, eftersom de månatliga beloppen av ålderspensionen reduceras livsvarigt på grund av tidigareläggningen. Det torde därför inte finnas skäl att ändra punkten 1.

Punkten 2 bör kompletteras med en hänvisning till livränta på grund av obligatorisk försäkring enligt lagen (1976: 380) om arbetsskadeförsäkring.

Det kan också från statens synpunkt ifrågasättas, om inte en femte punkt

bör införas, avseende samordning mellan sjömanspensionsförmån och delpension enligt lagen (1975: 380) om delpensionsförsäkring.

Verket kan inte uttala sig om vilka principiella synpunkter som bör anläggas på frågan om en samordning mellan sjömanspension och kontant arbetsmarknadsstöd (jfr 7 kap. 1 § lagen om allmän försäkring).

Av yttrandet från direktören för HPA framgår att vid samtidig utbetalning av sjömanspension och arbetslöshetsersättning avdrag sker från den sistnämnda men inte från sjömanspensionen. Eftersom sjömanspensioneringen bör vara subsidiär i förhållande till de förmånsformer som utgår till alla yrkesgrupper, borde det snarare vara så, att avdrag skall göras på sjömanspensionen.

Direktören för HPA: Andra pensionssystem har alla ringa eller ingen "minsta tid" för rätt att räkna pensionsrätt. Sjömanspension enligt KK 72 har regeln om minst 120 månader mellan 30 och 60 år varav minst 80 mellan 40 och 60 år.

En följd därav är att en sjöman som ibland seglar med svenska, ibland med norska eller finska fartyg kommer hårt i kläm. Hans pensionsrätt blir liten eller ingen på alla tre hållen. Normalt torde han inte få någonting från HPA.

Ungefär samma öde drabbar den som stundom seglar manskap, stundom befäl. SPK har tagit viss hänsyn till dem som ibland seglar ekonomiföreståndare (= befäl) och ibland kockstuart (= manskap) men HPA har inte gjort det.

Ett särfall utgör de som seglat i handelsflottan men som övergått till tjänst som livbåtsmän hos Svenska sällskapet för räddning av skeppsbrutne (Sjöräddningssällskapet).

En sjömanspensionär som fortsatt att segla men som blir arbetslös, får ett avdrag på ersättningen från sjöfolkets erkända arbetslöshetskassa, som motsvarar sjömanspensionen. Ersättningen från kassan är ATP-grundande men det är däremot ej sjömanspensionen. Det betyder att en sjömanspensionär, som är arbetslös, har det sämre än den som inte har sjömanspension i så måtto att han ej tjänar in lika stor rätt till ATP.

På samma sätt är det med den som får jobb i en s. k. skyddad verkstad. Där drar de i regel av ett belopp på hans lön, motsvarande sjömanspensionen. Hans intjänande av ATP blir därför sämre än hans kamraters. Sjömanspensionen förvandlas från en tillgång till en belastning.

Från Finland får HPA ibland förfrågningar om förmåner som utgår till sjömän, som har eller skall få finländsk allmän pension. Sådan pension skall nedsättas med anledning av att förmånstagaren uppbär pension från HPA.

Svenska behovsprövade förmåner från det allmänna torde nedsättas, om förmånstagaren har HPA-pension.

Den som är eller varit anställd hos kommun, torde i regel få ett avdrag på sin därvid intjänade pension, om han jämväl har förmån från HPA. Ibland får han också avdrag på sin lön från kommunen och går då miste om viss ATP-rätt. Å andra sidan bör nämnas att hans hos HPA intjänade tid brukar läggas till grund för den kommunala pensionen.

Det synes mig som om dessa nu angivna förteelser hade varit värda att granska i samband med den i direktiven angivna allmänna undersökningen av sjöfolkets pensionsförhållanden.

Sjöbefälets pensionskassa: Samordningsproblem uppkommer i princip vid blandad tjänstgöring som inträder efter 30 års ålder. Med blandad

tjänstgöring avses att tjänstgöring i såväl manskaps- som befälsbefattning föreligger. För att närmare kunna beskriva problemet redogör vi i korthet för de regler för intjänande av pensionsrätt i resp. institutioner, som har särskild betydelse i detta sammanhang.

HPA-pensionen upphör vid 65 år och börjar utgå från valfri ålder mellan 55 och 62 år. Pension kan intjänas längst till 60 års ålder.

SPK-pensionen utgår enligt planen livsvarigt från 65 år som tillägg till allmän pension. Pensionsbeloppet för lön inom 7,5 basbelopp är 12,5 % vid full pension. SPK-pensionen kan också tas ut från lägre ålder, dock tidigast från 60 år, varvid den livsvariga pensionen från 65 år reduceras. Väljs pensionsåldern 60 år blir pensionen från SPK före 65 år 58 % medan den livsvariga pensionen från 65 år går ner till 3 %.

Samordning av tilläggspension från 65 år regleras genom STP/ITP-bestämmelserna för ombordanställda liksom för arbetare och tjänstemän.

Av ovanstående beskrivning följer, att en jämförelse mellan HPA-pension och SPK-pension, som utgår mellan 60 och 65 år, är av särskilt intresse vid blandad tjänstgöring. Med tanke på de komplexa och sinsemellan olikartade regler, som bestämmer pensionens storlek från HPA och SPK begränsas jämförelsen till denna femårsperiod.

Full pension mellan 60 år och 65 år är 2,58 basbelopp i HPA och 58 % av slutlönen i SPK. Pensionsnivån är således likvärdig för en sjömanslön. Pensionen i SPK blir dock större mätt i basbelopp med hänsyn till att befälslönen som regel ligger över 4,5 basbelopp. Tjänstetidskravet för full pension är i gengäld väsentligt lägre i HPA än i SPK.

Eftersom tjänstetid som manskap tillgodoräknas i SPK, om HPA-pensionen avräknas, följer av ovanstående bestämmelser, att en ombordanställd med blandad tjänstgöring, vilken går i pension som befäl, erhåller minst lika stor pension som full HPA-pension under förutsättning av en sammanlagd tjänstetid till sjöss av omkring 25 år (vid lägre befälslönelägen).

Betydande samordningsproblem uppstår däremot, då den blandade tjänstgöringen avslutas i manskapsbefattning. Om manskapstiden – vid i övrigt godkända kvalifikationskrav angående sjötjänstgöringstid – understiger 60 månader får den anställde inte tillgodoräkna sig befälstid som kvalifikationstid. Härav följer, att HPA-pensionen kan utebli helt även vid lång sammanlagd sjötjänstgöringstid i de fall då tjänstgöring som manskap i yngre och äldre år omsluter en lång tid som befäl. Då tjänstetiden som befäl i varje fall inte är pensionsgivande blir HPA-pensionen oftast mycket låg, om längre befälstjänst föreligger i den mest pensionsgivande åldern i HPA efter 40 år.

Följande exempel kan anföras:

Tjänstgöring som befäl sker mellan 40 och 55 år.

Tjänst som manskap finns under lång tid före 40 år samt mellan 55 och 60 år.

Pensionen blir endast 0,72 basbelopp.

Om tjänsten som befäl i stället börjat redan före 30 år och övergång till manskapstjänst skett efter 55 år hade ingen HPA-pension utgått.

Intjänandereglererna för SPK-pensionen ger oftast en pension under ett basbelopp mellan 60 och 65 år vid avgång ur tjänst som befäl före 60 år. En sammanläggning av HPA-pensionen och SPK-pensionen ger tydligen i många fall en helt otillfredsställande pension, då sjötjänsten avslutas som manskap.

Om HPA-pensionen framdeles blir avtalsreglerad, torde det vara ända-

målsenligt att lösa samordningsproblemen genom bruttosamordning av pensionsförmånerna.

Om HPA och därmed sjömanspensioneringen fortsätter enligt i huvudsak oförändrade principer, är det synnerligen önskvärt att tjänstgöringstid som befäl behandlas gynnsammare än nu i HPA, så att en fortsatt nettosamordning ger bättre utfall då man slutar som manskap.

Svenska maskinförbunds förbund: Under de senaste årens lågkonjunktur har ett stort antal obehörigt (bristmönstrat) befäl uppsagts p. g. a. arbetsbrist och varit tvungna att taga anställning i manskapsbefattning. Härigenom har ifrågavarande sjömän hamnat i ett besvärligt mellanläge vad avser deras kommande pensionsförmåner då någon överföring av intjänade pensionsrättigheter i Sjöbefälets Pensionskassa till Handelsflottans Pensionsanstalt enligt nu gällande regler inte är möjlig. Svenska Maskinförbundet anser att konsekvenserna i pensionshänseende av en övergång från befäls- till manskapsbefattning bör utredas och att de negativa effekter som härvid kan konstateras undanröjs, t. ex. genom någon form av samordning med Sjöbefälets Pensionskassa.

9.4 Förslaget till övergångsbestämmelser

Sjöfartsverket: Enligt punkt 2 i de föreslagna övergångsbestämmelserna skall punkt 10 i övergångsbestämmelserna till 1972 års kungörelse ej gälla såvitt gäller den genom förslaget gjorda ändringen i 8 §, dvs. orden "eller för längre tid". Det sägs i nämnda punkt 10, att, vid tillämpning av övergångsbestämmelserna i punkterna 1–7, 8 § skall äga motsvarande tillämpning. I punkt 2 i övergångsbestämmelserna av år 1972 förkortas kvalifikationstiden för sjömanspension från 120 till 80 anställningsmånader för dem som är födda senast år 1922. Innebörden av utredningens förslag till övergångsbestämmelser torde bli, att en utlänning med mindre än 120 anställningsmånader inte kan erhålla förlängning av sin rätt till sjömanspension. Det framgår inte av betänkandet, om denna effekt har varit avsedd.

9.5 Vissa ytterligare frågor

Sjöfartsverket: Delpension enligt lagen om delpensionsförsäkring är enligt betänkandet att anse som pensionsgrundande inkomst för ATP. De båda pensionsformerna sjömanspension och delpension torde ha likartat syfte, nämligen att underlätta försörjningen under ett antal år före fyllda 65 år, även när inte sjukdom eller arbetslöshet kan åberopas. Likheten med delpension medför enligt sjöfartsverkets uppfattning, att också sjömanspension måste vara ATP-grundande, åtminstone i den mån vederbörande inte är heltidsanställd samtidigt som han uppbär sjömanspension.

Direktören för HPA: De som hade *ärspensioner* enligt 1864 års kungörelse eller 1939 års reglemente fick vänta länge på någon höjning och på värdebeständigheten. De ursprungliga beloppen var små och en fördubbling betydde därför inte mycket. En tredubbling har tidigare föreslagits av HPA:s direktion.

Gränsen mellan de tjänstepensionstagare som skulle få och de som inte skulle få fördubbling och värdebeständighet sattes år 1972 till dem som var födda före resp. efter kalenderårsskiftet 1922/23. Mot bakgrund av den inflation som därefter ägt rum synes den gränsen tveksam. En stor del av hyresavgifterna som kommit hyresavgiftsfonden att svälla, har betalats av

folk som är födda efter arsskiftet 1922/23. Det skulle enligt min mening vara rimligt om de åtminstone fick värdebeständighet.

I 5 § av KK 72 stadgas att *den som väntar med att ta ut sjömanspensionen får den höjd med 1,2 % för varje månad han väntar, dock längst till 62 år.* Den regeln var gjord då pensionen gick ut till 67 år. Redan från början var den så beskaffad att det sammanlagda beloppet för hela pensionstiden sjönk om den berättigade väntade mer än några år med att ta ut pensionen. Detta har blivit ännu mer påtagligt efter sänkningen av den ålder, då sjömanspensionen upphör.

— -- —

En del av de åtgärder, jag i det föregående föreslagit, kostar pengar. Det överskott som finns i sjömanspensionsfonden och det utrymme som uppkommit genom att sjömanspensionen upphör två år tidigare, torde dock väl rymma kostnadsökningen. Ytterligare en fråga synes böra övervägas, nämligen om det är rimligt att göra sjömanspensionen *ATP-grundande*. Svaret på den frågan är enligt min mening inte på något sätt självklart men en undersökning däremot angelägen.

